

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

An Enhancement of the Radio Station of Buddhism and Community
in the Northeast Part of Thailand.

โดย

นายบุญส่ง นาแสง

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758104

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

An Enhancement of the Radio Station of Buddhism and Community
in the Northeast Part of Thailand.

โดย

นายบุญส่ง นาสรวง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758104

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Enhancement of the Radio Station of Buddhism and Community
in the Northeast Part of Thailand

By

Mr.Bunsong Nasawaeng

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus

B.E. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610758104

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผู้วิจัย : นายบุญส่ง นาแสง

หน่วยงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ปีงบประมาณ : พ.ศ. ๒๕๕๘

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน ๒) เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการบรรยายงานวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์ วิธีดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและมีการร่วมมือ (Participation and collaboration)

ผลจากการศึกษาพบว่า ๑) กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนามีการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายในการบริหารจัดการ การบริหารด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียง ๒) การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่าชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ๓) บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์ พบว่าเครือข่ายสถานีวิทย์ มีการประชุมกันเป็นประจำทุกครั้งที่ จัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทุกครั้ง

Research Title : An Enhancement of the Radio Station of
Buddhism and Community in the
Northeast Part of Thailand.

Researchers: Mr.Bunsong Nasawaeng

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Khon Kaen Campus

Fiscal Year: B.E. 2558 / 2015

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The purposes of strengthening the network of Buddhist radio stations and communities in the lower northeastern part were 1) to study the propagation process of Buddhism and local wisdom of Buddhist radio stations and community. 2) To promote the network of Buddhist radio stations and communities in the lower northeastern part. 3) To analyze the roles and networks of Buddhist radio stations and the creation of social wisdom in the lower northeastern part. It is a qualitative research by descriptive research.

The result showed that 1) the propagation process of Buddhism and local wisdom of the Buddhist radio stations. There are board, management policy, personnel administration, budget management, station management, broadcasting administration. 2) Promoting the network of Buddhist radio stations and communities found that the community was involved from informative perception, planning, targeting, decision, performance, evaluation, measurement, conclusion leads to public dissemination. 3) The role and network of radio stations found that they have

meeting regularly. Organize activities to promote Buddhism and people are participated in every activity.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณท่านรองอธิการบดี วิทยาเขต
ขอนแก่นและผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือ ห่วงใย ติดตาม แนะนำ
ตรวจแก้ไข ข้อบกพร่องด้านความเอาใจใส่ และด้วยความเมตตาอย่างดีตลอดมา ผู้วิจัยทราบซาบซึ้ง
ในความกรุณาและความเสียสละที่มีต่อผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง มา ณ โอกาสนี้ ท้ายที่สุดนี้ขออุทิศคุณความดีที่
ได้จากผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยขออุทิศแด่บิดา มารดา บุพการี และบูรพาจารย์ผู้มีพระคุณทุกท่าน

นายบุญส่ง นาสวาง
กันยายน ๒๕๖๐

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓. ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔. ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕. นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๕
๑.๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑. แนวคิด ทฤษฎี และหลักการสร้างเครือข่าย.....	๖
๒.๑.๑. ความหมายของการสร้างเครือข่าย.....	๖
๒.๑.๒. ความสำคัญของการสร้างเครือข่าย.....	๑๐
๒.๑.๓. แนวคิดการสร้างเครือข่าย.....	๑๒
๒.๑.๔. รูปแบบและประเภทของเครือข่าย.....	๑๕

๒.๑.๕. การจัดการการสร้างเครือข่าย.....	๑๘
๒.๒. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุกระจายเสียง.....	๒๓
๒.๒.๑ ความหมายของวิทยุกระจายเสียง.....	๒๔
๒.๒.๒ ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง.....	๒๔
๒.๒.๓ คุณลักษณะของวิทยุกระจายเสียง.....	๒๖
๒.๒.๔ องค์ประกอบที่สำคัญในผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง.....	๒๗
๒.๒.๕ การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง.....	๒๙
๒.๓. กระบวนเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๒
๒.๓.๑ ความหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๒
๒.๓.๒ ความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๔
๒.๓.๓ แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๔
๒.๓.๔ จุดเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๖
๒.๓.๕ หลักการสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๔๗
๒.๓.๖ คุณสมบัติของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๕๒
๒.๓.๗ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๕๔
๒.๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๗๔
๒.๔.๑ ความหมายของภูมิปัญญา.....	๗๔
๒.๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๘
๒.๕.๑ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.....	๗๘
๒.๕.๒ ด้านการสร้างเครือข่าย.....	๙๐

	๒.๖. กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๕
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย.....	๙๖
	๓.๑. รูปแบบการวิจัย.....	๙๖
	๓.๒. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๙๖
	๓.๒.๑ ข้อมูลประชากร.....	๙๖
	๓.๓. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล.....	๙๘
	๓.๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๙
	๓.๕. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๙
บทที่ ๔	ผลการวิจัย.....	๑๐๐
	๔.๑. กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิฑู พระพุทธศาสนาและชุมชน.....	๑๐๐
	๔.๒. การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๓
	๔.๓. วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิฑูพระพุทธศาสนากับการสร้าง ภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๓๐
	๔.๔. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๓๓
	๔.๕. ภาพกิจกรรมการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชน.....	๑๓๖
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๓๗
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๓๗
	๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๔๐

๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๘
บรรณานุกรม.....	๑๔๙
ภาคผนวก.....	๑๕๖
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๕๗
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๘๓
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้.....	๑๘๔
ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์.....	๑๘๖
ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย.....	๑๘๙
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๙๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มาตรา ๕๐, ต่อเนื่อง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๕๗, พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการกิจการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ.๒๕๕๑ พระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว(วิทยุกระจายเสียงชุมชน) และประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์การประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) บทเรียนที่โดดเด่นและข้อจำกัด ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่างๆ จากประสบการณ์การบริหารจัดการของกิจการสถานวิทยุชุมชนต่างๆ รวมทั้งทิศทางในอนาคตของวิทยุชุมชนที่ควรเป็น ความท้าทายไม่มีหน้าปิดจากเทคโนโลยีตลอดจนการหลอมรวมสื่อ

วิทยุชุมชนภาคประชาชนที่ไม่แสวงหากำไรและไม่มีโฆษณา นั้น มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญ คือ การสนับสนุนทางความคิดและการเงินจากกองทุนการลงทุนทางสังคม (SIF)๑ เป็นส่วนใหญ่ในจุดเริ่มต้น เพื่อต่อยอดแนวทางการพัฒนาที่ ทางกองทุนฯได้วางรากฐานและให้ การสนับสนุนชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ อันนำไปสู่กำเนิดของวิทยุชุมชนภาคประชาชนอย่างกว้างขวางในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเมือง (พอช.) มาขยายผลแนวคิด ไปยังชุมชนชนต่างๆ ที่องค์กรเคยให้การสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม วิทยุชุมชนที่ไม่แสวงหากำไรนั้นมิได้มีเพียงสถานีวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นจากความพยายามและการผลักดันขององค์กรพัฒนาทั้งสองแห่งข้างต้นเท่านั้น มีสถานีวิทยุชุมชนจำนวนไม่น้อยที่เกิดจากองค์กรชุมชน หน่วยราชการท้องถิ่น รวมไปถึงตัวบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิทยุชุมชนที่แตกต่างกันไป อันมีลักษณะของการตามอย่างสถานีวิทยุชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งสอง โดยมีรายละเอียดความหลากหลาย ในลักษณะการดำเนินการแตกต่างฐานที่มา และปัจจัยแวดล้อมของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ร่วมกันทำมาอย่างต่อเนื่อง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ในขณะที่ภาครัฐพึงตระหนักและให้ความสำคัญในการวางแนวทางเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิถุชุมชนในด้านต่างๆ มากกว่าการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางเทคนิคในการส่งกระจายเสียงโดยละเลยนัยสำคัญแห่งความเป็นวิถุชุมชน ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันสื่อวิถุชุมชนมิได้เผชิญหน้ากับการครอบงำโดยธุรกิจเท่านั้น หากยังถูกบงการและแทรกแซงจากรัฐผ่านข้อจำกัดและมาตรการทางกฎหมายต่างๆ ซึ่งดูจะสวนทางกับนโยบายที่รัฐบาลประกาศส่งเสริมวิถีทางในการประกันสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่ภาครัฐต้องตระหนักถึงการหนุนเสริมพันธกิจของวิถุชุมชนในลักษณะที่ต่างไปจากวิถุกระแสหลัก กล่าวคือ มุ่งเน้นส่งเสริมพันธกิจด้านการให้การศึกษา(to educate) และการให้ข่าวสาร(to inform) แทนการโน้มน้าวใจ (to persuade) หรือ การให้ความบันเทิง (to entertain) เพื่อนำพาประชาชนก้าวไปสู่การมีชุมชนที่เข้มแข็ง อันจะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการก้าวข้ามจากการเป็นเพียง”สื่อใหม่”ไปสู่การเปิด”พื้นที่สาธารณะ”(public sphere) อันเป็นบทพิสูจน์คุณภาพการของวิถุชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

จุมพล รอดคำดี นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ได้ ระบุว่าวิถุชุมชนต้องมีลักษณะดังนี้

๑. ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักคนส่วนใหญ่
๒. ต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
๓. ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน
๔. เสนอข่าวสาร วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นสำคัญ
๕. เปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผนจัดรายการและเข้ามาบริหารได้
๖. เป็น Narrowcasting ไม่ใช่ Broadcasting ครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น
๗. เป็นสื่อมวลชนของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

การจะปฏิบัติตามพันธกิจที่กล่าวมาได้นั้นวิถุชุมชนจำเป็นต้องมุ่งทำหน้าที่(function) ทั้งในฐานะของสื่อ ความเป็นพื้นที่สาธารณะและความเป็นชุมชนโดยมุ่งพัฒนาการผลิตงานหรือทำงาน(work) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน(participation) ด้วยการสร้างและพัฒนาสมรรถนะในการแพร่กระจาย(diffusion competence) ในรูปแบบต่างๆ ขึ้นเสียก่อน เช่น การสร้างระบบการสื่อสารสองทาง หรือการสื่อสารกันโดยตรง ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองผ่านกิจกรรมต่างๆ ตามสภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีแห่งท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์และมีส่วนร่วมกับวิถุชุมชน ทำให้คนในชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนเคลื่อนเข้ามาใกล้กันเสียก่อน ก่อนขยายเชื่อมโยงกับวิถุชุมชนอื่นๆ เพิ่มขีดความสามารถในการสื่อสารกึ่งสังคมภายนอก และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกัน

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะบังเกิดขึ้นได้ เมื่อชุมชนรับรู้และตระหนักว่าวิทยุชุมชนมิใช่เรื่องของสื่อใหม่ หากเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย เมื่อพิจารณาในแง่ของประสิทธิภาพของพื้นที่สาธารณะวิทยุชุมชนยังคงทำได้เพียงแค่เป็นสื่อกลาง หรือเป็นเวทีเปิดประเด็นสาธารณะ (public forum) แต่ยังไม่สามารถพัฒนาไปถึงขั้นที่ก่อให้เกิดการถกเถียง การพัฒนาขีดความสามารถ การทำหน้าที่ ทั้งในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนยังเป็นศูนย์กลางแห่งข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมแห่งการแพร่กระจายสู่ชุมชนได้อย่างครอบคลุม รองด้าน ทั้งในเชิงกายภาพและเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน ตลอดจนการดำเนินการได้ตามกรอบของกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน อย่างไรก็ตามแม้วิทยุชุมชนยังไม่สามารถพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตามพันธกิจสำคัญต่างๆ ได้ยังไม่ครบถ้วน ก็ได้หมายความว่า เป็นวิทยุชุมชนที่อ่อนแอทั้งนี้เพราะวิทยุชุมชนนั้นเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่พึงร่วมกันเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิทยุชุมชนเป็นสำคัญ

จากก่อตั้งของสถานีวิทยุชุมชนของภาคประชาชน ทางศาสนาได้เห็นถึงความสำคัญของการมีสื่อทางด้านนี้ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโน) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร องค์ดำริในการกำเนิดสถานีวิทยุโทรทัศน์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ (ดีดีทีวี) และสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงได้มีมติมหาเถรสมาคมที่ ๔๐๑/๒๕๕๒ ครั้งที่ ๑๗/๒๕๕๒ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๒ ให้จัดตั้งสถานีเผยแพร่ภาพและเสียงของคณะสงฆ์ในกำกับของมหาเถรสมาคม โดยมี พระพรหมเมธี โฆษกเถรสมาคมเป็นประธานคณะทำงานจัดตั้งสถานีโทรทัศน์และวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ(ธรรมาธิปไตย) ดีดีทีวีและซีเอฟเอ็ม ๘๘.๗๕ เมกะเฮิรตซ์

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา นั้น พระสงฆ์นั้นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งในพุทธบริษัทซึ่งถือว่าเป็นแกนหลัก เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และเป็นผู้บรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข และในบางโอกาสก็ให้การสนับสนุนช่วยเหลือสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย โดยอยู่ภายใต้กรอบอันดีงามของศาสนา

จากประเด็นดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ” ในการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ให้ยั่งยืนด้วยวิธีการอื่นๆ ที่นอกไปจากการถอดบทเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณที่สามารถสรุปกลับไปใช้ได้กับองค์กรต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุ
พระพุทธศาสนาและชุมชน

๑.๒.๒. เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๓. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิ
ปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓. ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ ผู้จัดรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน มีแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธ
ธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

๑.๓.๒ ผู้จัดรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน มีการบูรณาการแนวคิด หลักการ
ทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

๑.๓.๓ มีกระบวนการในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านประชากร

การส่งเสริมสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สถานีวิทยุ
พระพุทธศาสนาและชุมชน จำนวน ๒๒ สถานี ๑๑ จังหวัด มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเผยแพร่
พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการพัฒนาขีดความสามารถของผู้จัดรายการสถานีวิทยุ
จำนวน ๒๒๐ รูป/คน ใน ๑๑ จังหวัด จำนวน ๒๒ สถานี เพื่อเป็นแกนนำในการส่งเสริมการเผยแพร่
พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ข้อมูลด้านเนื้อหา หลักการเผยแพร่ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๑.๔.๑ ข้อมูลด้านเอกสารชั้นปฐมภูมิ และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ เป็นตำราเอกสารที่เป็นงาน
เขียนเกี่ยวกับเรื่อง แนวคิดด้านการมีส่วนร่วม แนวคิดบทบาทสื่อมวลชน แนวคิดเกี่ยวกับการ
แพร่กระจาย แนวคิดพื้นที่สาธารณะ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ใช้แบบสัมภาษณ์ โดยการถอดบทเรียน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านสถานที่

สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๒๒ สถานี
๑๑ จังหวัด

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ตั้งแต่เดือน มิถุนายน ๒๕๕๘ ถึง ตุลาคม ๒๕๕๙

๑.๕. นิยามศัพท์ในการวิจัย

๕.๑. การเสริมสร้าง หมายถึง การเสริมสร้างเครือข่ายด้านสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและ
ชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๕.๒.เครือข่าย หมายถึง เครือข่ายด้านสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๕.๓.สถานีวิทย หมายถึง พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

๕.๔.กระบวนการเผยแพร่ หมายถึง วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นทางสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน

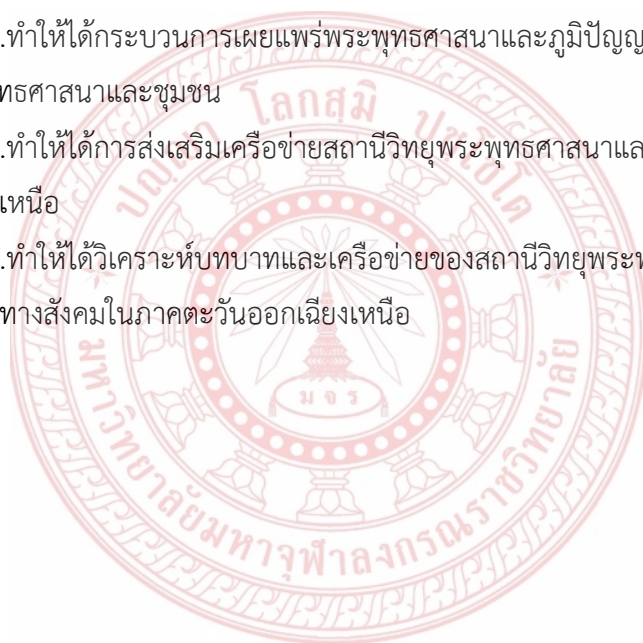
๕.๕.ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ด้านใดด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นจากชาวบ้าน โดยจะเกิดขึ้นจากการศึกษา ประสบการณ์ หรือ การถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

๑.๖.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑.ทำให้ได้กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน

๑.๖.๒.ทำให้ได้การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๖.๓.ทำให้ได้วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิจัย พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามประเด็นต่อไปนี้

- ๑.แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสร้างเครือข่าย
- ๒.แนวคิดเกี่ยวกับสถานีวิจัย
- ๓.กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนา
- ๔.ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๑. แนวคิด ทฤษฎี และหลักการสร้างเครือข่าย

การวิจัยเรื่องการศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑.๑. ความหมายของการสร้างเครือข่าย

ความหมายของเครือข่ายนั้นแม้ไม่ได้มีการนิยามไว้อย่างชัดเจน แต่ก็มีผู้ให้ความหมายของ “เครือข่าย” ไว้อย่างมากมาย ดังต่อไปนี้

คำว่า “เครือข่าย” หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงานและกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็ได้มีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกันเช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงเป็นเอกเทศอยู่เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเป็นบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^๑

กาญจนา แก้วเทพ ได้ให้ความหมายว่า “เครือข่าย” หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมายมีวิธีการทำงานและกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้มาประสานงานกันมีระยะ

^๑ กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน : โดยถียมมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอโลกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

เวลานานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มีกรวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนมีการต่อสายโทรศัพท์เอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^๒

เสรี พงษ์พิศ^๓ ได้กล่าวถึงเครือข่าย (Net Working) ในอีกความหมายหนึ่งกล่าวคือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกันและร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน อีกทั้งยังหมายถึงวัฒนธรรมองค์กรเป็น กระบวนทัศน์ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่งระหว่างคนในองค์กรและระหว่าง องค์กรนั้นกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยเปลี่ยนจากการจัดลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้าง เครือข่าย (networking)

ปาน กิมปี^๔ และเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^๕ ได้ให้ความหมายของเครือข่ายไว้ใกล้เคียง ว่า เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจนเกิดปฏิสัมพันธ์ในการ แลกเปลี่ยนสิ่งของหรือข้อมูลข่าวสารขึ้นซึ่งจะมีวงกว้างมากขึ้นน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการมีปฏิสัมพันธ์ และการเชื่อมโยงของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน อย่างเป็นระบบ และมีการแสดงออกที่เป็นการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันอีกด้วย

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ เครือข่ายสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคน ในสังคมที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาใช้อธิบาย พฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ เครือข่ายสังคมนี้ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมด การ เรียนรู้ของบุคคล หรือกลุ่มองค์กรใดก็ตาม ย่อมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเครือข่ายสังคมนั้น ๆ^๖

Alter Hage กล่าวว่า เครือข่าย เป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ ระหว่างองค์กร เพื่อแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและร่วมกันทำงาน เครือข่าย ประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตแน่นอนหรือไม่ก็ได้ องค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

^๒ กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนววิวัฒนาการชุมชน (กรุงเทพมหานคร: สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

^๓ เสรี พงษ์พิศ, เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^๔ ปาน กิมปี, การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.

^๕ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูป การศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เอเชียเพรส, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

^๖ ชาติชาย ณ เชียงใหม่, การบริหารพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๙-๒๑๔.

^๗ **วารสารสังคมและมนุษยศาสตร์ มก.** ให้คำจำกัดความ เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีระยะเวลาานพอสมควร มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกันและหากบรรลุวัตถุประสงค์หนึ่งแล้ว อาจมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มวัตถุประสงค์ใหม่ได้^๗

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ให้คำจำกัดความ เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกัน หรือลงมือทำกิจกรรม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและอื่น ๆ โดยมีการจัดรูปแบบการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน และเห็นความตระหนักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ^๘

เครือข่าย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสาน เชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ^๙

เครือข่าย จึงหมายถึงรูปแบบหรือกระบวนการการจัดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือพัฒนาประเด็นใดประเด็นหนึ่ง โดยมีหลายหน่วยงานหรือองค์กรเข้าเพราะเห็นว่าเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับองค์กรของตนเองด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ เพื่อตอบโจทย์ประเด็นที่เห็นร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพ

พรณงาม เกียรติธรรมสาร ได้ให้ความหมายของเครือข่ายไว้ว่า “เครือข่าย” หมายถึง การเป็นพวกกันหลาย ๆ องค์กร ชุมชน เพื่อทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีเป้าหมายร่วมกันบางอย่างร่วมกัน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เกิดจากการที่กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนต่าง ๆ มารวมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ^{๑๐}

จากความหมายและคำนิยามที่มีผู้ให้ความหมาย พอจะสรุปได้ว่า “เครือข่าย” คือ^{๑๑} การเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือกลุ่มองค์กรเข้าด้วยกันด้วยความสมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสาร

^๗ นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

^๘ วารสารสังคมและมนุษยศาสตร์ มก. (ปีที่ ๒๙ ม.ค.-มิ.ย.๒๕๔๖).

^๙ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๑-๑๒, รายงานการศึกษาเรื่องโครงการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เทพพิชญานิสัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

^{๑๐} สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสคนพิการ และผู้สูงอายุ, กลยุทธ์เครือข่ายการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอสมิคเอนเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

^{๑๑} อคิน รพีพัฒน์, “การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ,” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อการพัฒนา (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), หน้า ๒๕๙.

^{๑๒} งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์ประกอบของเครือข่าย, การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน. กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล : <http://oppn.opp.go.th/researcho๑.php>. (๒๘ พ.ค.๕๕).

ร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

จากค่านิยมของเครือข่าย ประกอบไปด้วยสาระสำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

- (๑) ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
- (๒) กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
- (๓) การเป็นสมาชิก เครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่งรวมกัน เพื่อพูดคุยสนทนากัน โดยไม่ได้ร่วมกันทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาต่อกันเป็นกำแพงโดยการประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ และไม่ใช่เป็นแค่การรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันเพียงเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้นแต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย และไม่ใช้การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อสะดวกแก่การติดต่อ การมอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมากก็ยิ่งทำให้เครือข่ายใหญ่ขึ้น

จากความหมายของเครือข่ายข้างต้นจะเห็นได้ว่าการให้ความหมายของเครือข่ายไม่ได้ทำในลักษณะตายตัว ไม่สามารถแก้ไขหรือให้ความหมายอื่นใดได้อีก ยังสามารถแปรเปลี่ยนกลับไปกลับมาได้อยู่เสมอตามความเข้าใจและการรับรู้ของกลุ่มที่เป็นสมาชิกแต่ละเครือข่ายด้วย

๒.๑.๒. ความสำคัญของการสร้างเครือข่าย

สภาพการปฏิบัติงานในหน่วยงานต่างๆ พบว่า การทำงานจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมประสานงานกันระหว่างบุคคลหรือหน่วยงาน หากต่างหน่วยงานต่างทำงานกันไม่สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกัน ก็อาจจะมีการทำงานซ้ำซ้อนในพื้นที่เดียวกัน มีการทำงานคล้ายคลึงกัน ยุ่งอยู่กับการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องไปแบบวันต่อวัน เพื่อให้หน่วยงานของตนอยู่รอด แต่ละหน่วยงานก็มีการส่งข่าวข้อมูลไหลเวียนกันอยู่ภายในหน่วยงานของตน และข้อมูลข่าวสารก็ค่อนข้างจำกัด การทำงานใช้กรอบความคิดหรือหลักการเฉพาะที่เคยใช้ไม่เกิดการพัฒนา รับรู้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่มีคนมาช่วยชี้แนะเมื่อเดินหลงทางหรือกำลังจะก้าวไปสู่หนทางที่เกิดความเสี่ยง เกิดความเสียหายกับคนในครอบครัว หน่วยงานหรือองค์กรการทำงานในปัจจุบันซึ่งต้องการความรวดเร็ว ครบถ้วน ถูกต้องและมีความเป็นมืออาชีพที่เชื่อถือได้ สามารถตัดสินใจได้จากการทำงานที่มีลักษณะ “เข้ามาคนเดียว” กับ “ทีมเวิร์ค” ได้เป็นอย่างดี ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น สิ่งหนึ่งที่ได้รับนอกจากผลสำเร็จตามที่ต้องการคือ ความร่วมมือ และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยการทำงานแบบเครือข่ายมีความสำคัญ ดังนี้

๑. เกิดกระบวนการเรียนรู้ บุคคลและผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาดำเนินงานร่วมกันในเครือข่ายจะเกิดกระบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ วิธีการทำงาน และประสบการณ์ความเชี่ยวชาญซึ่งเป็นทุนภายในตนเอง ดังนั้น สมาชิกทุกคนในเครือข่ายจะมีการพัฒนาทั้งความรู้ ความสามารถ และ

ประสบการณ์ โดยกระบวนการเรียนรู้สามารถช่วยให้บุคคล และองค์กรเครือข่ายมีการปรับตัว พัฒนาการในด้านต่าง ๆ ทั้งในการแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ รวมทั้ง การขยายแนวร่วมใหม่ อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การทำงานเกิดผลสำเร็จมากขึ้น หรือมีเกิดการเรียนรู้เทคนิค วิธีการ หรือกลไก จากเครือข่ายที่เป็นพันธมิตร ซึ่งเปิดเผยข้อมูลให้กันอย่างไม่ปิดบัง เช่น การเรียนรู้วิธีการเพิ่มผลผลิต หรือการควบคุมแมลงรบกวนโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น และมีความปลอดภัยสูง หรือ การได้รับคำแนะนำ ด้านเทคนิควิธีการใหม่ๆ ที่ใช้ในการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลงเพื่อให้ผลผลิตสามารถแข่งขันในตลาด ได้ เป็นต้น

๒. การเพิ่มโอกาสในการจัดการปัญหา การรวมกลุ่มและการประสานงานอย่างต่อเนื่อง กับภาคีที่เกี่ยวข้องเป็นการสร้างสรรค์โอกาสในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย เนื่องจากการพบปะและมีกิจกรรมเกี่ยวข้องระหว่างกัน มีการติดต่อ ไปมาหาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อลดจุดอ่อน และแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง รวมทั้งมีข้อมูลที่ช่วยให้เครือข่าย ของตนเองมีการพัฒนาตนเองได้อย่างรวดเร็ว ทันท่วงทีสามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ ล่วงหน้า หรือแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี เช่น การส่งข่าวสารข้อมูลให้แก่กันกรณีเกิด การแพร่ระบาดของโรคบางอย่าง หรือการแพร่ขยายพันธุ์ของแมลงมีศัตรูพืช รวมทั้งการวางแผน ร่วมกันในการผลิตให้ตรงกับความต้องการของตลาด เป็นต้น

๓. เกิดการพึ่งพาตนเอง เครือข่ายมีการทำงานอย่างมีระบบ มีกระบวนการทำงานที่ อาศัยการมีส่วนร่วม ผ่านประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง เป็นการสะสมทุนทางสังคมในด้านทรัพยากร บุคคลที่มีคุณภาพ ซึ่งช่วยสร้างวินัยและวัฒนธรรมของสมาชิกในเครือข่ายหรือของชุมชน ทำให้มี ศักยภาพในการเผชิญกับปัญหาด้านต่าง ๆ เกิดการพึ่งพาตนเองได้ เช่น เมื่อเกิดปัญหาราคาสินค้า เกษตรมีราคาแพง หรือเกิดการขาดแคลน ก็สามารถเพาะปลูกขึ้นทดแทนได้เอง หรือหากเกิดกรณีฝน แล้งขาดแคลนน้ำก็สามารถจัดระบบการใช้น้ำให้ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนได้ เป็นต้น

๔. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทยเป็นเรื่องการจัดการ ทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ ป่า พื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งหากขาดการรวมกลุ่มกันก็มักเกิดการ ขัดแย้ง ทะเลาะเบาะแว้ง เกิดกรณีพิพาททำให้คนในชุมชนแตกความสามัคคี การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายมีส่วน ช่วยในการจัดการกับทรัพยากรท้องถิ่นในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง หรือของชาวตำบลสำน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ที่รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงโคกัน ขึ้น มีการนำวัวควายมาหลบนอนตามทุ่งนาของสมาชิกเครือข่าย เพื่อใช้ชีวิตร่วมกันเป็นปุ๋ยบำรุงดิน เป็นต้น

๕. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ในการจัดการปัญหาของประชาชนในปัจจุบันมี ความต้องการให้เกิดการแก้ปัญหาเชิงระบบ และมีความต่อเนื่อง จึงจำเป็นต้องมีการผลักดันให้เกิด มาตรการ หรือเป็นนโยบายที่มีการประกาศใช้เป็นกฎหมายต่าง ๆ อาทิ พระราชบัญญัติ หรือ กฎกระทรวง เพื่อให้รัฐบาลดูแล และมีการดำเนินการ ทั้งนี้ เพราะกระบวนการนโยบายสาธารณะเน้น การมีส่วนร่วมเรียนรู้ของทุกฝ่าย จนเกิดเป็นความเข้าใจของสังคม (social understanding) เป็น คุณค่าของสังคม (social value) และเป็นการปฏิบัติโดยสังคม (social practice) ซึ่งการเรียนรู้ ร่วมกันในการปฏิบัติ (interactive learning through action) คือหัวใจของความสำเร็จในเรื่องต่าง

ๆ เช่น การเคลื่อนไหวในเรื่องที่วิสาธารณะ พระราชบัญญัติเกษตรอินทรีย์ หรือพระราชบัญญัติป่าชุมชน เป็นต้น

๖. เกิดอำนาจหรือพลัง คนจำนวนมากที่รวมตัวกันโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่ชัดเจนย่อมทำให้เกิดพลังในการรับฟัง กระบวนการทำงานของเครือข่ายกล่าวได้ว่า เป็นพลังของภาคประชาชนอย่างแท้จริงโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เครือข่ายที่มีความแตกแยก มีความขัดแย้ง และขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจะอ่อนแอ ขาดการร่วมมือผลักดัน เนื่องจากประเด็นปัญหาเชิงนโยบาย ต้องอาศัยการเชื่อมประสานกับเครือข่ายและภาคีอื่น ๆ เพื่อให้เครือข่ายมีพลัง และมีอำนาจในการต่อรองที่สูงขึ้น พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความเกรงใจและสามารถนำมาเป็นการต่อรองในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้

๒.๑.๓. แนวคิดการสร้างเครือข่าย

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งทฤษฎี และประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลดความซ้ำซ้อนในการทำงานให้ความร่วมมือ และทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการเปิดประตูโลกภายนอก เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน แบ่งชนิดของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่ายเช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่ายเพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนานแต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

๒. เครือข่ายจัดตั้ง เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้งอยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ไขว่คว้าของรัฐบาลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคีหรือสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ได้มีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการจัดตั้งเครือข่ายที่ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการดำเนินงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไป ในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดเป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะยังคง

รักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลงเมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

๓. เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรง แต่มีกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการสนับสนุนกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีกลักษณะหนึ่งคือถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการดำเนินงานของเครือข่ายอื่น ๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและพัฒนาตนเอง เครือข่ายที่ว่านี้แม้จะไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุเครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น

๔. การรักษาเครือข่าย トラบใดที่ภารกิจเครือข่ายยังไม่สำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาเครือข่ายไว้ ควบคุมประคองให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และบางกรณีหลังจากเครือข่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว ก็จำเป็นต้องรักษาความสำเร็จของเครือข่ายไว้ หลักการรักษาความสำเร็จของเครือข่าย มีดังนี้

๑) มีการจัดกิจกรรมร่วมที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายจะก้าวไปสู่ช่วงชีวิตที่ถดถอยหากไม่มีกิจกรรมใด ๆ ที่สมาชิกของเครือข่ายสามารถกระทำร่วมกัน เนื่องจากไม่มีกิจกรรมก็ไม่มีกลไกที่จะดึงสมาชิกเข้าหากัน สมาชิกของเครือข่ายก็จะไม่มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กัน เมื่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกลดลงก็ส่งผลให้เครือข่ายเริ่มอ่อนแอ สมาชิกจะเริ่มสงสัยในการคงอยู่ของเครือข่าย บางคนอาจพาลคิดไปว่าเครือข่ายลุ่มเล็กไปแล้วความยั่งยืนของเครือข่ายจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นแบบแผน (pattern) ของการกระทำที่สมาชิกของเครือข่ายยอมรับโดยทั่วกัน ด้วยเหตุนี้ การที่จะรักษาเครือข่ายไว้ได้ต้องมีการกำหนดโครงสร้างและตารางกิจกรรมไว้ให้ชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลา ความถี่ และต้องเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดสมาชิกให้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเป็นกิจกรรมเดียวที่ใช้สำหรับสมาชิกทุกคน กล่าวคือควรจะมีกิจกรรมย่อยที่หลากหลาย เพียงพอที่จะตอบสนองความสนใจของสมาชิกกลุ่มย่อยในเครือข่ายด้วย โดยที่กิจกรรมเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในทิศทางที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของเครือข่าย กิจกรรมเหล่านี้อาจจัดในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น การวางแผนงานร่วมกัน การพบปะเพื่อประเมินผลร่วมกันประจำทุกเดือน เป็นต้น หรือจัดในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ เช่น จัดกีฬาสนทนาการระหว่างสมาชิก จัดงานประเพณีท้องถิ่นร่วมกัน เป็นต้น ในกรณีที่เครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางมาก กิจกรรมไม่ควรรวมศูนย์อยู่เฉพาะส่วนกลาง ควรกระจายจุดพบปะสังสรรค์หมุนเวียนกันไปเพื่อให้สมาชิกเข้าร่วมได้โดยสะดวก

๒) การรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกเครือข่าย สัมพันธภาพที่ดีเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืนต่อไป ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นเสมือนน้ำมันที่หล่อเลี้ยงการทำงานร่วมกันให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นเมื่อใดที่สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึก

บาดหมางไม่เข้าใจกัน หรือเกิดความขัดแย้งระหว่างกันโดยหาข้อตกลงไม่ได้ สัมพันธภาพระหว่างสมาชิกก็จะเริ่มแตกร้าง ซึ่งหากไม่มีการแก้ไขอย่างทันท่วงที ก็จะนำไปสู่ความเสื่อมถอยและความสิ้นสุดลงของเครือข่ายได้ ดังนั้น ควรมีการจัดกิจกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยเฉพาะ และควรจัดอย่างสม่ำเสมอไม่ใช่ว่าจัดในช่วงที่มีปัญหาเกิดขึ้นเท่านั้น นอกจากนี้สมาชิกของเครือข่ายพึงตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาสัมพันธภาพ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งหรือความไม่เข้าใจกันที่อาจเกิดขึ้น สมาชิกควรแสดงความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งต้องรีบแก้ไข และดำเนินการไกล่เกลี่ยให้เกิดความเข้าใจกันใหม่ และควรมีมาตรการป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน เช่น ในการจัดโครงสร้างองค์กรควรแบ่งอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจนและไม่ซ้ำซ้อน การกำหนดเป้าหมายการทำงานที่สมาชิกยอมรับร่วมกัน การจัดสรรทรัพยากรอย่างเพียงพอ การกำหนดผู้นำที่เหมาะสม การกำหนดกติกาอันเป็นที่ยอมรับร่วมกัน เป็นต้น

๓) การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ สมาชิกจะยังเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายตราบนานเท่าที่ยังมีสิ่งจูงใจเพียงพอที่จะดึงดูดให้เข้าไปมีส่วนร่วม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกำหนดกลไกบางประการที่จะช่วยจูงใจให้สมาชิกเกิดความสนใจอยากเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งตามทฤษฎีแรงจูงใจแล้ว ปัจเจกต่างก็มีสิ่งจูงใจที่ต่างกัน ดังนั้น ควรทำการวิเคราะห์เพื่อบ่งชี้ถึงแรงจูงใจที่แตกต่างหลากหลายในแต่ละบุคคล แล้วทำการจัดกลุ่มของสิ่งจูงใจที่ใกล้เคียงกันออกเป็นกลุ่ม ๆ อาทิ ค่าตอบแทน เกียรติยศชื่อเสียง การยอมรับ ฯลฯ อันจะนำไปสู่มาตรการในการสร้างแรงจูงใจสำหรับบุคคลในแต่ละกลุ่มอย่างเฉพาะเจาะจง ถ้าจำเป็นจะต้องให้ค่าตอบแทนเพื่อเป็นสิ่งจูงใจ ควรเป็นการแลกเปลี่ยนกับผลงานมากกว่าการให้ผลตอบแทนในลักษณะเหมาจ่าย กล่าวคือ ผู้ที่รับค่าตอบแทนต้องสร้างผลงานเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยผลงานที่ได้ต้องสนับสนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาเครือข่าย และควรมีการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจน เพื่อสร้างทักษะผูกพันระหว่างผู้รับทุนและผู้ให้ทุนการให้ค่าตอบแทนไม่ควรให้ทั้งหมดในงวดเดียว เพื่อให้มีการปรับลดค่าตอบแทนได้หากผู้รับทุนไม่ดำเนินการตามสัญญา

ในกรณีที่ต้องการให้เกียรติยศและชื่อเสียงเป็นสิ่งจูงใจโดยเฉพาะในงานพัฒนาสังคมที่มักจะไม่มียearsค่าตอบแทนการดำเนินงาน จำเป็นต้องหาสิ่งจูงใจอื่นมาชดเชยสิ่งตอบแทนที่เป็นตัวเงินตามทฤษฎีของ Maslow ความต้องการการยกย่องจากผู้อื่น (esteem needs) ที่อยู่ในรูปของอำนาจ เกียรติยศชื่อเสียง หรือสถานะทางสังคม เป็นสิ่งที่นำมาใช้จูงใจได้ อาจทำเป็นรูป “สัญลักษณ์” บางอย่าง ที่สื่อถึงการได้รับเกียรติยศ การยกย่องและมีคุณค่าทางสังคม เช่น การประกาศเกียรติยศ เข็มเชิดชูเกียรติโล่เกียรติยศ เป็นต้น โดยสัญลักษณ์เหล่านี้ต้องมีคุณค่าเพียงพอให้เขาปรารถนาอยากที่จะได้และควรมีเกียรติยศหลายระดับที่จูงใจสมาชิกเครือข่ายให้ร่วมมือลงแรงเพื่อไต่เต้าไปสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกิดความต่อเนื่อง และควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ชื่อคนกลุ่มนี้อย่างกว้างขวาง

๔) การจัดหาทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ หลายเครือข่ายต้องหยุดดำเนินการไปเนื่องจากขาดแคลนทรัพยากรสนับสนุนการดำเนินงานที่เพียงพอ ทั้งด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และบุคลากร ที่สำคัญคือเงินทุนในการดำเนินงานซึ่งเปรียบเสมือนเลือดที่ไหลเวียนหล่อเลี้ยงเครือข่ายให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ เมื่อขาดเงินทุนเพียงพอที่จะจุนเจือ เครือข่ายอาจต้องปิดตัว

ลงในที่สุด หากได้รับการสนับสนุนจะต้องมีระบบตรวจสอบการใช้จ่ายอย่างรัดกุม และมีการรายงานผลเป็นระยะ หากการดำเนินงานไม่คืบหน้าอาจให้ระงับทุนได้

๕) การให้ความช่วยเหลือและช่วยแก้ไขปัญหา เครือข่ายอาจเกิดปัญหาระหว่างการค้าดำเนินงานได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายที่เพิ่งเริ่มดำเนินการใหม่ ๆ การมีที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำและคอยช่วยเหลือจะช่วยให้เครือข่ายสามารถดำเนินการต่อไปได้ และช่วยหนุนเสริมให้เครือข่ายเกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ควรมีที่ปรึกษาเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ เป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาค้นคว้า และช่วยอบรมภาวะความเป็นผู้นำให้กับสมาชิกเครือข่าย

๖) การสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง องค์กรหรือเครือข่ายที่เคยประสบความสำเร็จกลับต้องประสบกับความล้มเหลวอย่างรุนแรงเมื่อเวลาผ่านไป เพราะไม่ได้ “สร้างคน” ขึ้นมาเพื่อสานต่อภารกิจของเครือข่ายจำเป็นต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง เครือข่ายต้องคัดเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมทั้งความรู้ความสามารถ การมีประสบการณ์ร่วมกับเครือข่ายและที่สำคัญคือเป็นที่ยอมรับนับถือและสามารถเป็นศูนย์รวมใจของคนในเครือข่ายได้ ดำเนินการให้คนเหล่านี้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อเพิ่มประสบการณ์ในการทำหน้าที่เป็นสมาชิกแกนหลัก เพื่อสืบสานหน้าที่ต่อไปเมื่อสมาชิกแกนหลักต้องหมดวาระไป

๒.๑.๔. รูปแบบและประเภทของเครือข่าย

รูปแบบของเครือข่ายได้มีนักวิชาได้ศึกษาและนำเสนอรูปแบบของเครือข่ายอย่างหลากหลายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของกิจกรรมและโครงการที่ต้องการสร้างเครือข่ายด้วย ดังต่อไปนี้

ประพจน์ ช่างภูศรี ได้นำเสนอว่ารูปแบบของเครือข่ายที่พิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกและแกนกลางประสานเครือข่ายมี ๓ รูปแบบ คือ^{๑๓}

๑. รูปแบบรวมศูนย์ เป็นเครือข่ายที่องค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิก มีความร่วมมือประสานงานและมีความสัมพันธ์กับกลุ่มแกนกลางสูง ความเป็นเครือข่ายกันระหว่างสมาชิกมีน้อยมาก

๒. รูปแบบกระจาย เป็นเครือข่ายองค์กรแกนหรือกลุ่มแกนกลางประสานตลอดจนสมาชิกมีการติดต่อสื่อสาร ประสานความร่วมมือซึ่งกันและกัน กระจายการประสานงานและเชื่อมประสานสัมพันธ์กันในระหว่างสมาชิกด้วยกันและกับกลุ่มแกน ซึ่งกลุ่มแกนจะคอยทำหน้าที่เอื้ออำนวยความสะดวกต่างๆ ให้แก่สมาชิก

๓. รูปแบบการกระจายเชิงซ้อน เป็นเครือข่ายกระจายที่สมาชิกเครือข่าย สามารถติดต่อประสานร่วมมือซึ่งกันและกัน และขยายการติดต่อไปยังกลุ่มหรือองค์กรอื่นๆ ซึ่งกลุ่มหรือองค์กรต่างๆ เหล่านั้นเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกันมีลักษณะเป็นเครือข่ายเชิงซ้อนโดยกลุ่มแกนหรือองค์กรแกนจะมีผู้ประสานหรือเลขานุการเครือข่ายหลายคน

พระมหาสุทิตย์ อากาโร (อปอูน)^{๑๔} ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับฐานคิดเกี่ยวกับเครือข่ายซึ่งกล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายว่า เครือข่ายมี ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

^{๑๓} รุ่งโรจน์ เพชระฉิน, เครือข่ายภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

๑. เครือข่ายคือธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง

๒. เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบ

๓. เครือข่ายคือโครงสร้างที่ออกแบบและโครงสร้างตามธรรมชาติ เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายในฐานะของข่ายใยชีวิต และความเป็นเครือข่าย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และการปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ โดยเป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยของสรรพสิ่ง แล้วสร้างภาระหน้าที่เชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันจนกลายเป็นที่ยั่งยืน เสมือนตาข่ายที่โยงใยและซับซ้อน และเหมือนห่วงโซ่ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีการสานต่อการอย่างแนบแน่น แต่มีความยืดหยุ่นและมีความเป็นอิสระในตนเอง โดยเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เครือข่ายมีลักษณะที่สำคัญอีก ๒ ประการ คือ

๑. เครือข่าย คือระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๒. เครือข่าย คือการขยายผลและการเติบโตอย่างมีพลัง ซึ่งเป็นการอธิบายถึงเครือข่ายทางสังคม ที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงในสังคมมนุษย์ ที่กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทั้งในด้านความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อกันในเชิงวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีทั้งในด้านการพึ่งพา การขัดแย้ง และการครอบงำสิทธิประโยชน์ แล้วพัฒนาระบบความสัมพันธ์ด้วยกระบวนการเรียนรู้

สัมพันธ์ เตะชะอริก และคณะ ได้จำแนกรูปแบบของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑๕

๑. เครือข่ายทางความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้หรือเทคนิคต่าง ๆ เครือข่ายนี้เป็นแหล่งให้ผู้นำได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์แนวคิดเพื่อให้ได้แนวคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายนี้เน้นกลุ่มคนที่มีสภาพคล้ายคลึงกันแต่อยู่ต่างถิ่น

๒. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือการทำกิจกรรมส่วนมาจะเป็นเครือข่ายในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันหรืออาจร่วมในกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกร่วมมือกันเพื่อดำเนินกิจกรรมให้มีความสำเร็จ

๓. เครือข่ายสนับสนุน เป็นเครือข่ายที่มีการระดมทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งการระดมทุนนั้นอาจจะมาจากภายในหรือภายนอกเครือข่ายก็ได้

นฤมล นิราทร^{๑๖} ได้จำแนกรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นมิติต่าง ๆ ดังนี้

๑. จำแนกตามพื้นที่ดำเนินงาน เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน เครือข่ายตำบล เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภาค และเครือข่ายระดับประเทศ เป็นต้น

^{๑๔} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ้น), เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗), หน้า ๘.

^{๑๕} สัมพันธ์ เตะชะอริก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

๒. ตามประเภทของกิจกรรมหรือประเภทของปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็กสตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม และพัฒนาชุมชน เป็นต้น

๓. ตามอาชีพหรือสภาพทางสังคมเช่น เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เป็นต้น

๔. จำแนกตามรูปแบบโครงการหรือความสัมพันธ์ การจำแนกโดยใช้เกณฑ์นี้ทำให้เกิดเครือข่าย ๒ ลักษณะ คือ เครือข่ายแนวตั้งและเครือข่ายแนวนอน

๑) เครือข่ายแนวตั้ง หมายถึง เครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะเป็นช่วงชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน มีองค์กรที่มีสถานภาพสูงกว่า และอยู่ในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรที่เป็นลูกข่าย เครือข่ายแนวตั้งพบมาในองค์กรธุรกิจ เช่น เครือข่ายแพรรนไฮส์ต่าง ๆ ซึ่งลูกข่ายต้องพึ่งพาบริษัทแม่ในเรื่องเครื่องหมายการค้า ขณะที่ลูกข่ายต้องจ่ายค่าใช้จ่ายสำหรับประโยชน์ที่จะได้จากแม่ข่าย

๒) เครือข่ายแนวนอน เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ภายในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การติดต่อภายในเครือข่ายเป็นการติดต่อระหว่างบุคคลหรือองค์กร หรืออาจจะมีองค์กรทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเครือข่าย เช่น จัดประชุม กระจายข่าวสารข้อมูล หรือเป็นแกนกลางเวลาที่ต้องมีการปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งเครือข่ายในงานพัฒนาส่วนใหญ่ก็จะเป็นเครือข่ายตามแนวนอนเครือข่ายตามแนวนอนนี้อาจแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นเครือข่ายที่ขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางที่เป็นจุดกำเนิดของเครือข่าย ซึ่งอาจจะเรียกว่า “แม่ข่าย” แม่ข่ายเปรียบเสมือนศูนย์บัญชาการ ซึ่งเป็นที่รวมของข้อมูลข่าวสาร เครือข่ายแบบนี้อาจมุ่งที่การให้ข้อมูลข่าวสาร หรือเพื่อปฏิบัติการ หากมุ่งที่การกระจายข่าวสารข้อมูล จะไม่ได้เรียกร้องการมีส่วนร่วมจากสมาชิกมากเท่ากับเครือข่ายที่มุ่งที่การปฏิบัติการ ตัวอย่างเครือข่ายในลักษณะนี้ ได้แก่ เครือข่ายพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายลุ่มแม่โขง ซึ่งเกิดจากการขยายการทำงานของศูนย์พิทักษ์เด็ก

กลุ่มที่สอง เป็นเครือข่ายที่ตั้งขึ้นมาจากกลุ่มที่เป็นสมาชิกเครือข่ายอยู่ก่อนแล้ว โดยแต่ละบุคคลหรือองค์กรสมาชิกต่างออกไปสร้างเครือข่าย เช่น เครือข่ายสิทธิเด็กกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กที่ถูกระงับการทารุณกรรมทางร่างกาย ทางจิตใจ ทางเพศ และสิ่งเสพติด เป็นต้น

แม้เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกข้างต้นจะชัดเจนสามารถใช้ในการจำแนกประเภทหรือรูปแบบเครือข่ายแบบต่าง ๆ ได้ในหลายกรณีจะพบว่าเครือข่ายมีลักษณะคาบเกี่ยวกัน กล่าวคือจะมีลักษณะร่วมของมิติต่าง ๆ เช่น เครือข่ายของสภาองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชนที่มีลักษณะเป็นทั้งเครือข่ายเด็กและเป็นเครือข่ายในระดับประเทศอีกด้วย

๒.๑.๕. การจัดการการสร้างเครือข่าย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๗} ได้กล่าวถึงการก่อรูปของเครือข่าย (Network forming) ดังนี้

๑. การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การปฏิรูปเรื่องใด ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลจำเป็นต้องอาศัยฉันทานุมัติร่วมจากทุกภาคที่เกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องมีการสร้างกระแสการปฏิรูป กลยุทธ์ที่ควรนำมาใช้คือ “การประชาสัมพันธ์” การประชาสัมพันธ์นอกจากจะทำให้รับรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกอยากเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งการประชาสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความเข้าใจและเป็นการสร้าง “ภาพลักษณ์” (Image) ให้กับกลุ่มเครือข่ายมีความชัดเจนและเป็นที่ยอมรับร่วมกันอีกด้วย

๒. การสร้างจุดร่วมผลประโยชน์ ถ้าเครือข่ายไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เครือข่ายจะไร้พลัง เพราะสมาชิกต่างก็ไม่ทราบว่าจะเครือข่ายนั้นจัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ดังนั้นจึงต้องหาประเด็นร่วมที่จะเป็นศูนย์กลางทำให้เกิดการร่วมตัวกัน หัวใจสำคัญของการสร้างประเด็นอยู่ที่การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ให้ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะส่งผลให้ทุกภาคีอยากเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่ายโดยประเด็นร่วมดังกล่าวอาจเป็นได้ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

๓. การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย การนำคือ “ผู้เล่นหลัก” (Key Actors) ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการปฏิรูปด้านต่าง ๆ เช่น ด้านนโยบาย ด้านการสร้างกระแส ด้านข้อมูลข่าวสาร ผู้เล่นหลักอาจจะไม่ใช่ข้าราชการที่มีตำแหน่งหรืออำนาจ แต่อาจเป็นกลุ่มผู้นำที่ไม่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ อาทิ นักหนังสือพิมพ์ พิธีกรรายการโทรทัศน์ นักจัดรายการวิทยุ ผู้นำชุมชน นักแสดง นักธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศ องค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ในบางกรณีเราอาจเสาะหา “ผู้นำหลัก” (Key Leaders) ในแต่ละกลุ่มผู้เล่นหลักอีกด้วยซึ่งหากมีผู้นำหลักย่อมทำให้คนในกลุ่มหรือเครือข่ายของตนเกิดการร่วมแรงร่วมใจกันอีกด้วย

๔. การสร้างแนวร่วมสมาชิกเครือข่าย ปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดว่าเครือข่ายจะดำเนินไปได้ยั่งยืนมากน้อยเพียงใด ก็คือปริมาณคุณภาพของสมาชิก ดังนั้น การสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวางและการดึงปัจเจก/กลุ่ม/องค์กรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายจึงเป็นสิ่งจำเป็น การหาเครือข่ายแบบ “ดาวกระจาย” เป็นวิธีการที่ใช้ในปัจจุบันและประสบความสำเร็จอย่างสูง ในกรณีการดึงกลุ่มหรือองค์กรเข้าร่วมเครือข่าย อาจพิจารณาจากระดับความเข้มแข็งของกลุ่มโดยควรเริ่มที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้ว ทั้งที่รวมตัวแบบหลวมๆ ไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นทางการหรือหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการด้านใดด้านหนึ่งอยู่แล้ว การเริ่มต้นในกลุ่มที่มีมีการรวมตัวกันอยู่แล้วจะทำให้การต่อก่อตั้งเครือข่ายรวดเร็วขึ้น

นฤมล นิราทร^{๑๘} ได้เสนอการจัดตั้งหรือการสร้างเครือข่ายว่าควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๑๘} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

๑. องค์กรที่ดำริจะจัดตั้งเครือข่ายต้องมีความชัดเจนในศักยภาพรวมทั้งจุดอ่อนจุดแข็งขององค์กรของตนเอง ความเข้าใจดังกล่าวจะช่วยให้มองเห็นประโยชน์ที่องค์กรจะสามารถสร้างให้เครือข่ายหรือรับจากเครือข่าย

๒. ก่อนที่จะเข้าไปสร้างเครือข่ายขององค์กรใด ควรจะต้องพิจารณาคุณสมบัติขององค์กรที่จะเข้าไปร่วมเป็นเครือข่ายด้วย คุณสมบัติที่ดังกล่าวได้แก่ ค่านิยม วัฒนธรรมองค์กรและศักยภาพขององค์กร

๓. องค์กรต้องเข้าใจถึงความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ความเสี่ยงที่วานี้ได้แก่ การฉกฉวยโอกาสในเรื่องข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นต้น

๔. ต้องเข้าใจว่าการเข้าเป็นเครือข่ายหมายถึงการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ แม้จะมีการพึ่งพิงกันและกันแต่ก็เป็น การพึ่งพิงบนพื้นฐานของการเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ การเป็นแค่เพียงผู้รับหรือผู้ให้เพียงอย่างเดียวก่อให้เกิดผลเสียทั้งต่อองค์กรและต่อเครือข่าย

๕. ต้องเข้าใจว่าเครือข่ายต้องเป็นอิสระจากองค์เดิมการเข้าร่วมในเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมโดยบางส่วนขององค์กรเท่านั้น และเครือข่ายมีพันธกิจที่จะต้องบรรลุเช่นเดียวกับที่องค์กรเดิมมีพันธกิจของตนที่ต้องบรรลุเช่นกัน

๖. องค์กรในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ไม่ต้องการการขึ้นนำหรือครอบงำโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง การขึ้นนำทำให้สมาชิกมีความรู้สึกที่ตนเองขาดการมีส่วนร่วม ขณะเดียวกันการทำงานในเครือข่ายต้องเป็นการทำงานแบบเป็นทีม ทุกคนต้องมีส่วนร่วมการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกัน

๗. องค์กรเครือข่ายต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การติดต่อสื่อสารกันอย่างเปิดเผยและสม่ำเสมอเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอย่างยิ่ง

๘. เครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมจะเป็นเสมือนสายใยที่เชื่อมโยงเครือข่ายไว้ได้และต้องมีการแบ่งงานกันทำ เครือข่ายที่ไม่มีกิจกรรมคือเครือข่ายที่ตายแล้ว

๙. ข้อพิจารณาข้างต้นทั้งหมดแสดงให้เห็นว่าการสร้างเครือข่ายเป็นกิจกรรมที่ต้องการเวลา ทั้งการสนับสนุนจากฝ่ายบริหารก็เป็นสิ่งจำเป็น ฝ่ายบริหารจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสดงให้เห็นว่า การสร้างเครือข่ายเป็นความสำคัญระดับต้น ๆ เช่นกัน

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน)^{๑๙} ได้กล่าวถึงการจัดการการสร้างเครือข่ายว่า การจัดการเครือข่าย มีแนวคิดในการพัฒนาและการจัดการกลุ่มและเครือข่าย ดังนี้

๑. การสร้างความเชื่อถือ เพื่อให้เครือข่ายนั้นเป็นเครือข่ายที่เกิดจากศรัทธา ความจริงใจ ความเป็นมิตร หรือมีความตระหนักในสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

๒. การกำหนดข้อตกลง หรือกฎ กติกา เพื่อให้เครือข่ายมีข้อตกลงร่วมกัน มีกระบวนการทำงานที่หลากหลาย และมีกลไกที่เหมาะสมต่อการดำเนินงาน

๓. การสร้างแหล่งการเรียนรู้ เป็นการกำหนดให้เครือข่ายเป็นศูนย์รวมแห่งการเรียนรู้ และเป็นศูนย์รวมข้อมูลที่ถูกต้อง เป็นจริง และทันต่อเหตุการณ์

^{๑๙} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๖๓.

๔. การดำเนินการในเชิงรุก เป็นการกำหนดแนวทางเพื่อให้เครือข่ายมีกระบวนการทำงานในเชิงรุก มีการจัดทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมีการวางแผนการพัฒนาที่เหมาะสม

๕. การเป็นองค์กรแห่งปัญญา เป็นการพัฒนาและการจัดการความรู้เพื่อให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

การจัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพนั้น สมาชิกและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจถึงขั้นตอนและวงจรชีวิตของเครือข่าย กระบวนการจัดการเครือข่าย ๔ ขั้นตอนตามวงจรชีวิตของเครือข่าย ได้แก่

๑. ชั้นตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย ในขั้นนี้ มีวิธีการที่จะจัดการ คือ

๑) การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ ความพร้อมภายในกลุ่มตนเองและเครือข่ายอื่น เพื่อทราบกิจกรรมและบริบทที่เกี่ยวข้อง

๒) การสร้างศรัทธาและการหาแนวร่วม เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ ยอมรับและเห็นความสำคัญที่จะมาร่วมกันเป็นเครือข่าย

๓) การสร้างความตระหนักหรือการเสนอให้เห็นประเด็นปัญหา

๔) การแสวงหาข้อมูลทางเลือก อันจะนำไปสู่การตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาและจะนำไปสู่กระบวนการรวมกลุ่มและเครือข่าย

๕) การค้นหาความต้องการและการหาจุดรวมในการพัฒนาเครือข่าย

๖) การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และการแสวงหาแกนนำเครือข่าย

๗) การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย เป็นการให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ได้มีบทบาทในการพัฒนาเครือข่าย

๒. ชั้นการสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย ในขั้นนี้เป็นจุดก่อเกิดความร่วมมือของความเป็นเครือข่ายมีวิธีการจัดการ ดังนี้

๑) การกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วมกัน

๒) การกำหนดบทบาทหน้าที่ และการวางผังเครือข่าย เป็นการกำหนดในรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ของผู้ที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายโดยเฉพาะแกนนำและคณะทำงานฝ่ายต่างๆ

๓) การเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำเนื่องจากผู้นำที่ดีจะเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความสำเร็จ มีการขับเคลื่อนกิจกรรมของเครือข่าย

๔) การจัดระบบการติดต่อสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคลและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน

๕) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง

๖) การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะช่วยให้เห็นศักยภาพและข้อจำกัดของตนเองและพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

๗) การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ คือ การส่งเสริมและการรักษาผลประโยชน์และการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

๓. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ ในขั้นนี้เป็นกระบวนการหนึ่งที่จะให้เครือข่ายมีความเข้มแข็งและยั่งยืน มีวิธีการและขั้นตอนดังนี้

๑) การทบทวนและสรุปทเรียน วิธีการนี้จะทำให้เครือข่ายได้ทบทวนตัวเอง ได้รู้ถึงศักยภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นภายในเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการจัดการเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

๒) การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยนำของเครือข่าย ผู้นำจะเป็นผู้ที่ให้ความคิดและเป็นผู้เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่าย การเสริมสร้างผู้นำเครือข่าย คือ การเข้าไปสนับสนุนให้เกิดการแสวงหาและพัฒนาผู้นำที่มีจิตสาธารณะ

๓) การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะและเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความรู้

๔) การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์ การขยายแนวคิดและกิจกรรมของเครือข่ายที่ได้จากประสบการณ์การทำงานและสรุปทเรียนที่เป็นองค์ความรู้ เพื่อให้สาธารณชนทราบ หรือเพื่อแสวงหาแนวร่วมในการดำเนินการในระดับนโยบาย นอกจากนี้ จะทำให้เครือข่ายเกิดการเรียนรู้และเกิดอำนาจ/พลังในการต่อรอง

๕) การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง

๖) การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง

๗) การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม

๔. ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง มีแนวทางดังนี้

๑) การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

๒) การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย

๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยีและความรู้ใหม่

๔) การกำหนดสร้างแรงจูงใจในการทำงาน

๕) การบริหารจัดการข้อมูล ระบบสื่อสาร และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง

๖) การให้ความช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาภายในเครือข่าย

๗) การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์^{๒๐} ได้เสนอข้อควรคำนึงในการทำงานและการจัดการเครือข่ายไว้ ๕ ขั้นตอน คือ

๑. เครือข่ายประกอบด้วยสมาชิกที่หลากหลาย กล่าวคือ สมาชิกในเครือข่ายส่วนใหญ่มีความสนใจในการทำงาน มีแนวคิด วิธีการ มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ดังนั้น ในการดำเนินการกับบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในเครือข่ายจึงต้องคำนึงถึงความหลากหลายของสมาชิก

๒. เครือข่ายที่ดีและมีประสิทธิภาพนั้นจะต้องมีชีวิตชีวา กล่าวคือควรมีกระบวนการที่เกื้อหนุนความสามารถของสมาชิกในฐานะปัจเจกบุคคลให้สูงขึ้น เพื่อให้ปัจเจกบุคคลได้พัฒนาตนเอง และสามารถพัฒนากลุ่มและเครือข่ายให้ไปสู่เป้าหมายของสังคมร่วมกัน โดยความมีชีวิตชีวานั้นยังคง

^{๒๐} ปารีชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, “การสื่อสารกับสังคมเครือข่าย”, เอกสารประกอบการศึกษาอบรมหลักสูตร ๓ การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง, (สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาระชาสังคม, ๒๕๔๖), เอกสารอัดสำเนา.

หมายถึงการมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง การมีความเคลื่อนไหวของข้อมูลข่าวสาร และการรักความสัมพันธ์ของมวลสมาชิก

๓. เครือข่ายที่ดีและมีประสิทธิภาพจะต้องมีการไหลลื่นของข้อมูลข่าวสาร กล่าวคือ เครือข่ายจะต้องมีการจัดการข้อมูลข่าวสาร มีการกระจายระบบสารสนเทศแก่สมาชิกที่สามารถให้ความหมายหรือมุมมองในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายซึ่งข้อมูลสารสนเทศนั้นจะต้องมาจากการวิเคราะห์บนฐานข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาเครือข่าย

๔. เครือข่ายจำเป็นต้องมีชุมทาง (hub) ที่หลากหลายโดยชุมทางหรืออาจจะเรียกว่า ” ศูนย์ประสานงาน ” ควรมีกระจายอยู่ในสถานที่ต่างๆ และทำหน้าที่สื่อสารเรื่องราวให้สมาชิกทราบ โดยเฉพาะข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์และกิจกรรมเคลื่อนไหวของเครือข่าย

๕. เครือข่ายจำเป็นต้องมีผู้จัดการเครือข่าย (network manager) เพื่อช่วยดูแลกิจกรรมและประเมินความต้องการของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสนับสนุนการบริการต่าง ๆ ที่สมาชิกต้องการ เช่น ช่วยจัดระบบข้อมูลข่าวสาร กำหนดยุทธศาสตร์และเป้าหมายในการทำงานตลอดจนช่วยวิเคราะห์ระบบและสถานะแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันโดยผู้จัดการเครือข่ายอาจเป็นเพียงผู้ที่สมาชิกในเครือข่ายมอบหมายให้ดำเนินการแทนสมาชิกในบางช่วงเท่านั้น นอกจากนี้ เครือข่ายควรมีทีมจัดการที่มีความรู้ ความสามารถ มีความคิดสร้างสรรค์และสามารถเรียนรู้ได้เร็วรอบรู้ต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นรวมทั้งสามารถจัดการ “ชุมทาง” ที่เป็นพื้นที่ทำงานของเครือข่ายในท้องถิ่นต่าง

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าการสร้างและการจัดการเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นกว่าจะประสบความสำเร็จหรือก่อร่างสร้างเครือข่ายขึ้นมาได้ต้องประกอบด้วยกระบวนการสร้างและการจัดการที่หลากหลายซับซ้อน มีขั้นมีตอนอย่างเป็นกระบวนการ ตั้งแต่การตระหนักถึงปัญหาาร่วมกัน หาแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และที่สำคัญคือการมีแกนนำหรือผู้เล่นหลักในประเด็นนั้น จึงจะทำให้การทำงานเครือข่ายมีรูปแบบที่ดีและนำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายในที่นั่นเอง

๒.๒. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยุกระจายเสียง

๒.๑ ความหมายของวิทยุกระจายเสียง

๒.๒ ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง

๒.๓ คุณลักษณะของวิทยุกระจายเสียง

๒.๔ องค์ประกอบที่สำคัญในผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

๒.๕ การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

๒.๒.๑ ความหมายของวิทยุกระจายเสียง

ศัพท์านุกรมสื่อสารมวลชน ได้ให้ความหมายของ “วิทยุ” ไว้ว่า เป็นการใช้คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (Electromagnetic wave) หรือคลื่นวิทยุเพื่อส่งกระจายเสียงออกอากาศ (Transmet) หรือเพื่อรับสัญญาณไฟฟ้า (Electrical) โดยไม่ต้องใช้สายเชื่อมต่อระหว่างกัน (witeless)

สารานุกรมบริเทนนิกา ได้ให้ความหมายของ “วิทยุกระจายเสียง (Radio Broadcasting)” ไว้ว่า การกระจายเสียงหรือแพร่ไปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าในอากาศเพื่อส่งสาร วิทยุกระจายเสียงเป็นสาขาสำคัญสาขาหนึ่งของการสื่อสารแบบโทรคมนาคม ซึ่งการสื่อสารแบบโทรคมนาคมนี้ รวมไปถึง วิทยุโทรเลข (Telegraphy) วิทยุโทรศัพท์ (Telephony) และวิทยุโทรทัศน์ (Television) อันเป็นการสื่อสารแบบไม่มีสาย(wireless)และเรดาร์(radar)^{๒๑}

๒.๒.๒ ความสำคัญของวิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่ส่งความหมายให้แก่ผู้รับโดยผู้รับใช้อวัยวะสัมผัสเพียงอย่างเดียว คือ หู ในการรับฟัง การสื่อความหมายได้โดยอวัยวะสัมผัสที่มนุษย์มีมาโดยธรรมชาตินี้นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งหรืออาจกล่าวได้ว่าสื่อวิทยุกระจายเสียงสามารถสื่อความหมายให้แก่ผู้รับได้ถึงแม้ว่าผู้รับจะอ่านหนังสือไม่ออกหรือไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ผู้รับจึงสามารถรับข่าวสาร รับความรู้ และความบันเทิงได้อย่างเต็มที่ทางสื่อวิทยุกระจายเสียงสามารถสื่อความหมายให้แก่ผู้รับได้ถึงแม้ว่าผู้รับจะอ่านหนังสือไม่ออกหรือไม่ศึกษาเล่าเรียนมา ผู้รับสามารถรับข่าวสาร รับความรู้ และความบันเทิงได้อย่างเต็มที่ทางสื่อวิทยุกระจายเสียง

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อมวลชนที่มีความสามารถในการบริการผู้ฟังในเขตรัศมีการส่งกระจายเสียงที่กว้างและไกลมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถเข้าไปชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ขาดการคมนาคมและทุรกันดารเพียงใดก็ได้ ในขณะที่สื่อชนิดอื่นเข้าไปไม่ถึง ทั้งนี้ เพราะวิทยุกระจายเสียงไปได้ด้วยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีทั่วไปในอากาศ และด้วยความสามารถทางเทคโนโลยีที่ก้าวไกล สื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียง จึงเป็นสื่อที่มีความสำคัญในการนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ทั้งในการพัฒนาทางการศึกษา การพัฒนาทางการเมือง การพัฒนาชนบท และการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม สาธารณสุข การพัฒนา สรุปลงได้ดังนี้^{๒๒}

๑) การพัฒนาการศึกษา สื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียงมีส่วนในการพัฒนาการศึกษาของประชาชนโดยวิธีการถ่ายทอดความรู้หรือข่าวสารที่ง่าย ๆ ตรง ๆ และรวบรัด แต่มีความรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ โดยผู้รับไม่จำเป็นต้องมีทักษะพิเศษอะไรมาก่อนก็สามารถรับได้ เช่น อ่านไม่ออก ก็สามารถเข้าใจได้ และสำหรับประเทศไทยได้จัดให้มีสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษา ออกอากาศเฉพาะรายการเพื่อการศึกษา ออกอากาศเฉพาะรายการเพื่อการศึกษา สำหรับ

^{๒๑} สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ม.ป.ป: ๘

^{๒๒} สาขาวิชานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ม.ป.ป: ๑๖

ประชาชนที่กระจุกกระจายกันอยู่ทั่วประเทศได้มีโอกาสได้รับความรู้อย่างทัดเทียมกัน จึงนับว่าสื่อประเภทวิทยุกระจายเสียง จัดเป็นสื่ออีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของประเทศ

๒) การพัฒนาทางการเมือง เนื่องจากประชาชนอาศัยอยู่กันอย่างกระจุกกระจายในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศจึงมีความศรัทธาเชื่อถือและความคิดเห็นแตกต่างกัน ความนิยมในลัทธิทางการเมืองก็แตกต่างกัน ดังนั้นสื่อมวลชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นสื่อกลางในการประสานความคิดและสร้างความศรัทธาเชื่อถือสร้างความเข้าใจอันดีให้อันดีให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชาติ และวิทยุกระจายเสียงจัดเป็นสื่อมวลชนแขนงหนึ่งที่ต้องทำหน้าที่เป็นตัวสื่อกลางระหว่างรัฐบาลและประชาชน ให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติ

๓) การพัฒนาชนบท ในประเทศยังมีประชาชนเป็นจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ไม่มีความสะดวกทั้งทางด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสารเพื่อให้ข่าวสารความรู้ ความบันเทิงในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นหนทางที่ชาวชนบทเหล่านี้จะติดต่อสื่อสารสามารถรู้ข่าวสารและติดต่อใกล้ชิดกับโลกภายนอกได้อย่างสม่ำเสมอโดยอาศัยสื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียงเท่านั้นที่สามารถทำได้รวดเร็วกว่าสื่ออื่น นอกจากนี้การพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่นการพัฒนาทางการศึกษา การเกษตร การอนามัย และสาธารณสุข การงานอาชีพบางอย่างรวมทั้งการเมืองและเศรษฐกิจ ก็สามารถทำได้โดยสื่อวิทยุกระจายเสียง ดังนั้นวิทยุกระจายเสียงจึงนับเป็นสื่อที่มีความสำคัญและจะขาดเสียมิได้ในการใช้เพื่อใช้ในการพัฒนาชนบท

๔) การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม สภาพสังคมและสภาพเศรษฐกิจของประเทศมีความคืบหน้าและมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในการติดตามความคืบหน้าหรือความก้าวหน้าเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ตลอดจนจนแนวทางการประกอบอาชีพต่าง ๆ ทำให้คนเราสามารถปรับตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ สื่อวิทยุกระจายเสียงจึงมีความสำคัญในการเสนอความคืบหน้าและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อันดีได้อย่างดี เพราะวิทยุกระจายเสียงสามารถนำเสนอความคืบหน้าได้อย่างรวดเร็ว

๒.๒.๓ คุณลักษณะของวิทยุกระจายเสียง

บำรุง สุขพรรณ ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของวิทยุกระจายเสียงไว้ ดังนี้^{๒๓}

^{๒๓} บำรุง สุขพรรณ, พฤติกรรมการรับฟังข่าวสารวิทยุกระจายเสียงและผลที่มีต่อการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีวิทยุกระจายเสียงกองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ(กรป.กลาง) จังหวัดเชียงราย. วารสารศาสตร์ ของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน,(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑ เล่มที่ ๑ เดือน ตุลาคม ๒๕๒๓), หน้า ๓.

๑. สามารถเข้าถึงเป้าหมายได้กว้างกว่าและสามารถเข้าถึงประชาชนบางคนที่สื่อประเภทวิทยุและโทรทัศน์เข้าไม่ถึง
๒. ผู้ฟังมีความสุขเพลิดเพลินเหมือนมีส่วนร่วมด้วยกับรายการ
๓. ราคาถูกกว่าโทรทัศน์มาก
๔. เลือกรับฟังได้มากกว่าสถานีทางโทรทัศน์
๕. ผู้ฟังรู้สึกคล้ายกับผู้ประกาศวิทยุ มายินพุดอยู่ตรงหน้า
๖. มีความรวดเร็วในการเสนอข่าว ทำให้คนฟังมีความเชื่อมั่นในข่าวสารจากวิทยุว่าเป็น Primary Facts คือเป็นข้อเท็จจริงเบื้องต้นเพื่อจะติดตามหารายละเอียดจากสื่อชนิดอื่นต่อไปได้
๗. ทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกว่าได้ฟังเรื่องเดียวกันพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้เพิ่มพูนความเชื่อมั่นในข่าวสารและคำแนะนำทางวิทยุนั้น
๘. วิทยุไม่ต้องการด้านเทคนิคมากเท่าโทรทัศน์ เพราะโทรทัศน์มีเทคนิคทางภาพเพิ่มขึ้นไปอีก จึงเป็นงานที่มีภาระยุ่งยากกว่าวิทยุมาก
๙. วิทยุต้องการคนทำงานน้อยกว่าโทรทัศน์
๑๐. การรับฟังรายการวิทยุ ผู้ฟังสามารถรับฟังได้ตลอดเวลา เพราะใช้แต่การได้ยินเท่านั้น

นอกจากนี้บุญเกื้อ ครอบหาเวช ได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของวิทยุกระจายเสียงที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาและการสอน ไว้ดังนี้^{๒๔}

๑. มีความสะดวกในการสื่อสาร สามารถส่งความรู้ไปได้อย่างรวดเร็ว ต่อคนจำนวนมากในทุกส่วนของประเทศ
๒. เป็นความจริง รายการวิทยุสามารถที่จะนำเอาเหตุการณ์จริง ชีวิตจริง คนจริง เข้ามาสู่ห้องเรียนได้ ซึ่งครูไม่สามารถทำได้
๓. คุณสมบัติทางเทคนิค วิทยุสามารถใช้เทคนิคทางการจัดรายการที่สามารถทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้
๔. ความทันกาลเวลา เหตุการณ์ต่าง ๆ ความรู้ต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ วิทยุสามารถนำเสนอความรู้ที่ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา สามารถทันต่อเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นต่อห้องเรียนได้ จึงทำให้มีความน่าสนใจสูง
๕. ความจงใจพิเศษ เน้นสิ่งที่มีความสามารถกระตุ้นอารมณ์ได้เป็นอย่างดี

^{๒๔} บุญเกื้อ ครอบหาเวช. นวัตกรรมทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : (ภาควิชาเทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.๒๕๓๓), หน้า ๒๒.

จากคุณลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า วิทยุกระจายเสียง จัดเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ได้รับ ความนิยมอย่างมากในการนำมาใช้เป็นสื่อกลางในการสื่อสาร ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ดังนั้นใน ขั้นตอนของการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

๒.๒.๔ องค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

องค์ประกอบที่สำคัญในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ประกอบด้วย

๑. ผู้ฟัง (Audience)
๒. เนื้อหา (Content)
๓. วิธีเสนอ (Technique of Programme Presentation)
๔. เวลาออกอากาศ (Air Time)
๕. การประเมินผล (Evaluation)

๑. ผู้ฟัง (Audience)

ผู้ฟัง หมายถึง กลุ่มผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายของการจัดรายการ (Target Audience) จะเป็นผู้ตัดสินว่ารายการที่จัดประสบความสำเร็จหรือไม่ ผู้จัดรายการต้องรู้ว่า กลุ่มผู้ฟังเป็นใคร เป็น บุคคลในกลุ่มใด รวมถึงต้องรู้ให้ลึกซึ้งถึงประวัติ พฤติกรรม และทัศนคติของคนในกลุ่มนั้นด้วย

๒. เนื้อหา (Content)

เนื้อหา หมายถึง เรื่องต่าง ๆ ที่ผู้จัดรายการต้องการให้ผู้ฟังได้ฟังกัน การบรรจุ เนื้อหาควรต้องสอดคล้องกับกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย ซึ่งอาจพิจารณาถึงระดับการศึกษาของผู้ฟังได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ

- กลุ่มระดับการศึกษาสูงคือตั้งแต่ระดับอุดมศึกษาขึ้นไป
- กลุ่มระดับการศึกษาปานกลางคือระดับมัธยมศึกษา (ม.๑ -๖)
- กลุ่มระดับการศึกษาต่ำคือระดับประถมศึกษา (ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา - ป.๖)

การกำหนดระดับการศึกษาเช่นนี้ จะช่วยให้ผู้จัดรายการสามารถวางแผนทางกาจัดรายการได้ ว่าเนื้อหาที่จะนำมาเสนอนั้น ควรจะยากหรือง่ายเพียงใดและใช้เวลาในการอธิบายนานเท่าใด

๓) วิธีเสนอ (Technique of Programme Presentation)

วิธีเสนอรายการเป็นกระบวนการที่จะนำเนื้อหา หรือเรื่องราวต่าง ๆ ไปสู่ผู้ฟังอย่างมี ศิลปะ และสิ่งที่น่าสนใจทางวิทยุส่วนสำคัญที่ควรนำมาพิจารณาในการเสนอรายการประกอบด้วยส่วน สำคัญ ๕ ประการคือ

๓.๑ ภาษาพูด (Language) ความเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ประโยคสั้น ๆ กะทัดรัด เหมาะสมกับสภาพของการฟังรายการวิทยุของผู้ฟังโดยทั่วไป

๓.๒ สลีลาการพูด (Style) ไม่ควรพูดเหมือนกับการอ่านหนังสือ ควรพูดเหมือนกับพูดคุยกับเพื่อน อย่าคิดว่ากำลังกล่าวปราศรัยกับคนฟังจำนวนเป็นล้าน เพราะจะทำให้ขาดความเป็นกันเองลงไป สลีลาการพูดเป็นแบบฉบับของตัวเอง แต่สิ่งสำคัญจะต้องให้เหมาะสมกับรูปแบบของรายการ น้ำเสียงต้องแสดงถึงความจริงใจ ไม่ดูถูกผู้ฟังหรือคิดว่าผู้ฟังไม่รู้เท่าตนเอง

๓.๓ เพลงประกอบ (Programme Music) จะช่วยให้รายการน่าฟัง และผ่อนคลายความตึงเครียด การใช้เพลงประกอบในรายการอาจมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ

- แนะนำรายการ
- คั่นรายการ
- สร้างบรรยากาศหรือเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของรายการ
- เปลี่ยนฉากหรือเรื่องราวที่จะพูด

๓.๔ เสียงประกอบ (Sound Effect) เป็นเสียงที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ หรือประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อสอดแทรกในรายการ ทำให้มีบรรยากาศสมจริง และช่วยให้ผู้ฟังเกิดจินตนาการตามได้รวดเร็วขึ้น เช่น เสียงนกกร้อง น้ำไหล ฝนตก เปิดประตู เสียงปืน เป็นต้น

๓.๕ ความหลากหลาย (Variety) และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) การเสนอรายการให้มีความหลากหลายช่วยให้รายการไม่น่าเบื่อ ความหลากหลายเกิดขึ้นต้องอาศัยภาษาพูด สลีลาในการพูด เพลงประกอบหรือเสียงประกอบ แต่การมีความหลากหลายมาก ๆ ไม่ได้ส่งผลดีต่อรายการเสมอไป ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรายการด้วย นอกจากรายการจะมีความหลากหลายแล้ว จะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยทั้งในแง่เนื้อหาและวิธีการนำเสนอ

๔) เวลาออกอากาศ (Air Time)

เวลาออกอากาศ เป็นตัวกำหนดให้ผลิตรายการในรูปแบบใดได้บ้าง เพราะเวลาออกอากาศหมายถึง เวลาที่ผู้ฟังเป้าหมายพร้อมที่จะรับฟังรายการต่าง ๆ จากผู้จัด ผู้จัดควรจะค้นให้ได้ว่า เวลานั้นเหมาะกับผู้ฟังกลุ่มไหนบ้างแล้วจึงมาวางแผนรายการให้เหมาะสม

๕) การประเมินผล (Evaluation)

ความสำเร็จของการจัดรายการวิทยุขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ฟังอย่างเดียวเท่านั้น ผู้จัดจึงจำเป็นต้องรู้จักประเมินผลรายการของตนเองจากผู้ฟัง ทั้งก่อนเริ่มลงมือจัดและจัดไปเรียบร้อยแล้ว ซึ่งอาจจะประเมินผลอย่างไม่มีระบบและมีระบบ ซึ่งจำเป็นจะต้องทำเป็นประจำ เป็นระยะ ๆ ไป

๒.๒.๕ การผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

สิ่งที่นักวิทยุกระจายเสียงโดยทั่วไปต้องการ คือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้รายการของตนมีคนฟัง เพราะรายการทางวิทยุกระจายเสียงเป็นสิ่งที่กระจายไปในอากาศ ผู้เสนอกับผู้รับไม่

สามารถจะเห็นหน้ากัน ไม่สามารถมีปฏิกริยาโต้ตอบกันได้ ขณะเดียวกันการเล็กรับหรือเลิกฟังทำได้ง่ายมาก ดังนั้น รายการวิทยุกระจายเสียงเป็นการใช้ “เสียง” จับคนฟัง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า เสียงดี ดนตรีเพราะ จะเป็นสิ่งที่ทำให้คนฟังสนใจหรือชอบรายการเท่านั้น การผลิตรายการวิทยุจึงต้องการความประณีต ละเอียดย่ออน พิถีพิถันมาก โดยเฉพาะ การผลิตรายการเพื่อให้ความรู้ ข่าวคราวหรือ การศึกษายิ่งต้องการมากขึ้นไปอีก

ผู้ผลิตรายการวิทยุจำนวนไม่น้อยที่หลงอยู่กับเสียงหรือความสนุกกับการเสนอเสียง การเลือกเทคนิคการนำเสนอแปลก ๆ โดยลืมคนฟังไป หรือบางคนตามใจคนฟังจนลืมนึกไปว่าควรจะให้อะไรกับคนฟังในที่นี่ ขอเสนอความรู้ ๓ ประการ ที่ผู้ผลิตรายการวิทยุควรทราบเพื่อการผลิตรายการให้มีคุณค่าและน่าฟัง คือ^{๒๕}

๑. รู้จักผู้ฟัง
๒. รู้จักตนเอง
๓. รู้จักธรรมชาติ

๑. รู้จักผู้ฟัง

ในการเสนอรายการวิทยุเพื่อให้ความรู้หรือข่าวสาร ควรมีการกำหนดผู้ฟัง คือ

๑. ต้องการให้ใครฟัง
๒. ระดับความรู้ผู้ฟัง ระดับไหน
๓. ภูมิหลังของผู้ฟัง เป็นอย่างไร
๔. ผู้ฟังกลุ่มนี้ชอบอะไร เช่น ถ้าจะให้ความบันเทิงควรรู้ว่า อะไรให้เขาหัวเราะ เพลงประเภทไหนหรือเพลงอะไรที่เขาชอบ ถ้าจะให้ข่าวสาร ควรรู้ว่า เขาสนใจเรื่องอะไร และเรื่องอะไรที่เกี่ยวข้องกับเขา ถ้าจะให้การศึกษา ควรรู้ว่าเรื่องอะไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อเขา และเขาต้องการอะไรจากเรื่อนั้น

๒. รู้จักตัวเอง

การจัดรายการวิทยุเพื่อให้ความรู้หรือการศึกษา ผู้จัดรายการต้องมีจุดมุ่งหมายของรายการไว้อย่างแน่นอน คือ ต้องรู้ว่า ในการเสนอรายการนั้น ๆ ต้องการให้ความรู้เพื่ออะไร เช่น

๑. เพื่อให้ผู้ฟังตระหนักในปัญหา เรื่องราว หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง
๒. เพื่อถ่ายทอดความรู้
๓. เพื่อกระตุ้นความสนใจ

^{๒๕} เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์.บทบาทของประชาสังคมต่อการส่งเสริมจริยธรรมสื่อสารมวลชน,(๗๙) ปี

๔. เพื่อจูงใจให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
๕. เพื่อเสริมสร้างทักษะทั้งด้านความคิดและการกระทำ
๖. เพื่อสนับสนุนหรือส่งเสริมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
๗. เพื่อชักชวนให้ผู้ฟังกระทำอะไรบางอย่าง
๘. เพื่อให้คำแนะนำในการประพฤติที่เหมาะสม
๙. เพื่อกระตุ้นความคิด คำนำ และความคิดสร้างสรรค์ ฯลฯ

เมื่อรู้ถึงความต้องการของตนเองแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนสำคัญของ การทำงาน ด้านรายการวิทยุ คือ การพิจารณาจากวัตถุประสงค์หรือความต้องการที่มี และเพื่อกลุ่มคนฟังที่กำหนดแล้วนี้จะใช้วิธีเสนอรายการอย่างไร ควรออกอากาศในเวลาใด ในรูปแบบใด และสิ่งที่จำเป็นในการผลิตรายการมีอะไรบ้าง ซึ่งรวมทั้งการรู้ถึงเวลาในการเตรียมงานงบประมาณและกำลังคน ตลอดจนความสามารถของเครื่องมือที่มี ทั้งหมดนี้จะมีความสำคัญซึ่งกันและกัน และจะเป็นตัวกำหนดผลผลิตของรายการนั้น ๆ

๓. รู้จักสื่อวิทยุ

สื่อวิทยุ นั้น มีลักษณะสำคัญที่ควรทราบ คือ

๑. ผู้รับสื่อมีทางเลือกที่จะฟังหรือไม่ฟัง เพียงแค่ปิดหรือกดปุ่ม ปิด-เปิด ของเครื่องรับหรือเปลี่ยนสถานี ควรสร้างและดึงดูดความสนใจของผู้ฟังให้อยู่กับรายการนั้น ๆ ได้ตลอดเวลา
๒. ผู้รับไม่สามารถเก็บหรือจำข่าวสารได้มาก ฉะนั้นจำกัดข้อเท็จจริงที่จะให้ในรูปแบบที่เหมาะสม รายละเอียดตัวเลข สิ่งปลีกย่อยต่าง ๆ ควรทำให้สั้นและง่ายแก่การจำ
๓. วิทยุเป็นการสื่อสารเพียงทางเดียว ความง่ายสำหรับการฟัง จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เมื่อผู้รับฟังแล้วไม่เข้าใจก็ไม่สามารถถามกลับมาได้ แต่เขาอาจจะปิดเครื่องรับ หรือเปลี่ยนไปฟังสถานีอื่น
๔. การพูดต้องระวัง พูดในความเร็วที่ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้
๕. ข่าวสารและสิ่งที่ต้องการส่งให้ผู้รับออกมาในรูปแบบของเสียง การพูดโดยการเน้นส่วนที่สำคัญ การใส่อารมณ์หรือการพูดซ้ำ ล้วนมีส่วนช่วยเพิ่มความหมายและความเข้าใจของคำและประโยค
๖. พยายามทำรายการให้ผู้ฟังแล้วเกิดภาพขึ้นมาได้
๗. สิ่งสำคัญอย่างยิ่ง คือ การพูดหรือเสนอรายการนั้นเป็นการเสนอหรือพูดให้คน ๆ เดียวฟัง ไม่โครโฟน เปรียบเสมือนหูของคน ๆ นั้น
๘. รายการที่เสนอด้านสื่อวิทยุต้องเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสนใจ ให้ความรู้ ให้อารมณ์ ความประทับใจ กระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์

ในการทำรายการวิทยุต้องระลึกเสมอว่า ทำรายการอย่างไรให้น่าฟังและมีประสิทธิภาพ ทำรายการอย่างไรให้น่าสนใจ รายการวิทยุกระจายเสียงควรเป็นรายการที่เนื้อหานั้นมีผลต่อชีวิตของผู้ฟัง

เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้ฟังไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งอาจจะเป็นเรื่องของพฤติกรรม อารมณ์ ความรู้สึก ควรจำไว้ว่า การให้เพียงข้อเท็จจริงอย่างเดียวไม่ได้ ข้อเท็จจริงไม่ใช่สิ่งที่ดึงดูดความสนใจ แค่ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องกับคนโดยเฉพาะผู้ฟังต่างหากที่น่าสนใจรุนแรงเสมอไป หรือไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของความ เป็นความตายเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่มีการโต้เถียงหรือ เกิดความคิดเห็นที่ตรงกันข้าม อาจจะเป็นเรื่องของการต่อสู้ การพยายามแก้ปัญหา หรือแม้แต่สิ่งที่เป็นปัญหาท้าทาย

ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความสนใจ ขณะเดียวกันรายการที่ดีต้องเป็นรายการที่ผู้ฟังฟังแล้วเข้าใจ ความยุ่งยากซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ถ้อยคำหรืออื่น ๆ ล้วนนำไปสู่ความ สับสนและก่อให้เกิดความไม่สนใจในการฟังต่อไป การเสนอรายการควรให้มีความแตกต่าง เช่น ความ หลากของการใช้เสียง ไม่ว่าจะเสียงคน เสียงประกอบเสียงเพลง ตลอดจนความแตกต่างใน รูปแบบของการเสนอ

การกำหนดรูปแบบของรายการ

สิ่งซึ่งประกอบอยู่ในรูปของรายการวิทยุขึ้นนั้นหนีไม่พ้น ๓ สิ่งนี้ คือ

๑. เสียงคน
๒. เสียงเพลง
๓. เสียงประกอบ

เสียงคน ยังแบ่งออกเป็น

- พูดคนเดียว เช่น รายการข่าว และการเสนอบทความในรูปแบบต่าง ๆ
- พูดสองคน เช่น การสัมภาษณ์ การสนทนา หรือการถกเถียงกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นต้น
- พูดมากกว่าสองคน ก็ออกมาในแบบ การอภิปราย ละครวิทยุ เป็นต้น

เสียงเพลง แบ่งออกไปได้อีก เช่น

- เพลงร้องคนเดียว
- เพลงร้องหลายคน
- เพลงบรรเลงโดยเครื่องดนตรีชิ้นเดียว
- เพลงบรรเลงโดยเครื่องดนตรี ตั้งแต่ ๒-๓-๔ ชิ้นขึ้นไปจนถึง วงดนตรีขนาดใหญ่
- หรือแม้แต่เพลงชนิดต่าง ๆ เช่น เพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล เพลงสากล ฯลฯ

เสียงประกอบ ก็มีได้หลายลักษณะ เช่น

- เสียงประกอบจากเทปหรือซีดีที่มีผู้ผลิตไว้แล้ว
- เสียงประกอบที่บันทึกจากเหตุการณ์จริง ๆ
- เสียงประกอบที่ผลิตในห้องบันทึกเสียง ฯลฯ

รายการวิทยุเกิดจากการนำเอาเสียงทั้ง ๓ นี้ มาใช้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักผู้ฟัง รู้ ข่าวสารข้อมูล รู้วัตถุประสงค์รายการ รู้ความสามารถ และขีดจำกัดของผู้ผลิต มาใช้ประกอบการ พิจารณาก็จะทำให้เกิดรูปแบบรายการวิทยุต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น ข่าว ข่าวประกอบเสียง วิเคราะห์ข่าว บทความ บทความที่นำเพลง และเสียงประกอบมาใช้ไปจนถึงรายการเพลงและอื่น ๆ การนำเสียง ๓ เสียงมารวมกันนั้น ในทางการจัดรายการแล้วไม่ควรจะยึดในชื่อของรูปแบบรายการ หรือประเภทของ รายการมากไป เช่น เรื่อง ๆ หนึ่งไม่จำเป็นต้องกำหนดว่าเป็นรายการสัมภาษณ์ หรือรายการละคร เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ในรายการนั้น ๆ อาจประกอบด้วยหลายรูปแบบ เช่น สัมภาษณ์ ละคร เพลง เป็นต้น ควรคำนึงเสมอว่าวัตถุประสงค์ในการเสนอรายการคืออะไร ใครคือผู้ฟัง เวลาที่กำหนด ให้ออกอากาศเวลาใด ความยาวของรายการเท่าไร มีเวลาเตรียมการเท่าไร มีเครื่องมือเครื่องมือและ กำลังคนเท่าไร แล้วนำข้อจำกัดเหล่านั้นมารวมในการพิจารณาใช้เสียงทั้ง ๓ โดยคิดถึงผลทำให้ รายการนำฟังที่สุด ตรงตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ที่สุด และสามารถจัดการหรือดำเนินการได้ในความ เป็นจริงการวางแผนรายการ การพิจารณาหาส่วนประกอบต่าง ๆ สำหรับรายการนั้นต้องระลึก เสมอว่าในรายการต้องมี

- สัดส่วนที่เหมาะสม ระหว่างข่าวสารหรือความรู้กับความบันเทิง
- สัดส่วนที่เหมาะสมของเสียงพูด และเสียงเพลง
- มีรูปแบบต่าง ๆ ประกอบอยู่
- ในกรณีที่เป็นสถานีวิทยุท้องถิ่น การเสนอรายการที่ให้ข่าวสารหรือความรู้ควรจัดขึ้นโดยใช้ ภาษาท้องถิ่น เพลงที่เป็นที่นิยมในท้องถิ่นนั้น แม้เรื่องที่เสนอจะไม่ใช่เรื่องของท้องถิ่น แต่ก็ทำให้ รายการน่าสนใจได้ ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงการจัดสัดส่วนของเสียงให้เหมาะสมด้วยนั้นก็ หมายความว่า
- ต้องมีการตรวจสอบรายการกระจายเสียงของสถานีเสมอ แล้วมีการจัด ปรับ หรือ เปลี่ยนแปลงรายการต่าง ๆ ตามลำดับความสำคัญ หรือความสนใจในแต่ละช่วงเวลา
- การจะจัดรายการให้ได้ตามต้องการในประการแรกก็ต้องรู้ว่ามียอดจำกัดอะไรไม่ว่าจะเป็น แหล่งข้อมูลรายการ เวลาทำงาน ความสามารถและความถนัดของผู้ร่วมงาน ตลอดจนระบบการ บริหารของหน่วยงาน
- บันทึกหรือเก็บข้อมูลของวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการต่าง ๆ เช่น เอกสาร รายนามบุคคล ฯลฯ เก็บไว้เพื่อประโยชน์และเป็นแหล่งค้นคว้าต่อไป
- ผู้ที่มีความสำคัญสำหรับรายการวิทยุ คือ ผู้ฟังซึ่งเป็นผู้ที่ผู้ผลิตรายการวิทยุควรให้ความสนใจ การเสนอรายการโดยคำนึงถึงผลงาน ปริมาณงาน ความต้องการของผู้บังคับบัญชา หรืออื่น ๆ

มากกว่าผู้ฟังทำให้รายการไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรได้ ดังนั้น สิ่งที่ผู้ผลิตรายการควรดำเนินการคือ

๑. แบ่งหรือแยกให้ออกว่าผู้ฟังส่วนใหญ่ของรายการนั้น ๆ คือใคร แบบในการแบ่งกลุ่มผู้ฟังที่ควรนำมาพิจารณา คือ

- แบ่งตามกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเด็กนักเรียน
- แบ่งตามอาชีพ เช่น เกษตรกร ครู
- แบ่งตามความสนใจ เช่น พวกที่สนใจในเรื่องกีฬา เรื่องวัฒนธรรม เรื่องงานอดิเรก
- แบ่งตามกลุ่มอายุ เช่น เคา วัยรุ่น ผู้สูงอายุ

๒. ผู้ผลิตรายการต้องรู้ความสนใจของผู้ฟังแต่ละกลุ่ม ตลอดจนมีการติดตามหรือรู้ถึงความสนใจที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศที่พัฒนา มีวิทยุกระจายเสียงมากที่สุดประเทศหนึ่งของโลก แม้จะมีผู้กล่าวโจมตีเสมอว่า สถานีวิทยุส่วนใหญ่กำเนินการภายใต้ธุรกิจแบบพึ่งพาผู้อุปถัมภ์รายการ แต่หากผู้ผลิตรายการวิทยุได้พยายามช่วยกันผลิตรายการโดยให้ความสนใจในปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง เช่น การศึกษาผู้ฟัง การเข้าใจในสภาพสังคม ปัญหา การมีความตั้งใจในการใช้สื่อเพื่อผู้ฟัง และประเทศชาติ ประกอบกับการมีความเข้าใจธรรมชาติของสื่อวิทยุกระจายเสียง การมีทักษะในการเลือกใช้รูปแบบและเทคนิคเพื่อการนำเสนอที่ดี เป็นต้น ก็นับว่าได้มีส่วนทำให้เกิดการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงให้มีประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุดได้ทางหนึ่ง

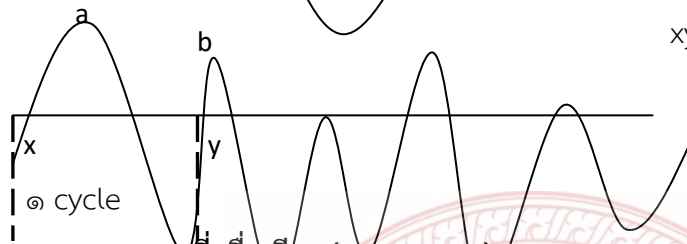
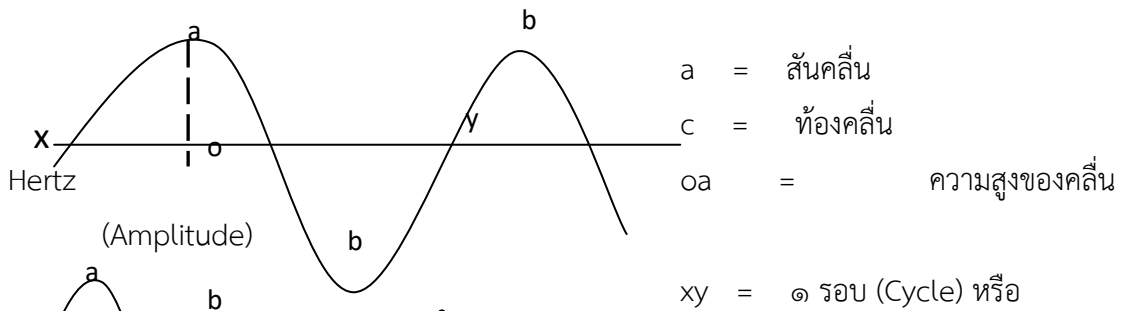
๒. หลักการและระบบเทคนิคของวิทยุกระจายเสียง

วิทยุกระจายเสียงทำงานคล้ายกับเครื่องเสียงโดยทั่วไป กล่าวคือ ประกอบด้วยอุปกรณ์ที่เปลี่ยนพลังงานเสียงให้เป็นพลังงานไฟฟ้า เช่น ไมโครโฟน เทปบันทึกเสียง เครื่องเล่นแผ่นเสียง อุปกรณ์ขยายเสียง อันได้แก่ Amplifier ส่วนที่เพิ่มขึ้นมานอกเหนือจากนี้ คือ อุปกรณ์เครื่องรับวิทยุ และเครื่องส่งคลื่นวิทยุ เพื่อความแจ่มชัดยิ่งขึ้นเกี่ยวกับหลักการส่งคลื่นวิทยุ ผู้ศึกษาควรเข้าใจขั้นพื้นฐานในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไปนี้

๒.๑ เสียงและคุณลักษณะบางประการของเสียง

เสียงจัดเป็นพลังงานรูปหนึ่ง เกิดจากการสั่นสะเทือนของโมเลกุลของวัตถุ อันเป็นผลให้โมเลกุลของอากาศโดยรอบเกิดการสั่นสะเทือนตามไปด้วย เช่น การสั่นสะเทือนของกล่องเสียง (Vocal cord) เส้นลวด (String) และสายอากาศ (Colum of Air) เป็นต้น ลักษณะที่สำคัญของพลังงานเสียง ได้แก่

ก. คลื่นเสียง (Sound Wave) เสียงลักษณะเป็นคลื่นตามยาว (Longitudinal Wave) เช่นเดียวกับคลื่นบนผิวน้ำ ตัวคลื่นจะประกอบด้วย ความสูง สันคลื่นและท้องคลื่น ดังรูป A

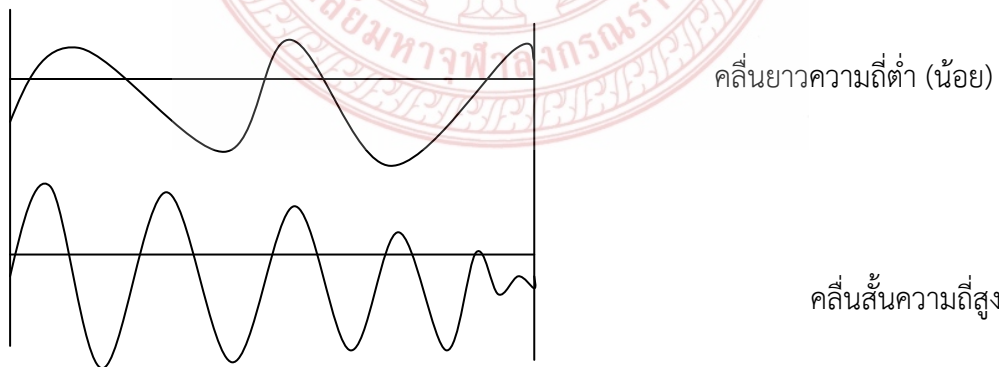
ข. ความถี่คลื่นเสียง (Frequency)

ความถี่เสียง คือจำนวนไซเคิล หรือจำนวนรอบของคลื่นเสียงต่อหนึ่งวินาที (Cyele per Second) หรือ c.p.s หน่วยที่ใช้วัดความถี่คือ cyele หรือ Hertz

๑๐๐๐ cyele (C or Hz) = ๑ kilocycle (Kc Or KHZ)

๑๐๐๐ Kilocycle = ๑ Megacycle (MC Or MHZ)

ลักษณะความถี่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความยาวของคลื่น กล่าวคือ คลื่นยาวจะมีความถี่ต่ำ (Low Frequency) คลื่นสั้นมีความถี่สูง (High Frequency)

ค. อัตราเร็วของเสียง (Speed)

เสียงมีอัตราเร็วจำกัดและมีค่าน้อย แต่อัตราเร็วในการเคลื่อนที่ของแสงมาก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันสังเกตได้ชัด เช่น ฟาแลบจะเกิดขึ้นก่อนฟ้าร้องเสมอ การที่เป็นเช่นนี้เพราะแสงเกิดขึ้น เคลื่อนที่มาถึงตาก่อนเสียงจะมาถึง อัตราเร็วของเสียงผ่าน อุดมทภูมิ เช่น อัตราเร็วของเสียงในอากาศประมาณ ๓๔๐ เมตรต่อวินาที ในน้ำประมาณ ๑,๕๐๐ เมตรต่อวินาที ในเหล็กอัตราเร็วประมาณ ๕,๐๐๐ เมตรต่อวินาที เป็นต้น

เนื่องจากเสียงเป็นคลื่น ดังนั้น ความถี่ ความยาวคลื่น และอัตราเร็วจึงมีความสัมพันธ์กันตามลักษณะโดยทั่วไป คือ

$$\begin{aligned} \text{อัตราเร็ว} &= \text{ผลคูณ ระหว่างความถี่กับความยาวคลื่น} \\ \text{หรือ ความยาวคลื่น} &= \frac{\text{อัตราเร็ว}}{\text{ความถี่}} \end{aligned}$$

ดังนั้น ถ้าเสียงมีความถี่ ๑๑,๐๐๐ Hertz จะมีความยาวคลื่นเท่ากับ $\frac{340}{11,000} = 3.1 \text{ ซม.}$

ง. ความเข้มของเสียงและระดับความเข้มของเสียง (Sound Intensity and Sound Level)

ความเข้มของเสียง หมายถึง อัตราพลังงานของคลื่นเสียงที่เคลื่อนที่ไปกระทบหนึ่งหน่วยพื้นที่ที่ใช้รับเสียงในแนวตั้งฉากวัดได้เป็นวัตต์ต่อตารางเมตร (Watt/m^2) ปกติความเข้มของเสียงที่ต่ำกว่า $10^{-12} \text{ Watt/m}^2$ หูของเราจะไม่ได้ยินและถ้าสูงเกิน ๑ วัตต์ต่อตารางเมตร หูของเราก็ไม่อาจทนได้เช่นกัน

หน่วยย่อยของระดับความเข้มของเสียงวัดเป็นหน่วย decibel (dB) กล่าวคือ เสียงเบาที่สุดที่หูมนุษย์เราได้ยินจะมีระดับความเข้มเสียงเป็น ๐ dB และเสียงดังที่สุดที่หูมนุษย์ทนได้มีระดับเสียงเท่ากับ ๑๒๐ dB ถ้าระดับความเข้มสูงกว่านั้นอาจทำให้เกิดอาการปวดหูหรือเป็นอันตรายต่อหูผู้ฟังได้ ความเข้มของเสียงจากแหล่งกำเนิดต่างๆ เช่น

เสียงเบาที่สุดที่มนุษย์ได้ยิน	= ๐ dB
เสียงสนทนาระหว่างคนสองคน	= ๖๐ dB
เสียงเครื่องบินไอพ่นขึ้นจากสนามบิน	= ๑๔๐ dB

ระดับของเสียง การได้ยินของคนเรา นอกจากเกี่ยวข้องกับความเข้มของเสียงแล้ว ยังขึ้นอยู่กับความถี่ของเสียงอีกด้วย ปกติช่วงความถี่ของคลื่นเสียงที่มนุษย์ได้ยินจะมีค่าตั้งแต่ ๒๐ ถึง ๒๐,๐๐๐ เฮิร์ต คลื่นที่มีความสูงกว่านั้นเราไม่ได้ยิน เรียกคลื่นนั้นว่า Ultrasonic และคลื่นที่มีความถี่ต่ำกว่าช่วงที่เราได้ยิน เรียกคลื่นนั้นว่า Infrasonic

สัตว์บางชนิดมีความสามารถในการได้ยินดีกว่ามนุษย์ เช่น สุนัข สามารถได้ยินเสียงความถี่ตั้งแต่ ๑๕ ถึง ๕๐,๐๐๐ เฮิร์ต และค้างคาวกับปลาโลมาได้ยินเสียงที่ความถี่สูงถึง ๑๒๐,๐๐๐ เฮิร์ต เมื่อเราได้ยินเสียง เรามักจะกล่าวว่าเสียงนั้นเป็นเสียงแหลมหรือเสียงสูงและเสียงต่ำ กล่าวคือ เสียงแหลมนั้นมีความสูง ส่วนเสียงต่ำนั้นมีความถี่ต่ำ

ดังนั้น คำว่าเสียงสูง ต่ำ หุ่น และแหลม นั้น จึงเป็นคำที่ใช้เรียกระดับเสียง (Pitch) เช่น เสียงไวโอลินมีระดับเสียงสูงกว่าเสียงกลอง เป็นต้น

จ. เสียงมี Quality หรือ Timbre เป็นคุณสมบัติประจำตัวเฉพาะอันหนึ่งของเสียงที่สามารถทำให้เราแยกเสียงที่เกิดจากวัตถุต่างชนิดกันได้ เช่น จากไวโอลิน หรือจากเบส เพราะเสียงแต่ละชนิดมี Harmonics หรือ partial ที่เกิดพร้อม ๆ กันเสียงนั้นไม่เหมือนกัน

ฉ. การสะท้อนและหักเหของเสียง (Reflection and Refraction)

คลื่นเสียงที่เคลื่อนไปในอากาศเมื่อไปกระทบวัตถุต่าง ๆ จะมีการสะท้อนและหักเห เช่น เมื่อกระทบพื้นเพดานห้อง ฝา หรือ กำแพง คุณสมบัติอันหนึ่งของเสียงทำให้เราได้ยินเสียงสะท้อน (echo) และใช้ประโยชน์ในการส่งคลื่นวิทยุยังที่ไกล ๆ ได้

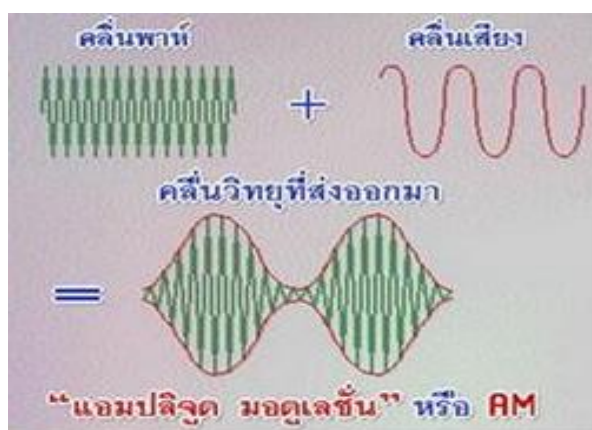
๒.๒ คลื่นที่ใช้ในวิทยุ

ก. คลื่นเสียง คลื่นเสียงที่หูเราได้ยินตามธรรมชาติ (Audio Signal) นั้น ไม่สามารถส่งไปได้ในเครื่องส่งวิทยุ ต้องเปลี่ยนสัญญาณนี้ให้เป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (Electromagnetic wave or Frequency, E.M.F) เสียก่อน ดังนั้น คลื่นเสียงที่จะส่งทางวิทยุกระจายเสียงจะต้องได้รับการเปลี่ยนแล้วจากไมโครโฟน หรืออยู่ในรูปของเทปบันทึกเสียง หรือ แผ่นเสียง

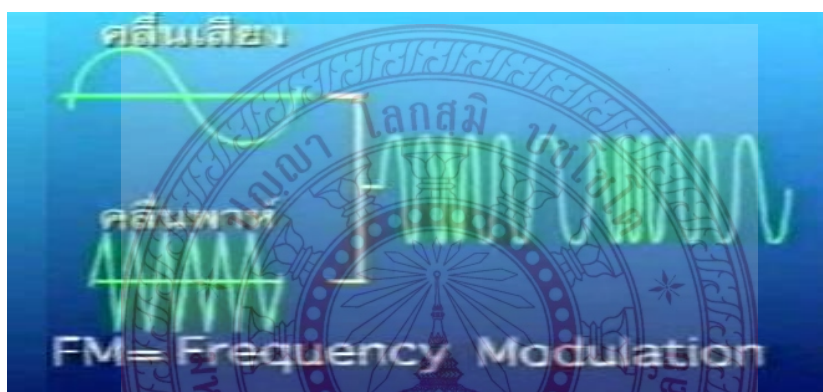
ข. คลื่นพาห้ (Carrier Wave) หรือคลื่นวิทยุ (Radio Wave) เป็นตัวนำพาเอาคลื่นเสียงในข้อ ก. ออกไปในชั้นบรรยากาศ ในเครื่องส่งวิทยุจะมีตัวกำเนิดความถี่วิทยุที่เรียกว่า Oscillator ซึ่งจะผลิตความถี่วิทยุในช่วงอันจำกัดหรือเฉพาะความถี่ของแต่ละสถานีที่กำหนดไว้ คลื่นพาห้นี้เป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่มีความถี่คงที่ มีอัตราความเร็วสูงพอ ๆ กับความเร็วของแสงคือ ๑๘๖,๐๐๐ ไมล์ต่อวินาที หรือประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ กิโลเมตร (สามารถวิ่งรอบโลกได้ ๗ รอบต่อ ๑ วินาที)

ค. การผสมคลื่นเสียงกับคลื่นพาห้ (Modulation) การผสมคลื่น ก และ ข เพื่อส่งออกอากาศนั้นมี วิธีการ ๒ ระบบ คือ

๑. การผสมคลื่นทางความสูงหรือแบบ AM (Amplitude Modulation) คือการนำสัญญาณเสียงหรือสัญญาณข่าวสารไปผสมกับคลื่นพาห้ความถี่สูง โดยที่สัญญาณเสียงจะไปควบคุมให้ระดับความสูง(แอมพลิจูด) ของคลื่นพาห้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ความถี่ของคลื่นพาห้ยังคงเท่าเดิมไม่เปลี่ยนแปลงดังรูป

๒. การผสมคลื่นทางความถี่หรือแบบ FM (Frequency Modulation) สัญญาณเอฟเอ็มที่มอดูเลตแล้วจะมีแอมพลิจูดคงที่แต่ความถี่ของสัญญาณจะเปลี่ยนแปลงไปตามแอมพลิจูดของสัญญาณข้อมูลข่าวสาร ซึ่งการมอดูเลตทางความถี่จะให้คุณภาพที่ดีกว่าการมอดูเลตทางแอมพลิจูด (AM) แต่ระบบจะมีความซับซ้อนกว่าดังรูป

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสาร

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารจะอธิบายพฤติกรรมของผู้รับสารผ่านกระบวนการเลือกสรรข่าวสาร (Selective Process) เปรียบเสมือนเครื่องกรอง (Filters) ข่าวสารในการรับรู้ของมนุษย์ ประกอบด้วย การกลั่นกรอง ๓ ชั้น ดังนี้^{๒๖}

๑. การเลือกเปิดรับหรือเลือกสนใจ (Selective exposure or Selective Attention)

เป็นแนวโน้มที่ผู้รับสารจะเลือกสนใจหรือเปิดรับข่าวสารจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดที่มีอยู่ด้วยกันหลายแหล่ง เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ทศนคติเดิมของผู้รับสารตามทฤษฎีความไม่ลงรอยของความรู้เข้าใจ (Theory of cognitive dissonance) ที่เสนอโดย Festinger L.A. อธิบายว่า บุคคลมักจะแสวงหาข่าวสารเพื่อสนับสนุนทัศนคติเดิมที่มีอยู่ และหลีกเลี่ยงข่าวสารที่ขัดแย้งกับความรู้สึกลับกคิตเดิมของตนเอง ทั้งนี้เพราะการได้รับข่าวสารใหม่ที่ไม่ลงรอยหรือสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจหรือ

^{๒๖} พิระ จิระโสภณ. **หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**. นนทบุรี (พิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๙).

ทัศนคติเดิมจะเกิดภาวะทางจิตใจที่ไม่สมดุลหรือมีความไม่สบายใจที่เรียกว่า Cognitive dissonance นอกจากทัศนคติดั้งเดิมที่เป็นตัวกำหนดการเปิดรับข่าวสารแล้ว ยังมีปัจจัยทางด้านสังคม จิตใจ และลักษณะส่วนบุคคลอีกมากมายหลายประการ เช่น สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ระดับการศึกษา วัย อาชีพ รายได้ ความเชื่อ อุดมการณ์ ลัทธินิยม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ประสบการณ์ ฯลฯ

๒. การเลือกรับรู้ (Selective perception) เป็นกระบวนการกลั่นกรองขั้นต่อมา เมื่อบุคคลเลือกเปิดรับข่าวสารจากแหล่งหนึ่งแหล่งใดแล้วเชื่อว่าข่าวสารนั้นจะทำให้การรับรู้ของผู้รับสาร เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ส่งสารทั้งหมด ผู้รับสารแต่ละคนอาจจะตีความหมายของสารที่อยู่ในตัวอักษร รูปภาพหรือคำพูดส่งไปนั้นแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความรู้หรือเลือกตีความหมายสารนั้นตามความเข้าใจทัศนคติ ประสบการณ์ ความเชื่อ ความต้องการ ความคาดหวัง แรงจูงใจ สภาวะทางร่างกาย หรือสภาวะทางอารมณ์ในขณะนั้น

๓. การเลือกจดจำ (Selective retention) เป็นแนวโน้มในการเลือกจดจำข่าวสารเฉพาะส่วนที่ตรงกับความสนใจ ความต้องการ ทัศนคติ ฯลฯ ของตนเอง และมักจะลืมในส่วนที่ตนเองไม่สนใจหรือไม่เห็นด้วยได้ง่ายกว่า งานวิจัยของ Allport, G.W. Postman, L. ได้ศึกษาถึงการถ่ายทอดข่าวลือจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง พบว่าผู้รับมักจะถ่ายทอดเรื่องราวต่อไปยังคนอื่น ๆ ไม่ครบถ้วนเหมือนที่รับมาทั้งนี้เพราะแต่ละคนจะเลือกจดจำเฉพาะส่วนที่ตนเองเห็นว่าน่าสนใจเท่านั้น ส่วนที่เหลือมักจะถูกลืมหรือไม่นำไปถ่ายทอดต่อ ดังนั้นการให้ความรู้ผ่านสื่อมวลชนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย เนื่องจากแม้ว่าผู้รับสารจะได้รับสารนั้นครบถ้วน แต่หากผู้รับมาสนใจจดจำก็ไม่สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ได้

๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินรายการวิทยุกระจายเสียง

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิจัยประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๖) ซึ่งได้ทำการสำรวจความคิดเห็นและความต้องการเกี่ยวกับรายการวิทยุเพื่อการศึกษาของนักเรียนทั้งที่เรียนหลักสูตรในระบบโรงเรียน หรือเรียนหลักสูตรนอกโรงเรียน โดยส่งแบบสอบถามไปทั้งหมด ๒๖,๔๑๑ ฉบับ ได้รับตอบกลับมา ๗,๕๘๗ ฉบับ (๒๘.๗๓ %) ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รับฟังรายการที่บ้าน (๖๓.๐๘ %) ช่วงเวลาสะดวกที่สุดในการรับฟัง คือ ช่วงเวลา ๐๘.๐๐ - ๑๒.๐๐ น. (๒๕.๙๘ %) รองลงมาคือ ๑๙.๐๐ - ๒๒.๐๐ น. (๑๘.๘๖ %) ๑๒.๐๐ - ๑๖.๐๐ น. (๑๖.๘๖ %) และ ๐๕.๐๐ - ๘.๐๐ น. (๑๖.๓๘ %) สำหรับช่วงเวลาที่มิผู้ฟังน้อยที่สุดคือ ๐๑.๐๐ - ๐๕.๐๐ น. (๑.๘๐ %) ลักษณะของรายการวิทยุเพื่อการศึกษาที่ต้องการรับฟังมากที่สุด

คือ รายการเสริมความรู้ (๕๖.๒๘ %) รองลงมาคือ การสอนแบบสรุปสาระสำคัญ (๒๔.๔๘ %) และ การสอนเนื้อหาวิชาโดยตรง (๑๖.๙๑ %)^{๒๗}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อ วิทยุกระจายเสียงในช่วงระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๔๕ ถึง กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ โดยเก็บข้อมูลจาก นักเรียนทั้งระดับชั้นประถมและมัธยม รวมถึงครูและผู้ผลิตรายการ รวมทั้งสิ้น ๑,๖๘๐ คน ทั้งใน กรุงเทพมหานคร และภูมิภาค ผลการสำรวจพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความคิดเห็น ในเชิงบวกต่อรายการวิทยุ และประสิทธิภาพของการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา โดยระบุว่า ทำให้ได้รับความรู้มากขึ้น (๖๓.๕๐ %) สามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ (๔๓.๑๗%) งานวิจัยนี้พบผลทางด้านลบด้วย คือ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความคิดเห็น ว่ารายการวิทยุเพื่อการศึกษาทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในการเรียน (๓๕.๑๗ %) ทำให้ผู้ฟังขาดความ กระตือรือร้นในการเรียน (๓๐.๘๑ %) และไม่มีเตรียมพร้อมในการเรียนล่วงหน้า (๒๘.๖๗ %)^{๒๘}

การศึกษาความคิดเห็นของผู้ฟังก่อนหน้า (ยุทธนา สาริยา, ๒๕๒๗ : ๑๕) พบว่า ๑) ผู้ฟังมีความอยากรู้อยากเห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ๒) มีความรู้สึกเบื่องานและไม่มีเวลาอดทน ดังนั้น ภาษาที่ใช้หรือการดำเนินเรื่องจึงไม่ควรยืดเยื้อ ควรมีความกระชับและเข้าใจง่าย ๓) ไม่มีเวลาคิดหา เหตุผลและวิเคราะห์ เรื่องที่น่าสนใจจึงไม่ควรสลับซับซ้อนมาก ๔) มีความสนใจเรื่องผลประโยชน์ หรือรายได้ หากเป็นเรื่องที่มีหนทางทำให้เกิดรายได้ก็จะรู้สึกสนใจ ๕) ผู้ฟังจะมีความคิดว่าเรื่องราวที่ ได้รับฟังมีมูลความจริง ๖) ผู้ฟังจะมีความสนใจเรื่องใกล้ตัวและท้องถิ่น ๗) รายการที่น่าสนใจไม่ควร มีหลายประเด็นในขณะเดียวกัน และ ๘) ผู้ฟังชอบรายการที่สนุก ดังนั้น จึงควรสอดแทรกความ บันเทิงไว้ด้วยแล้วค่อย ๆ แทรกเนื้อหา^{๒๙}

จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า การประเมินรายการ วิทยุกระจายเสียง จำเป็นต้องดำเนินการสำรวจในหัวข้อต่อไปนี้คือ

ประการแรก การสำรวจลักษณะของกลุ่มผู้ฟัง เช่น อาชีพ เพศ อายุ รายได้ สถานภาพทาง เศรษฐกิจ หรือรายการที่รับฟัง เพื่อจะได้เป็นข้อมูลสำหรับการวางแผนการผลิตรายการต่อไป

^{๒๗} ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิจัยประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อ วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๖)

^{๒๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง ในช่วงระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๔๕ ถึง กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

^{๒๙} ยุทธนา สาริยา, ผลการศึกษาของนักศึกษาระบบนอกโรงเรียนที่เรียนด้วยวิทยุไปรษณีย์, (๒๕๒๗),

ประการที่สอง การสำรวจข้อมูลย้อนกลับทางเทคโนโลยีหรือคุณภาพและประสิทธิภาพทางเทคนิค ซึ่งจะเป็นข้อวินิจฉัยสำหรับการปรับปรุงรายการและการดำเนินงานของสถานี

ประการที่สาม การประเมินความต้องการ ความสนใจ หรือวัตถุประสงค์ของการรับฟัง เนื่องจากผู้ผลิตรายการมีความแตกต่างจากผู้ฟังในหลายด้าน เช่น ภูมิหลัง สภาพความคิดเห็น หรือระดับสติปัญญา

ดังนั้น รายการวิทยุกระจายเสียงสิ่งสร้างสรรค์ออกมาจึงเป็นความตั้งใจและความมุ่งหวังของผู้ผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง เพื่อให้ถูกใจและโดนใจผู้ฟัง ผู้ผลิตรายการจึงจำเป็นต้องประเมินรายการของตนว่าตรงกับความต้องการหรือสอดคล้องกับรสนิยมของกลุ่มผู้ฟังมากน้อยเพียงใด ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาวิชาชีพตนเอง ทั้งในด้านการบริหารงาน กระบวนการผลิตรายการ และการปรับปรุงรายการ

๒.๓. กระบวนเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจที่สำคัญของพระสงฆ์ ในอันที่จะดำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ดำรงอยู่ได้ จึงขอเสนอ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำว่า “เผยแผ่” หมายถึงการประกาศให้ทราบ หากทราบแล้วสนใจก็ไม่ใช่ที่รังเกียจ การเผยแผ่เป็นศัพท์ที่มีลักษณะอะลุ้มอล่วย และแสดงถึงความใจกว้างและไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตนเองหรือศาสนาของตน^{๓๐}

นอกจากนี้ การเผยแผ่ยังหมายถึงการทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาขยายกว้างขวางออกไป ทำให้แพร่หลายเป็นที่รักต่อสาธารณชน^{๓๑}

การเผยแผ่จึงเป็นการหยิบธรรมะซึ่งมีมากมายหลายหัวข้อไปขยายเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๓๒} มีเป้าหมายหลักคือการสร้างสันติภาพให้คิดแก่ชาวโลก พระสงฆ์คือสื่อแห่งสันติภาพ ปราศจากความเห็นแก่ตัว การทำงานของพระสงฆ์เป็นการทำงานเพื่อเอาใจ จึงไม่แฝงไปด้วยความขัดแย้ง^{๓๓}

^{๓๐} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องคณะสงฆ์และการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

^{๓๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

^{๓๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

^{๓๓} สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงเป็นการทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไปด้วยการนำหลักธรรมคำสอนไปทำให้แพร่หลาย ให้ประชาชนได้นำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและสอดคล้องกับสภาพจริงในเหตุการณ์ปัจจุบันของโลกที่กำลังพบวิกฤตในมิติต่าง ๆ

๒.๓.๒ ความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ทรงเริ่มงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายจนเกิดมีพระอรหันตสาวกขึ้นในโลก หลังจากนั้นพระองค์ทรงเริ่มดำเนินการเผยแผ่เชิงรุก โดยส่งพระภิกษุเหล่านั้นไปเผยแผ่พระศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุได้จาริกไปเพื่อประโยชน์สุข เพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ไปชี้แจงให้ชนทั้งหลายเข้าใจหลักธรรมและความหมายของธรรมะอย่างชัดเจน หากพิจารณาถึงพระปฐมบรมพุทธโอวาทที่พระพุทธเจ้าได้ประทานแก่พระอรหันต์หกลีบองค์ในวันที่ได้ส่งไปเผยแผ่พระศาสนาตั้งปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายพ้นแล้ว จากบ่วงอันเป็นทิพย์ พ้นแล้วจากบ่วงอันเป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงจาริกไป อย่าไปทางเดียวหลายงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุดคน จงประกาศพรหมจรรย์ ถึงพร้อมด้วยอตตะและพญัญชนะ ครบบริบูรณ์สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมย่อมเลื่อมใส ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ตูก่อนภิกษุทั้งหลายแม้เรจักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๓๘}

พระจริยาวัตรหรือการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าดังกล่าว มิได้ทรงบำเพ็ญเพื่อผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ แต่ทรงบำเพ็ญเพื่อชาวโลกทั้งมวล ด้วยความปรารถนาให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานยั่งยืนตลอดกาล ความสำคัญของการเผยแผ่ธรรมซึ่งเนื่องด้วยพุทธจริยานั้น จึงเกิดเป็นพุทธคุณอันประกอบด้วย พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย

พุทธลีลาในการสอนหรือ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมมีกถาหรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะทำเนียบไปอย่างสำเร็จผลดีโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ

๑. สันทีสนทนา (ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังงูมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทพนา (ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา (เข้าใจให้อาจหาญแก่กล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๑/๔๐.

๔. สัมผัสหงสนา (ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่ได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ^{๓๕}

อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ ๑ ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ข้อ ๒ ปลดเปลื้องความประมาท ข้อ ๓ ปลดเปลื้องความอืดคร้าน ข้อ ๔ สัมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ ๔ ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ ใ้ร่าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ว จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง^{๓๖}

เมื่อศึกษาพุทธจริยา พุทธกิจ และพุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี จึงทำให้เห็นความสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าการประกาศพระศาสนา การประดิษฐานพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อชาวโลก การให้โอกาสสำหรับทุกคนเพื่อการเข้าถึงธรรม และนักเผยแผ่จะต้องอุทิศเวลาเพื่อส่วนรวมในการพัฒนาศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องพร้อมทั้งมีการฝึกอบรมตนและการพึ่งพาตนเอง ว่าเป็นหน้าที่ของพุทธสาวกและพุทธบริษัท

๒.๓.๓ แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธองค์ทรงประกาศพระสัทธรรมที่เป็นรูปแบบใหม่ของสังคมในสมัยนั้นคือ พระพุทธองค์ทรงปฏิรูปคำสอนดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์และปฏิบัติสังคมโดยมองว่าทุกคนเกิดมาบนโลกเป็นมนุษย์มีความเท่าเทียมกัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “น ชจจา วสโล โหติ น ชจจา โหติ พราหมโณ กมมุนา วสโล โหติ กมมุนา โหติ พราหมโณ” บุคคลจะเป็นคนดีคนเลวหรือประเสริฐ เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ แต่เป็นคนเลวก็เพราะการกระทำ เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ^{๓๗}

เมื่อหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์แผ่ไปยังบุคคลทุกชนชั้นในสังคม ทำให้ชนเหล่านั้นยอมรับนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยและยอมรับในคำสั่งสอนและข้อประพฤติปฏิบัติที่พระพุทธองค์ได้บัญญัติระเบียบแบบแผนแตกต่างไปจากวรรณะทั้ง ๔ ที่มีมาก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่บางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหิ ที่ไหลมารวมกันที่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละนามและโคตรอันเดิม ถึงการนับว่ามหาสมุทรเหมือนกัน วรรณะ ๔ เหล่านี้ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ก็เช่นเดียวกัน การออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและตระกูลเดิม ถึงอันนับว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหมือนกัน^{๓๘} จากการเผยแผ่ได้ทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไป กล่าวคือการดำเนินการเพื่อให้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก หัวใจสำคัญของการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก ดังนั้น พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของเจ้าอาวาส และเจ้าคณะทุกชั้น

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (นนทบุรี: บริษัท เอส อาร์ พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๒.

^{๓๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๑/๔๐.

^{๓๗} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^{๓๘} อง.อภฺรฎก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๔๖-๒๕๑.

จึงมีหน้าที่ ที่จะต้องรับผิดชอบด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามบทบัญญัติมาตรา ๓ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕^{๓๙} ตามบทบัญญัตินี้ได้กำหนดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส จะต้องปฏิบัติรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องจัดทำอันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือตำแหน่งที่สูงขึ้นไป คือเป็นฐานะในการจัดการศึกษา อบรม สั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และเป็นฐานะในการอบรมสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนทั่วไป ดังนี้

๒.๓.๓.๑. ผลสำเร็จของการเผยแผ่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ทั้งวัดและพระสงฆ์ไทย จะเห็นได้จากการมีกองงานพระธรรมทูต พระธรรมจาริก ธรรมพัฒนา และหน่วยอบรมทางจิต มีทั้งหน่วยอบรม อ.ป.ต. (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล) สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ทั้งนี้การเผยแผ่จะได้ผลก็ต่อเมื่อ

- ๑) พระสงฆ์ต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้มีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง สอนอย่างไรปฏิบัติอย่างนั้น
- ๒) ไม่สอนให้คลาดเคลื่อนจากความจริง เพื่อประโยชน์ของตน
- ๓) ไม่ยึดติดในแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม
- ๔) ไม่เห็นแก่ความง่าย ดีความพระธรรมวินัยตามชอบใจ หรือความต้องการของประชาชน
- ๕) ไม่สนองความต้องการของผู้มีอำนาจใด ๆ
- ๖) ประสานความเข้าใจกับลัทธิศาสนาอื่น ๆ

๒.๓.๓.๒. หน้าที่การเผยแผ่หลักธรรมของวัดหรือพระสงฆ์ ส่วนมากเป็นการจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แล้วตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเพื่อเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด จะต้องทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๔๐} ดังนี้

- ๑) อบรมพระภิกษุสามเณร ให้มีสมณสัญญา และอบรมเรื่องจรรยา มารยาท ตลอดจนถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างต่าง ๆ
- ๒) อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปด้วยความมีระเบียบเรียบร้อย
- ๓) หาอุบายวิธีให้ได้ยินได้ฟังโอวาท คำสั่งสอนหรือคำแนะนำที่เป็นประโยชน์
- ๔) แนะนำสั่งสอนหลักธรรมให้กับประชาชนให้เข้าใจศาสนพิธีและการปฏิบัติตน
- ๕) เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม และได้ยินได้ฟังเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ

พระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง

^{๓๙} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

๖) หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ

๗) ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนา และอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์เป็นต้น

๘) ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุด เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง เพื่อให้ผู้รักาศิลปวัฒนธรรมตามวัดต่าง ๆ ได้ท่องได้อ่าน ได้ฟังตามสมควรแก่สถานที่และโอกาส

๙) ขวนขวายจัดหาอุปกรณ์การเรียนภาษาไทยบางประเภท สำหรับชั้นประถมขึ้นไว้ เพื่อให้เด็กที่ขาดสนได้ยืมเรียน

พุทธศาสนิกชนทุกคนมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ความวัฒนาสถาพรของพระพุทธศาสนาและความมั่นคงของชาติไทย นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องเป็นผู้รู้ศาสนาและปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสนาได้ครบถ้วน

๒.๓.๔ จุดเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปทั่วสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัยและน้อมเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ โดยพระองค์ทรงมีพระประสงค์ในการสอนเพื่อให้มหาชนเกิดความรู้ ความเห็นชอบ ๓ ประการ^{๔๑} ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริง เห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิธมฺมยถาธรรมเทศนา) หมายความว่าสิ่งใดที่พระองค์ทรงรู้แล้ว ทรงเห็นแล้ว แต่เมื่อทรงพิจารณาว่าไม่เป็นประโยชน์สำหรับมหาชน พระพุทธองค์ก็จะไม่ทรงสอนในสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้จักเห็นแจ้งเฉพาะเท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในขั้นนั้น ๆ เท่าที่จะเป็นประโยชน์แก่ศิษย์และเหมาะสมตามวุฒิภาวะของแต่ละบุคคล

๒. เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ (สนิทานธรรมเทศนา) ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามแล้วไม่เห็น และไม่ง่ายเกินไปจนไม่ต้องตรึกตรองขบคิดก็เห็นได้ พุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง

๓. เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร (สัปปาฏิหาริยธรรมเทศนา) ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นอัครจรรยสามารถยังผู้ปฏิบัติตามได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน ๆ

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีจุดมุ่งหมายในการสอนเน้นที่บุคคล เพราะตระหนักว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพทางปัญญาเป็นผู้ฝึกได้และเป็นผู้ที่จะรู้ตามได้ แต่ทั้งนี้พระองค์ก็ทรงตระหนักถึงระดับความสามารถของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน ในการสอนแต่ละคนทรงใช้วิธีการสอนที่หลากหลายขึ้นอยู่กับประเภทและศักยภาพของแต่ละบุคคลซึ่งต้องคำนึงถึงผู้ฟังเป็นสำคัญ พระองค์ทรงตรวจดูลักษณะและระดับภูมิปัญญาก่อน จึงทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ส่วนจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าจึงมุ่งเน้นและยึดหลัก

^{๔๑} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๕๖/๕๖๕.

ประโยชน์ของมหาชนเป็นที่ตั้งซึ่งเป็นหลักการสำคัญและนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ซึ่งเป็นเครื่องชี้ชัดถึงบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธรองค์ประสงค์ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน จึงเป็นความชัดเจนในคำสอน พระพุทธศาสนามุ่งหมายความสุขด้วยข้อปฏิบัติให้เกิดสุข มิใช่บรรลุด้วยความทุกข์ หรือทุกคนเป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวง ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่เป็นจุดหมายตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา

๒.๓.๕ หลักการสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ในสมัยพุทธกาล พระสาวกถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงประชาชน โดยพระสาวกแต่ละท่านมีเทคนิคในการสร้างศรัทธาให้ประชาชนแตกต่างกันออกไป เช่น พระอัสสชิสำรวจมระวังอินทรีขยณะเดินบิณฑบาตอยู่นอกเมืองราชอุปติสสะ พระสารีบุตรได้เห็นอาการสำรวจมระวังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงตามไปเพื่อสอบถามธรรมว่า “ท่านบวชเพราะธรรมของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน” พระอัสสชิตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” พระอัสสชิใช้ลักษณะสุภาพเรียบริ้อย สร้างศรัทธา เป็นผู้พูดน้อย และตรงประเด็น จึงทำให้อุปติสสะชื่นชอบและเกิดศรัทธาเลื่อมใส^{๔๒}

ในสมัยต่อมาท่านนโคจรสามเณร ผู้มีอินทรีขยงบ ทอดสายตาต่ำเดินผ่านหน้าพระลาน พระเจ้าอโศกมหาราชเกิดความเลื่อมใส ได้ฟังธรรมโดยพิสดาร เมื่อคลายข้อสงสัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคนั้นเจริญรุ่งเรืองที่สุด^{๔๓} นี่เป็นเทคนิคตัวอย่างในวิธีการเผยแผ่ด้านบุคลิกภาพและกล่าวธรรมโดยพิสดารของสามเณร

ขั้นที่ ๑ เรียกว่า ขั้นอุดมการณ์ มีพระพุทธพจน์ว่า

ขันตี ปรม ตโป ตีติกขา
นิพพาน ปรม วทนติ พุทธา
น ทิ ปพพิโต ปรูปมาตี
สมโณ โหติ ปร วิหะยนโต ฯ

ขันตี คือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า พระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง ผู้ทำร้ายผู้อื่นผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะเลย^{๔๔}

พระพุทธโอวาททั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้ถือว่าเป็นอุดมการณ์ ที่เหล่าภิกษุผู้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพึงยึดถือปฏิบัติให้ได้ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน โดยมีอธิบาย ดังนี้

^{๔๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๕๒.

^{๔๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๓.

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๔/๕๗.

(๑) ความอดทนเป็นตบะอย่างยิ่งได้แก่ ผู้ที่เป็นนักเผยแผ่ต้องมีธรรมที่ทำให้ดังงาม ๒ ประการได้แก่ ชั้นดี ความอดทน นักเผยแผ่ต้องมีน้ำใจเข้มแข็งหนักแน่น ความอดทนนี้ว่าโดยลักษณะมี ๓ อย่าง ได้แก่ อดทนด้วยการกลั้นไว้ได้ (สติกาชาขันติ) นักเผยแผ่ต้องใช้สติปัญญาเฝ้าอยู่ เสมอว่าคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ต้องกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา ถ้าได้ยินได้ฟังเสียงที่ไม่เพราะหูก็ต้องอดทน โดยนำเอาความดีเข้าต่อสู้เพื่อชนะความไม่ดีนั้น อดทนจนเป็นตบะเดชะ (ตป ขันติ) ข้อนี้มีความสำคัญมากยิ่งขึ้นไปอีกคนที่อยู่นิ่งเฉย คอยระวังคำพูดของตนอยู่เสมอ โดยมาก มักจะเป็นคนมีตบะทุกคน คนที่พูดมากจู้จี้ขี้บ่นจนรำคาญ ว่าคนโน้นบ้าง คนนี้บ้าง มักจะเสียตบะ เพราะจะทำให้คนอื่นขาดความเคารพเกรงกลัว ส่วนคนที่มีความระวังเคร่งขรึมไม่ค่อยจู้จี้กับใคร พูด บ้างเป็นครั้งคราว มักจะมีคนเกรงกลัว มีตบะเดชะอยู่ในตัว และอดทนเผาความชั่วในจิตให้หมดไป อดทนจนยังคำพูดของผู้อื่นให้กลับอยู่เป็นเพื่อนเป็นมิตรกันได้ (อิริยาสนขันติ) ได้แก่ การทนได้เหมือน ลักษณะของแผ่นดิน แม้ต้นไม้ ภูเขา และอื่น ๆ แผ่นดินก็ยิ่งทรงไว้ได้ อดทนจนเปลี่ยนเรื่องร้ายให้ กลายเป็นเรื่องดี คือยอมรับความลำบากกายใจ ยอมรับด้วยใบหน้าชื่นบาน เขาจะตำหนิติเตียน ต่ำว่า หยาบคาย เสียสติ ให้เจ็บใจอย่างไรก็ทนได้ ไม่แสดงการโต้ตอบ ในที่สุดเรื่องก็สงบไปเอง พระบรมศาสดาถูกพรรคพวกของนางมาคันทิยาใส่ความปรีชาพระองค์ด้วยคำต่าง ๆ นานา กล่าวหาว่าพระองค์เป็นอูฐ เป็นลา เป็นต้นถึง ๗ วัน พระองค์ก็ไม่หวั่นไหว พระอานนทกราบทูลให้ เสด็จหนีไปสู่เมืองอื่น พระองค์กลับตรัสถามว่า ถ้าถูกคนในเมืองนั้นตำหนิจะทำอย่างไร พระอานนท ทูลว่า หนีไปเมืองอื่นอีก พระองค์ตรัสซักว่าถ้าถูกคนในเมืองนั้นตำหนิจะทำอย่างไร พระอานนทก็ทูลว่า หนีไปเมืองอื่น ๆ ต่อไป พระองค์ตรัสว่า อย่างนั้นไม่สมควร เรื่องเกิดที่ไหน ควรให้ระงับไปในที่นั้น และอานิสงส์ของความอดทนนั้นมีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) ย่อมเป็นที่รักที่ชอใจของคนเป็นอันมาก
- ๒) ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร
- ๓) ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ
- ๔) ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ
- ๕) เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๔๕}

โสรจจะ ความเสงี่ยม ได้แก่ การรู้จักทำจิตใจให้แช่มชื่นผ่องใสเบิกบาน มีกายวาจาสงบ เสงี่ยมเรียบร้อย เพราะเมื่ออดทนได้แล้วก็ไม่แสดงกิริยากาย วาจา ให้ผิดปกติ คนที่ถูกหมิ่นประมาท ให้ได้รับความเจ็บใจ ไม่แสดงการโต้ตอบ เพราะอดทนได้ แต่ยังแสดงอาการผิดปกติ เช่น หน้าบูดบึ้ง เมื่อเกิดความโกรธขึ้น หรือครวญครางเมื่อทุกข์เวทนาครอบงำ เป็นต้น เพราะยังขาดธรรมะคือโสรจจะ แต่สำหรับผู้มีขันติ อดทนต่อความเจ็บใจได้แล้ว ยังรู้จักทำใจให้สงบแช่มชื่นเบิกบานอีกด้วย คือ มีการ ปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เพราะมีธรรมะคือโสรจจะ ธรรมข้อนี้ย่อมสนับสนุนขันติให้สูงเด่นยิ่งขึ้น สมดังพุทธภาษิตว่า

^{๔๕} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๕/๒๘๓.

เสโล ยถา เอกมโน วาเตน น สมิริติ

เอวํ นินทาปัสสาสุ น สมมิณฺชนติ ปณฺทิตา ฯ

ภูเขาศิลาล้วน เป็นแห่งที่บ ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะลม ฉนั้นใด

บัณฑิตทั้งหลาย ก็ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉนั้น^{๔๖}

(๒) พระนิพพานเป็นธรรมอย่างยิ่ง กล่าวคือพระนิพพาน จัดเป็นสภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ได้หมดสิ้น เป็นภาวะของผู้ที่ได้พัฒนาคุณธรรมจนถึงขั้นสูงสุดหรือจุดมุ่งหมายสูงสุด ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่นักเผยแผ่พึงปฏิบัติตนและชักนำคนอื่นไปให้ถึงให้ได้ โดยปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ให้บริบูรณ์ด้วยดี จนสามารถทำลายอวิชชาให้หมดสิ้นไปได้ บรรลุเป้าหมายของการเผยแผ่พระธรรมคำสอน หรืออีกประการหนึ่ง อาจหมายถึงลักษณะสงบ ระงับ ดับความอยากที่ผิดศีลธรรมทางกาย วาจา และจิตใจของนักเผยแผ่ เช่น เทศน์ เพื่อต้องการให้ผู้คนเกิดศรัทธาต่อตน และนำมาซึ่งลาภสักการะ ชื่อเสียง เป็นต้น ฉะนั้น คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดี ต้องมีความสะอาด สงบ และสว่างครบทางไตรทวาร

(๓) สมณะบรรพชิตผู้ทำการเผยแผ่ ต้องเป็นผู้ไม่ทำร้ายหรือว่าร้ายผู้อื่น ต้องมีคุณลักษณะที่ดี กล่าวคือมีกาย วาจา และใจสงบระงับต่ออารมณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าดีหรือร้ายให้ได้ การทำร้ายหรือการกล่าวให้ร้ายผู้อื่นนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าผิดหลักการในการเผยแผ่และไม่อาจชักนำคนอื่นให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้เลย ฉะนั้น นักเผยแผ่ต้องประกอบไปด้วยหลักการทั้ง ๓ คือ มีความอดทน ไม่พยายาบาท และเป็นผู้รักสงบ ไม่ทำให้ใครได้รับความเดือดร้อน คือ

ก. เว้นจากทุจริต ๓ ได้แก่ การเว้นจากการประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา และใจ^{๔๗}

ข. ประกอบสุจริต ๓ ได้แก่ การประพฤติดีปฏิบัติชอบด้วยกาย วาจา และใจ^{๔๘}

ค. ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มีโลภ โกรธ หลง^{๔๙}

โอวาททั้ง ๓ ประการนี้จัดเป็นหลักการแห่งการเผยแผ่พระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชีวิตให้ตั้งงามของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นหลักการที่ผู้ทำการเผยแผ่พึงปฏิบัติให้ได้

วิธีการของผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในการชักนำ แนะนำพร่ำสอนผู้อื่นให้เป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีอยู่ ๖ ข้อ ดังนี้

(๑) การไม่ว่าร้าย ได้แก่ นักเผยแผ่เป็นผู้สงบกาย สงบวาจา และสงบใจ ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่ขุ่นมัวเข้ามาบังการจิตใจได้ เช่น เมื่อถูกใครว่ากล่าวในทางเสียหาย ก็ไม่สามารถควบคุมใจของตนให้สงบได้ ไม่ตอบโต้ผู้ที่ว่ากล่าวนั้น ดังพุทธภาษิตว่า “โกธํ ฆตฺวาสุขํ เสติ ฆาตฺวาโมโรธํได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข”^{๕๐}

^{๔๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๕.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘๓/๒๘๑.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๕๗.

(๒) การไม่ทำร้าย ได้แก่ การทำร้ายผู้อื่นไม่ว่าด้วยตนเองหรือสั่งให้คนอื่นกระทำนั้น นับว่าผิดจากหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ฉะนั้น ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์อย่างไรนักเผยแผ่ก็ต้องไม่ทำร้ายผู้อื่น แม้ว่าตนเองอาจได้รับความลำบากเพียงใดก็ตาม ต้องอดทนให้ได้

(๓) ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ได้แก่ ความสำรวมในพระปาติโมกข์ของพระภิกษุผู้ทำการเผยแผ่พุทธธรรมนั้นต้องมีความสำรวมกาย วาจา ใจ ซึ่งจะมีส่วนอย่างมากต่อการชักจูงให้ผู้คนเป็นคนดีได้ เช่น สอนผู้คนไม่ให้ทำร้ายผู้อื่น แต่ผู้สอนกลับกระทำลงไปเสียเอง แล้วใครจะเชื่อถือปฏิบัติตาม และการเผยแผ่นั้นก็ล้มเหลว

(๔) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในภัตตาหาร ได้แก่ ผู้เป็นนักเผยแผ่นั้น ต้องรู้จักควบคุมความอยากของตนให้ได้ กล่าวคือ รับประทานอาหารเพียงพอต่อร่างกาย ไม่ให้หิวหรืออึดมากจนเกินไป คิดว่าการรับประทานอาหารก็เพียงจะมีกำลังทางร่างกาย และสติปัญญาในการสั่งสอนผู้อื่น มิใช่เพื่อความหลงมัวเมา มักรมาก เห็นแต่กิน เป็นต้น

(๕) ที่นั่งที่นอนอันสงัด เจียบสงบ ได้แก่ ผู้เป็นนักเผยแผ่ต้องรู้จักว่าสถานที่ที่ตนควรอยู่พักนั้นเป็นอย่างไร มีผู้คนพลุกพล่านไหม เจียบสงบหรือเปล่า เหมาะแก่ฐานะของตนหรือยัง เป็นต้น

(๖) การประกอบความเพียรในอธิจิตหรือทางใจ ได้แก่ ผู้เป็นนักเผยแผ่เมื่อย่างเว้นจากการเผยแผ่พระธรรมคำสอนแล้ว ก็ควรประพฤติปฏิบัติธรรมหรือพิจารณาหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่ตนยังไม่เข้าใจแจ่มชัดให้เข้าใจแจ่มชัด พร้อมทั้งฝึกฝนพัฒนาตนให้มีคุณธรรมสูง ๆ ขึ้นไป เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ต่อผู้อื่น มิใช่กล่าวสอนแต่หลักการต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์เท่านั้น

หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายในอดีตจวบจนปัจจุบันล้วนเป็นไปในลักษณะเดียวกัน แต่ในปัจจุบัน อาจต้องเพิ่มหรือประยุกต์หลักการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องและทันสมัยกับยุคสมัย ทั้งนี้ ทั้งนี้ นักเผยแผ่ต้องยึดหลักการที่ปรากฏในบทธรรมคุณ ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) สุวาखाโต ภควตา ธมโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว
- ๒) สนฺทิฎฺฐิโก อันผู้ศึกษาปฏิบัติจะพึงเห็นเอง
- ๓) อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา
- ๔) เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้ดู พิสูจน์ด้วยตนเอง
- ๕) โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจของตน
- ๖) ปจฺจตฺต เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน^{๕๑}

^{๕๑} อ.จ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๕๑/๓๑๘.

หลักแสดงคุณลักษณะของพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ๖ ประการนี้สามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทำให้ผู้เผยแผ่และผู้ศึกษาหรือผู้ฟังเกิดมีกำลังใจ ไม่ย่อท้อต่อการเผยแผ่และปฏิบัติธรรมได้ดีที่สุดในสถานการณ์ของความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน

หลักการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้เสด็จเที่ยวจาริกแสดงบอกกล่าวแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์นั้น ล้วนเกิดขึ้นจากความรู้ที่แท้จริงของพระองค์ และมีประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ตาม สมตังบทพุทธคุณ ๙ ประการที่ว่า

- ๑) อิติปิโส โส ภควา อรห มัมเพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นพระอรหันต์
- ๒) สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
- ๓) วิชชาจรณสมปนโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาความรู้และจรณะความประพฤติ
- ๔) สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว
- ๕) โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก
- ๖) อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ เป็นผู้ฝึกมนุษย์ได้อย่างดียิ่ง ไม่มีใครยิ่งไปกว่า
- ๗) สตถา เทวมนุสสาน เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- ๘) พุทโธ เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว
- ๙) ภควา เป็นผู้มีโชค ^{๕๒}

พุทธคุณทั้ง ๙ บทนี้ แสดงถึงความรู้ ความสามารถและความประพฤติกของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงเพียบพร้อมครบทุกด้าน ไม่มีด้านเสียใด ๆ และมีความสามารถที่จะสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งหลายได้ด้วยความรู้ที่พระองค์ทรงรู้แจ้งและความประพฤติกที่ดีงามที่พระองค์ทรงประพฤติตลอดมา ฉะนั้น พึงทราบเกี่ยวกับวิธีการในการเผยแผ่พุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าต่อไป

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ใช้โอกาสที่พุทธสาวกเป็นการประชุมพิเศษในการแสดง โอวาทปาติโมกข์ เพื่อประกาศหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเปรียบเสมือนธรรมนูญแห่งพุทธศาสนา ที่ชาวพุทธทั้งหลายจะได้ยึดถือเป็นแม่บทสำหรับประพฤติ ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ และยังเป็นแม่บทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาจนทุกวันนี้ โอวาทปาฏิโมกข์ จึงถือว่าเป็นหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ที่ได้วางรากฐานไว้เพื่อ งานพระศาสนาอย่างแท้จริง วิธีการเผยแผ่โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นผลสำเร็จ เพื่อให้ หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลาย มีผู้เคารพเลื่อมใส ศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมนำเอา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ เพราะ พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกตามพระพุทธประสงค์

๒.๓.๖ คุณสมบัติของนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์ทรงมีคุณสมบัติ ภายนอกประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐ เนื่องจากอยู่ในพระองค์ทรงมีพระกำลังกาย ดี มีพระพักตร์อิมเอบอยู่เสมอ ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะชัดเจน กังวานและนุ่มนวล ทรงมีลีลาในการเผยแผ่ที่ชัดเจน ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๕/๖๗.

๑) **คุณสมบัติของผู้เผยแพร่** เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาละยอมปฏิบัติตามคำสั่งสอนอย่างน่าอัศจรรย์ โดยผู้สอนพึงมีคุณสมบัติภายนอกและคุณสมบัติภายใน ดังนี้

(๑) **คุณสมบัติภายนอก** ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพ หมายถึง รูปร่างหน้าตา การแสดงออกทางการเคลื่อนไหว เป็นมารยาทที่งดงาม สัจคมยอมรับ มีความเป็นเสน่ห์ มีท่าทีสง่าผ่าเผย อออาจ สงบเยือกเย็น จึงเป็นเหตุให้ผู้ฟังเกิดศรัทธายิ่งขึ้น ดังคำสรรเสริญของพราหมณ์ในพรหมายุสสูตรว่าชนทั้งหลายที่ท่านพระสมณโคดม ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทานให้อาจหาญให้รำเริ่มด้วยธรรมมิกถาแล้ว เมื่อลุกไปจากที่นั่งแล้วก็ยังเหลียวหลังกลับมามอง ด้วยไม่อยากจะละจากไป^{๕๓}

(๒) **คุณสมบัติภายใน** เป็นคุณธรรมที่ผู้เผยแพร่พึงปฏิบัติ และเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธธรรม เพื่อจะได้สอนให้ถูกประเด็นทั้งภาคทฤษฎี (พระปริยัติสัทธรรม) และภาคปฏิบัติ (ปฏิบัติสัทธรรม) มีจุดมุ่งหมาย คือปฏิเวธสัทธรรม ได้แก่ ความสุข ความเจริญต่อผู้ฟังเป็นที่ตั้ง และมีจิตประกอบด้วยเมตตาเป็นหลัก ด้วยคุณธรรมบุคคลผู้จะเผยแพร่หรือประกาศหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาได้ดั่งนั้น พึงตั้งอยู่ในคุณสมบัติที่เกื้อกูลต่อชาวโลกหลายประการ ดำรงตนอยู่ในองค์คุณของนักเผยแผ่ที่ดี เพื่อยังศรัทธาและให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพสูงสุด ส่วนองค์คุณนักเผยแผ่ที่ดี ดังนี้

ก. **ปณิธาน** ในการแสดงธรรมต่อผู้ฟัง นักเผยแผ่พึงตั้งจิตไว้ในใจของตนก่อนแสดง ด้วยเมตตาจิตหวังอนุเคราะห์ ไม่ใช่เพื่อหวังลาภสักการะ และไม่แสดงธรรมไปกระทบต่อใครให้เสียหายหรือตำหนิตรง ๆ ทำให้ผู้ฟังเกิดความไม่พึงพอใจ^{๕๔}

ข. **ปฏิสัมภทา** ความเข้าใจ ปัญญาที่แตกฉานในอรรถ (เนื้อหาสาระ) เข้าใจในธรรม (อธิบายย่อหรือพิสดารได้) เข้าใจในหลักนิรุกติศาสตร์ (การซ้ำของในภาษา) และเข้าใจในหลักปฏิภาณ คือ ไหวพริบในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า^{๕๕}

ค. **พหูสูต** การคงแก่เรียน การได้ฟังมาก จำได้คล่องปาก ฟังพินิจให้ขึ้นในใจของตน และสามารถขบคิดได้ด้วยทฤษฎี คือเห็นตามได้ด้วยเหตุผลที่เป็นจริง^{๕๖}

ง. **การรู้จักแสดงธรรม** ไปตามขั้นตอน การแสดงธรรมไปโดยคำนึงถึงภาวะของผู้ฟังเป็นหลัก โดยเริ่มจากสิ่งที่มองเห็นด้วยตาไปจนถึงพิจารณาเห็นด้วยปัญญาภายในของตน ได้แก่ เล่าเรื่องทานกถาให้ฟังก่อน (การให้ทาน) ชี้แจงผลดีของการเป็นคนที่มีความประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม จากนั้นก็เล่าเรื่องสวรรค์ คือความสุขใจให้ฟังถัดมา และโยงไปเรื่องโทษของกามที่ทำให้มนุษย์ต้องทุกข์กาย ทุกข์ใจอยู่นี้ ข้อสุดท้ายก็ชี้แจงทางออกจากกามหรือทางออกจากทุกข์นั้น โดยวิธีการสลัดทิ้งกาม ในเรื่องหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือนักเผยแผ่กับผู้ฟังมีความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตร ผู้มีความเมตตากรุณา เอื้ออาทรกันในด้านกรอบรมสั่งสอนและให้คำแนะนำต่าง ๆ ใน

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๘-๔๗๙.

^{๕๔} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

^{๕๕} อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๕๒-๒๕๓.

^{๕๖} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๑๕๕.

พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้เป็นกัลยาณมิตรหรือองค์คุณของความเป็นกัลยาณมิตร ๗ ประการ^{๕๗}

คุณสมบัติที่นักเผยแผ่ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามในคำสอนอย่างน่าอัศจรรย์ โดยผู้สอนต้องมีคุณสมบัติที่ปรากฏภายนอกได้แก่ รูปร่างหน้าตา และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมที่ผู้เผยแผ่พึงปฏิบัติ และเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักพุทธธรรม เพื่อจะได้สอนให้ถูกประเด็นทั้งภาคทฤษฎี ดำรงตนอยู่ในองค์คุณของนักเผยแผ่ที่ดี เพื่อยังศรัทธาความเลื่อมใสและให้การเผยแผ่มีประสิทธิภาพสูงสุด

๒.๓.๗ หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสาวกถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาซึ่งทำหน้าที่แทนพระพุทธเจ้า ในฐานะเป็นพระธรรมทูตแล้ว ยังได้อาศัยหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการไว้ ดังนี้

๒.๓.๗.๑ การพูดตามหลักอนุปุพพิกขา ๕

การแสดงธรรมหรือการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนพระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธะเจ้าที่ประสบผลสำเร็จได้โดยง่ายนั้น เพราะพระองค์ทรงยึดถือหลักการ ดังนี้

๑) อนุปุพพิกขา คือ การแสดงธรรมไปตามลำดับ ส่วนใดที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ถึงแม้จะมีเพียงคนเดียวก็จะไม่ตัดเนื้อความให้เสียหาย แสดงจากง่ายไปหายากตามลำดับ มี ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ทานกถา เรื่องทาน (๒) สีลกถา เรื่องศีล (๓) สักคกถา เรื่องสวรรค์ (๔) กามาทิณวกถา เรื่องโทษของกามคุณทั้งหลาย (๕) เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกามคุณทั้งหลาย^{๕๘} โดยปกติ ดังนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คฤหัสถ์ ผู้ที่มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมได้ พระองค์ทรงแสดงอนุปุพพิกขานี้ก่อน แล้วตรัสแสดงอริยสัจ ๔ เป็นการทำให้พร้อมที่จะรับ ดุจผ้าที่ซักสะอาดแล้ว ควรรับน้ำย้อมต่าง ๆ ได้ดี^{๕๙}

๒) ปริยายทสสาวี ทรงชี้แจงยกเหตุผล หรืออุทาหรณ์ให้ผู้ฟังเข้าใจ

๓) อนุทยตา สอนด้วยมีจิตเมตตาต่อผู้ฟังจริง ๆ คือ บรรณาจะให้เราพ้นจากทุกข์

๔) อนามิสันตระ ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่อามิสสินจ้าง คือ ไม่ได้ทรงเห็นแก่ลาภผลหรือรางวัลที่จะตอบแทน มุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้ฟังอย่างเดียว ดังพุทธดำรัสที่ว่า “สพพทานํ ฌมมทานํ ชินาติ การให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

๕) อนุปหัจจะ “ไม่แสดงธรรมด้วยการยกตนข่มท่าน ไม่เสียตีสื่ออื่นให้ได้รับความเสียหาย ไม่บังคับให้ผู้ฟังเชื่อ ให้ผู้ฟังเชื่อโดยการพิจารณาไตร่ตรองด้วยปัญญาของเขาเอง”^{๖๐} ดังพุทธศาสน

^{๕๗} อภ.สตตค. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^{๕๘} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๗/๑๘๙- ๑๙๐.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

^{๖๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

สุภาชิตที่ว่า “สุทสสิ วุชฌณเณสิ อตตโน ปน ทุสสสิ โทษคนอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก”^{๖๑} และสมด็จพระพุทธพจน์ว่า

“ตเมว วาจ ภาเสยย ยายตตาน น ตาปเย
 ปเร จ น วิทีเสยย สา เว วาจา สุภาสิตา ฯ
 บุคคลพึงกล่าววาจาใดอันไม่เป็นเครื่อง
 ทำตนให้เดือดร้อนและไม่พึงเบียดเบียน
 ผู้อื่น วาจานั้นเป็นสุภาชิตแท้”^{๖๒}

หลักธรรมเทศกธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จัดเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสั่งสอน
 เวไนยสัตว์เพื่อมุ่งอนุเคราะห์ เป็นประโยชน์ต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายจริง ๆ อีกประการหนึ่ง หลักการ
 สอนด้วยพระวาจาของพระพุทธเจ้านั้น เรียกกันว่า ภัสสมาจาร คือ ความประพฤติเสมอเรียบร้อยทาง
 วาจา ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) ไม่ตรัสพระวาจาที่ประกอบด้วยคำเท็จ
- ๒) ไม่ตรัสพระวาจาที่ส่อเสียด ซึ่งทำให้แตกสามัคคี
- ๓) ไม่ตรัสพระวาจาเพื่อมุ่งเอาผลแพ้หรือชนะ ไม่ตรัสพระวาจาที่ทำให้เกิดการแข่งดี

กัน

- ๔) ตรัสพระวาจาที่ประกอบด้วยปัญญา เหมาะสมตามกาลสมัย^{๖๓}

๒.๓.๗.๒ พุทจามีสารัตถธรรม

ส่วนเนื้อเรื่องหรือถ้อยคำที่ทรงตรัสสอนนั้นเรียกว่า กถาวัตร มีอยู่ ๑๐ ประการ

ได้แก่

- ๑) ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย (อัปปิจจกถา)
- ๒) ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ (สันตุฎฐิกถา)
- ๓) ถ้อยคำที่ชักนำให้สังัดกายสังัดใจ (ปวิเวกกถา)
- ๔) ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่ (อสังสัคคกถา)
- ๕) ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาความเพียร (วิริยารัมภกถา)
- ๖) ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล (สีลกถา)
- ๗) ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ (สมาธิกถา)
- ๘) ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา (ปัญญากถา)
- ๙) ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส (วิมุตติกถา)
- ๑๐) ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจาก

กิเลสและความทุกข์ (วิมุตติญาณทัสสนกถา)^{๖๔}

^{๖๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘/๓๔.

^{๖๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๕๗/๔๑๑ - ๔๑๒.

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๓/๑๑๖.

^{๖๔} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๓๘.

กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้จัดเป็นหลักการหรือเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั่วไปที่เกิดความทุกข์กาย ความเดือดร้อนใจแล้วมากราบทูลขอพึ่งธรรมเพื่อคลายความทุกข์ ความเดือดร้อนดังกล่าว อนึ่ง ในโอวาทปาติโมกข์นั้น พระพุทธเจ้าได้ประทานอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการแก่เหล่าภิกษุในการสั่งสอนประชาชนทั่วไปว่าภิกษุทั้งหลายต้องปฏิบัติตามให้ได้จึงจะเกิดผลที่ต้องการในการสั่งสอนประชาชนทั้งหลาย ฉะนั้น หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในโอวาทปาติโมกข์นั้นประกอบไปด้วยหลักการต่าง ๆ ดังนี้

๒.๓.๗.๓ มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต

ความกรุณาจัดเป็นธรรมะข้อหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ข้อ^{๖๕} ได้แก่

๑) เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นได้รับความสุข ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง

๒) กรุณา ได้แก่ ความสงสารคิดจะช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ให้พ้นจากทุกข์ พยายามหาทางช่วยเหลือบำบัดให้บรรเทาหรือให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน

๓) มุทิตา ได้แก่ ความรู้สึกชื่นชมยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี และมีความสุข

๔) อุเบกขา ได้แก่ ความวางเฉยไม่ยินดียินร้าย มีจิตใจเป็นกลาง ราบเรียบและเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักและความชัง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนเสียความยุติธรรม

๒.๓.๗.๔ ไม่ถือตัวหยิ่งยโส

ความถือตัวนี้ เรียกว่า “มานะ” ได้แก่ ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขา หรือดีกว่าเขา และพร้อมที่จะกระจายตัวเองออกไปโดยอาศัยทรัพย์สินเงินทองบ้าง ยศตำแหน่งหน้าที่การงานบ้าง ตระกูลวงศ์บ้าง ก่อให้เกิดความดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่น มานะ ความถือตัวนี้ว่าโดยย่อมี ๓ ประการ ได้แก่

๑) ความถือตัวว่าเราดีกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะทะนงตัว (เสโยหมสมิติ มาโน)

๒) ความถือตัวว่าเราเสมอเขา จัดเข้าในลักษณะตีเสมอคนอื่น (สทิโสหมสมิติ มาโน)

๓) ความถือตัวว่าเราเลวกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะมีปมด้อย (หิโนหมสมิติ มาโน)^{๖๖}

มานะทั้ง ๓ ตัวโดยย่อนี้ต้องไม่มีอยู่ในใจของนักเผยแผ่เป็นอันขาด จึงจะสามารถทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลตามที่ต้องการมากที่สุด ส่วนมานะว่าโดยพิศดารมีอยู่ ๙ ประการ ได้แก่

๑) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้ดีกว่าคนดี (เสยยสส เสโยหมสมิติ มาโน)

๒) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้เสมอกับคนดี (เสยยสส สทิโสหมสมิติ มาโน)

๓) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้เลวกว่าคนดี (เสยยสส หิโนหมสมิติ มาโน)

^{๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

^{๖๖} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๒/๙๓.

๔) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้ดีกว่าคนอื่น (สทิสสส เสโยหมสมิติ มาโน)

๕) ความถือตัวว่า เราเป็นผู้เสมอกับคนอื่น (สทิสสส สทิสหมสมิติ มาโน)

๖) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้เลวกว่าคนอื่น (สทิสสส ทินหมสมิติ มาโน)

๗) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้ดีกว่าคนเลว (หีนสส เสโยหมสมิติ มาโน)

๘) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้เสมอกับคนเลว (หีนสส สทิสหมสมิติ มาโน)

๙) ความถือตัวว่าเราเป็นผู้เลวกว่าคนเลว (หีนสส ทินหมสมิติ มาโน)^{๖๗}

ความเป็นผู้เลิศเป็นผู้เสมอ เป็นผู้เลวกว่าเขานั้น กำหนดโดยชาติ โคตร สกุล รูปสมบัติ ทรัพย์ ศิลปวิทยา การงาน ความฉลาดเฉลียว และอื่น ๆ อันเทียบด้วยของคนอื่น โดยมากด้วยกัน มานะ ข้อที่ ๑ ข้อที่ ๔ และข้อที่ ๗ เข้าลักษณะทะนง ข้อที่ ๒ ข้อที่ ๕ และข้อที่ ๘ เข้าลักษณะตีเสมอ ส่วนข้อที่ ๓ ข้อที่ ๖ และข้อที่ ๙ เข้าลักษณะถ่อมตัว มานะ ลักษณะที่ ๑-๒ ตรงกับความจองหองและถือตัวโดยลำดับกัน”^{๖๘}

๒.๓.๗.๕ มีความอดทนใจเย็น เรียกว่า “ขันติ”

๑) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เช่น ทนต่อความหนาว ความร้อน ทนต่อการเผยแพร่พระธรรมคำสอนแก่ผู้อื่นโดยไม่คิดเหน็ดเหนื่อยและเบื่อหน่าย เป็นต้น

๒) อดทนต่อทุกขเวทนา เช่น เมื่อเวลาเกิดอาพาธ ความเจ็บป่วย เป็นต้น ก็ไม่แสดงอาการทรมานทราวย่นวายนจนเกินกว่าเหตุไป จนเลิกล้มความตั้งใจในการพร่ำสอนผู้อื่นไปเสีย

๓) อดทนต่อความเจ็บใจ เช่น ในคราวที่ได้ประสบนิฏฐารมณมีคำด่าว่าเสียดสี คำสาปแช่งของผู้อื่น แม้ว่าคำนั้นไม่มีมูลความจริงก็อดทน เป็นต้น^{๖๙}

๓.๗.๖ มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า

นักเผยแผ่ที่ดีในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น ยังมีหลักธรรมอีกหมวดหนึ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติให้เกิดขึ้นในจิตใจและการดำเนินชีวิต รวมทั้งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการ ได้แก่

๑) ความมีตนเป็นใหญ่ (อัตตาธิปไตย) นักเผยแผ่ต้องมีความสามารถที่จะเป็นเป็นผู้นำ และเป็นตัวอย่างในด้านต่าง ๆ แก่ผู้อื่นได้ เช่น ในด้านความประพฤติ การพูดจา และการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะของตน เป็นต้น

^{๖๗} บุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๒/๙๔.

^{๖๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ หลักสูตรนักรรรมและธรรมศึกษาชั้นโท, ๙๖.

^{๖๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘ - ๑๑.

๒) ความมีโลกเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย) นักเผยแผ่ต้องรู้จักวิธีการประยุกต์การเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกในปัจจุบันเป็นสำคัญ อนุโลมตามความเจริญและความจริงของโลก เป็นต้น

๓) ความมีธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) นักเผยแผ่ต้องสามารถรู้จักเลือกสรรเนื้อหาของการสอนให้ถูกต้อง อุดมคติของผู้คนทั่วไปว่า “เขาชอบเรื่องอะไร เขามุ่งหวังอะไร แต่ทั้งนี้ก็ต้องเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีงาม ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวมได้”^{๗๐}

หลักอริยปทัสนะ ๓ ประการนี้ ผู้เป็นนักเผยแผ่ต้องยึดเอาเป็นแบบแห่งการพำรสอนให้ได้ จึงจะสามารถทำให้การสอนนั้นเกิดผลที่ปรารถนาได้สมบูรณ์ กล่าวสรุป ก็คือต้องทำการเผยแผ่โดยละเว้นจากอคติ ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) ฉันทาคติ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน
- ๒) โทสาคติ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน
- ๓) โมหาคติ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะความเขลา ความไม่รู้จริง
- ๔) ภยากติ ได้แก่ ความลำเอียงเพราะกลัว^{๗๑}

อคติ ๔ ประการนี้ นักเผยแผ่สามารถละเว้นได้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของนักเผยแผ่ผู้นั้นย่อมประสบผลสำเร็จตามความปรารถนาได้ทุกประการ

๒.๓.๗.๗ มีความรอบคอบ

การที่นักเผยแผ่จะสามารถทำการเผยแผ่ได้ผลดีนั้น นักเผยแผ่ยังต้องประกอบตัวให้เกิดความรอบคอบโดยยึดหลักธรรมอุปการะมาก ๒ ประการ ได้แก่

๑) สติ ความระลึกได้ หมายความว่าผู้เป็นนักเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นต้องเป็นผู้ไม่ประมาท และการไม่ประมาทนั้น ก็คือ ต้องมีสติอยู่เสมอ ไม่ให้เผลอ ไม่ว่าจะทำอะไรอยู่ ให้ระลึกได้เสมอว่าเราเป็นใคร อยู่ในฐานะใด กำลังทำอะไรอยู่ เป็นคุณหรือเป็นโทษ เป็นต้น

๒) สัมปชัญญะ ความรู้สึกตัว “หมายความว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ดีหรือไม่ดีขึ้น เรื่องใด ๆ ก็ตาม นักเผยแผ่ต้องรู้จักควบคุมตน รู้จักนิ่ง มั่นคงไว้ก่อน แล้วค่อยๆ พิจารณาใคร่ครวญดูอย่างถี่ถ้วนถึงเหตุการณ์และวิธีแก้ไขเหตุการณ์นั้น”^{๗๒}

๒.๓.๗.๘ มีความประพฤติน่าเคารพบูชา

หลักธรรมอีกหมวดที่นักเผยแผ่ต้องมีหรือต้องฝึกหัดตนเอง เรียกว่า “ไตรสิกขา”^{๗๓} ได้แก่

๑. ศีล ได้แก่ มีความประพฤติดีเป็นปกติทางกายและวาจา
๒. สมาธิ ได้แก่ มีจิตใจตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคปัญหาทั้งหลาย
๓. ปัญญา ได้แก่ มีปัญญา ความรอบรู้ในสิ่งที่ตนสอนและสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัวในโลก

^{๗๐} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๙/๑๘๖.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๙๖.

^{๗๒} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๒๔/๑๑๙ - ๑๒๐.

^{๗๓} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๘๔/๑๙๑.

หลักธรรมทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เป็นผู้บำเพ็ญหน้าที่ของผู้คนทั่วไป และสามารถทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลมากที่สุด

๒.๓.๗.๙ รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

การที่นักเผยแผ่จะสามารถรู้จักภูมิสติปัญญาหรืออุปนิสัยของผู้คนทั่วไปได้นั้น นักเผยแผ่ต้องมีหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการประจำใจ ดังนี้^{๗๔}

๑) รู้หลักและรู้จักเหตุ (อัมมัญญาตา) ได้แก่ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์แบบแผนหน้าที่ ซึ่งจะเป็เหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

๒) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล (อัตถัญญาตา) ได้แก่ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของ หลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ

๓) รู้จักตน (อัตตัญญาตา) ได้แก่ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตนตามเป็นจริง

๔) รู้จักประมาณ (มัตตัญญาตา) ได้แก่ รู้จักความพอเหมาะพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ บริโภคอาหารและรู้จักประมาณในการพูด เป็นต้น ดังพระบาลีที่ว่า

นาติเวล ปภาเสยย น ตุนหิ สพพทา ลียา
อวิกิณณ มิต วาจ ปตเต กาเล อุทิริเย ฯ
บุคคลไม่ควรพูดมากเกินไป ไม่ควรนิ่งทุกเมื่อ
เมื่อถึงเวลาพึงเปล่งวาจาพอ ประมาณ ไม่พรั่าเพรี^{๗๕}

๕) รู้จักกาล (กาลัญญาตา) เช่น รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร เป็นต้น

๖) รู้จักชุมชน (ปริสัญญาตา) ได้แก่ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบ วินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

๗) รู้จักบุคคล (บุคคลัญญาตา) ได้แก่ รู้เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอภัยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น^{๗๖}

๒.๓.๗.๑๐ เข้าใจศักยภาพผู้ฟังและผู้ปฏิบัติ

นักเผยแผ่ยังต้องมีความรู้ ความเข้าใจถึงความสามารถหรือศักยภาพในการศึกษาปฏิบัติ ธรรมของผู้คนทั่วไปว่ามีความแตกต่างกันไปตามทัศนะพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑) ศึกษาปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า (ทุกขาปฏิบัติปทา ทนธาภิญญา)

๒) ศึกษาปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว (ทุกขาปฏิบัติปทา ชิปปาภิญญา)

๓) ศึกษาปฏิบัติได้ง่ายสะดวก แต่รู้ได้ช้า (สุขาปฏิบัติปทา ทนธาภิญญา)

๔) ศึกษาปฏิบัติได้ง่ายและรู้ได้เร็ว (สุขาปฏิบัติปทา ชิปปาภิญญา)^{๗๗}

^{๗๔} แสง จันทรงาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔-๓๐.

^{๗๕} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๙๖๖/๓๓๘.

^{๗๖} อจ.สตตท. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

^{๗๗} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๑-๑๖๓/๒๐๐-๒๐๔.

การที่จะสามารถเป็นนักเผยแผ่ที่ดีได้นั้นยังต้องมีความรู้และความเข้าใจถึงสภาพจิตใจ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้คนทั่วไปว่ามีนิสัยชอบไปในสิ่งใด ไม่ชอบอะไร ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า จริต ซึ่งมีอยู่ ๖ ลักษณะหรือ ๖ รูปแบบแห่งพฤติกรรมของมนุษย์ ได้แก่

๑) ราคะจริต ประพฤติตามราคะ มีนิสัยรักสวยรักงาม ชอบทำอะไรที่มุ่งความสะอาด กลียดความสกปรก เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะหมกมุ่นมัวเมาอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เห็นว่า สวยงามและเกลียดในสิ่งตรงกันข้าม เพราะฉะนั้น ท่านแนะนำให้แก้ด้วยการพิจารณาสุกัมมัฏฐาน พิจารณาร่างกายที่ไม่คงงาม เป็นต้น

๒) โทสะจริต ประพฤติไปตามโทสะ มีนิสัยมักโกรธแค้นขัดเคืองอยู่เสมอ ใครจะว่าอะไรสัก เล็กน้อยก็ถือเป็นใหญ่โต คอยโกรธเขาเรื่อยไป ท่านให้แก้ด้วยแผ่เมตตาไปถึงผู้อื่น หรือพิจารณาคุณโทษ ของโทสะแล้วพยายามระงับเสีย

๓) โมหะจริต ประพฤติไปตามโมหะ มีนิสัยชอบหลงมกมาย พบอะไรเข้าเห็นอะไรเข้าก็หลง มกมายไปทั่ว บุคคลประเภทนี้ท่านแนะนำให้แก้ด้วยการศึกษาฟังคำสั่งสอนได้ถามท่านผู้รู้ เห็นอะไรที่ยัง ไม่รู้จักได้ถาม เพื่อแก้โมหะจริต

๔) วิทกจริต ประพฤติไปตามวิตก ได้แก่ ความนึกคิดตรึกตรอง คนจำพวกนี้มีจิตฟุ้งซ่าน มาก ประเดี๋ยวคิดเรื่องโน้น ประเดี๋ยวคิดเรื่องนี้ ท่านให้แก้ด้วยพิจารณาอานาปานสติ หัดกำหนดจิตให้อยู่ในอารมณ์อันเดียว

๕) สัทธาจริต ประพฤติไปตามสัทธา มีนิสัยความเชื่อ กล่าวคือ มีความเชื่อง่าย ใครบอกว่า อะไรก็เชื่อเลยทั้งที่ยังไม่ได้สอบสวนเลือกฟัน เพราะฉะนั้น ท่านให้แก้ด้วยพิจารณาจับเหตุ จับผล เช่น เจริญอนุสสติ มีพุทธานุสสติ อัมมานุสสติ และสังฆานุสสติ เป็นต้น

๖) พุทธิจริต ประพฤติไปตามความรู้ ให้แก้ด้วยมรณัสสติ อุปสมานุสสติและพิจารณาธาตุ

^{๗๘}

จริต ๖ อย่างดังกล่าวมาแล้วนี้ ย่อมมีในตัวของผู้คนทุกคน และไม่ใช่ว่าคนหนึ่งๆ มีแต่ จริตเดียวเท่านั้น เพราะคนหนึ่งๆ อาจมีหลายจริตได้ แต่ว่าจริตอะไรเป็นแสดงออกได้แรงกว่า ก็เอา จริตนั้นขึ้นมาและแก้ด้วยกัมมัฏฐานข้อนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม แม่ว่านักเผยแผ่จะประกอบไปด้วย คุณสมบัติครบถ้วนตามหลักการแห่งความเป็นนักเผยแผ่ที่ดีแล้วแล้วก็ตาม นักเผยแผ่ยังต้องมีความ รอบรู้และเข้าใจถึงศักยภาพทางกายและปัญญาของผู้ที่ตนสั่งสอนว่าเป็นอย่างไร ตามทัศนะทาง พระพุทธศาสนาได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น ๔ จำพวก โดยเปรียบเทียบเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า^{๗๙}

บุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ นักเผยแผ่ที่ดีต้องพิจารณาให้ละเอียดว่า คนที่ตนพยายามสั่งสอน นั้นจัดอยู่ในจำพวกใด เมื่อรู้แล้วก็พยายามสั่งสอนในหลักการที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลนั้นเป็นที่ตั้ง มิใช่อยากสอนอะไร อย่างไรก็สอนไปอย่างนั้น ซึ่งตรงนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าการเผยแผ่ผิดจาก หลักการและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ได้เลย ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงถือว่าผู้เผยแผ่ พระพุทธศาสนาที่ดีจึงต้องมีคุณสมบัติที่ดีซึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งความเป็นผู้เผยแผ่หรือเรียกได้ว่าเป็น

^{๗๘} บ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๒๗/๔๓๕.

^{๗๙} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๑๘๓.

กัลยาณมิตรของผู้คนทั่วไปในการศึกษาปฏิบัติธรรม ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ควรเสพควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเป็นที่รักใคร่พอใจ ๑ เป็นที่เคารพ ๑ เป็นผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ฉลาดพูด ๑ เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๑ พูดถ้อยคำลึกซึ้ง ๑ ไม่ชักนำไปในทางที่ไม่ดี ๑ ดุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่”^{๘๐}

จากเนื้อความแห่งพุทธดำรัสข้างต้น กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดีว่าต้องประกอบด้วยธรรม ๗ ประการที่เรียกว่า “กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ” ได้แก่

๑) ปิโย น่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจซักถาม

๒) ครุ น่าเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิดความอบอุ่นใจ เป็นที่ฟังได้อย่างปลอดภัย

๓) ภาวนีโย นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริงและเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔) วัตตา รู้จักพูดชี้แจงเผยแผ่ให้ได้ผล โดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจได้

๕) วจนักขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำโต้เถียง คำล่วงเกินตักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้งอาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่ธรรม

๖) คัมภีร์ญจะ กถัง กัตตา สามารถอธิบายหลักธรรมที่ลึกซึ้งให้ผู้ฟังเข้าใจได้นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตามได้

๗) น จัฏฐาเน นโยชเย ไม่ชักนำผู้ฟังให้เดินผิดทางไปจากพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูงแนะนำในทางที่ถูกที่ควร^{๘๑}

การที่จะเป็นนักเผยแผ่พระพุทธานุศาสนานี้ได้นั้น ผู้ทำการเผยแผ่ต้องเป็นบัณฑิต คือ คนฉลาด หรือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ดังพุทธดำรัสที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลักษณะบัณฑิตนิมิตต์บัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ดุกรภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้คิดเรื่องที่ดีดี ๑ พูดคำที่พูดดี ๑ ทำกรรมที่ทำความดี ๑ เช่นนั้น บัณฑิตจะพึงรู้เขาได้ด้วยเหตุอะไรว่าผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี ดุกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะบัณฑิตย่อมเป็นผู้คิดเรื่องที่ดีดี พูดคำที่พูดดี และทำความดีดี ฉะนั้น บัณฑิตจึงรู้จักเขาว่า ผู้นี้เป็นบัณฑิต เป็นคนดี^{๘๒}

^{๘๐} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

^{๘๑} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๓๓/๓๒-๓๓.

^{๘๒} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๒/๑๒๙.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิตธรรม ๓ ประการเป็นไหน คือ ตั้งปัญหาโดยแยบคาย ๑ เฉลยปัญหาโดยแยบคาย ๑ อนุโมทนาปัญหาที่ผู้อื่นเฉลยโดยแยบคาย ด้วยบทพยัญชนะที่เหมาะสม สละสลวยเข้ารูป ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต^{๘๓}

นักเผยแผ่ต้องคนดีทางกาย ทางวาจาและทางใจ รวมทั้งต้องมีปัญญาจึงจะเรียกว่าเป็นบัณฑิต หรือสัตบุรุษพร้อมที่จะทำหน้าที่เผยแผ่พระธรรมคำสอนหรือความดีงามแก่ผู้อื่น

สรุป คุณสมบัติของนักเผยแผ่ตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ จัดว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการเผยแผ่พระธรรมให้เข้าสู่จิตใจของผู้คนในสภาวะปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะว่า หากผู้ที่ทำการเผยแผ่ปราศจากคุณสมบัติที่ดีของความเป็นนักเผยแผ่เสียแล้ว ก็เป็นการยากมากต่อการเผยแผ่พระธรรมคำสอนให้ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจปรารถนาไว้ได้ ฉะนั้น คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดีนั้นนับได้ว่าเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่และเป็นเครื่องประกันได้ถึงผลของการเผยแผ่พระธรรมต่อผู้คนที่ไปของนักเผยแผ่ได้อย่างดียิ่ง

หลักธรรมเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระสาวกผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ให้ปฏิบัติ ย่อมทำให้สามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ฟังได้อย่างเต็มที่บรรลุตามวัตถุประสงค์การเผยแผ่ธรรมได้โดยง่าย ดังตัวอย่างธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ โดยเน้นไปที่บุคคลผู้รับฟัง ผู้เผยแผ่ต้องคาดหวังให้ผู้ฟังได้รับผล ๕ ประการ ดังนี้

- ๑) ผู้ฟังย่อมได้สิ่งที่ไม่เคยฟัง
- ๒) สิ่งใดเคยฟังแล้วแต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด
- ๓) บรรเทาความสงสัยที่มีเสียได้
- ๔) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้
- ๕) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส^{๘๔}

จะเห็นได้ว่า ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องมีอุดมการณ์ประจำตัวคือต้องเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย แล้วน้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและประโยชน์ต่อผู้อื่น ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การยึดหลักอุดมการณ์จึงถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะหากอุดมการณ์ไม่มั่นคง เมื่อทำงานไปแล้วประสบปัญหาใด ๆ ก็จะทำให้เกิดความท้อถอย เบื่อหน่าย ทำงานไม่ได้ตลอดหรือมีเป้าหมายเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ผู้เผยแผ่ต้องมีการพัฒนาตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาและมีความเพียรพยายามในการศึกษา ให้มีความรู้ความสามารถทั้งด้านพระปริยัติ พระปฏิบัติ พระปฏิเวธ และรอบรู้ที่กว้างขวาง รู้จักโลก เข้าใจโลก สามารถแนะนำบุคคลอื่นให้นำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต รู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเอง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

เมื่อพระพุทธศาสนาได้มาตั้งมั่นในประเทศไทยรูปแบบของการสร้างวัดก็ยังคงเน้นความสงบร่มรื่นเป็นธรรมชาติในสมัยสุโขทัยสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ให้ความสนใจมานับถือ

^{๘๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๔๔/๑๓๐.

^{๘๔} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๒/๓๔๔.

พระพุทธศาสนาการอุปถัมภ์ดูแลพระภิกษุสงฆ์บำรุงวัดมากขึ้นทำให้วัดมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในสมัยอดีตวัดคือโรงเรียนโรงพยาบาลศูนย์ร่วมฝึกวิชาชีพ เป็นต้น ต่อมา วัดก็ได้ถูกแบ่งออกเป็น ๒ คณะใหญ่คือวัดป่า (อรัญญวาสี/ฝ่ายซ้าย) และวัดบ้าน (คามวาสี/ฝ่ายขวา) โดยมีหน้าที่ต่างกันออกไปคือพระวัดบ้านทำหน้าที่สั่งสอนเผยแผ่ธรรมะอบรมให้ความรู้ด้านปริยัติธรรม ส่วนพระวัดป่าทำหน้าที่เผยแผ่อบรมในแนวปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน^{๘๕}

หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัย พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสั่งสอน และสืบต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่กล่าวตามหน้าที่ทางศาสนาแล้ว มี ๖ อย่าง ได้แก่

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟัง ได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ ไม่เคยฟัง
๕. ชี้แจงอธิบาย ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จในชีวิต

สำหรับพระสงฆ์ไทย มีหน้าที่และบทบาทที่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยตรง และเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ดังนี้-

๑. ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ได้แก่ งานด้านการบริหารพระภิกษุสามเณร ซึ่งพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถจะได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะต่าง ๆ ตำแหน่งสังฆราช เป็นตำแหน่งสูงสุด รองลงมาได้แก่เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ผู้ช่วย เจ้าอาวาส และเลขานุการแต่ละเจ้าคณะ เป็นตำแหน่งสุดท้าย, มหาเถรสมาคม ถือว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย

๒. ด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ได้แก่ งานบริหารและเป็นอาจารย์สอนตามสถาบันการศึกษาของสงฆ์ที่มีอยู่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา (ม.๑ - ม.๖)

๓. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การสอน การอบรม การแสดงธรรม การปาฐกถาธรรม และการเขียนตำรา และการปฏิบัติธรรม โดยเผยแผ่ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่นวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

๔. ด้านการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม หมายถึง การเป็นผู้ดูแลการก่อสร้างวัดวาอาราม และรักษาบูรณะซ่อมแซม

๕. ด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่สังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่สังคมด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการศึกษาแก่เด็กด้อยโอกาส การต่อต้านยาเสพติด การบริจาคเงินทุนแก่หน่วยงานต่าง ๆ และการส่งเสริมวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

^{๘๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

จากภารกิจของคณะสงฆ์ จะเห็นว่า งานด้านการศึกษาสงเคราะห์, งานด้านการเผยแผ่ และงานด้านการสาธารณสงเคราะห์ คืองานของพุทธศาสนาเชิงรุก จึงขออธิบายงานทั้ง ๓ ด้านใหม่ ดังต่อไปนี้

๑.งานด้านการศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์ คือ การจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอยู่ในสภาวะยากลำบาก อันเนื่องมาจากปัญหาสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้ได้รับความคุ้มครองช่วยเหลือ และให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งสนองตามหลักการที่กำหนดไว้ในปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิเด็กแห่งสหประชาชาติ ได้แก่

๑.๑. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางสภาพภูมิศาสตร์ ได้แก่ เด็กชาวเขา ชาวเรือ ชาวเกาะ เด็กต่างเชื้อชาติศาสนา และวัฒนธรรม

๑.๒. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ได้แก่ เด็กยากจน เด็กยากไร้ เด็กในแหล่งเสื่อมโทรม เด็กในชุมชนแออัด บุตรกรรมกรก่อสร้าง

๑.๓. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางสังคม ได้แก่ เด็กที่ครอบครัวอย่าร้าง เด็กที่ถูกทำทารุณ เด็กที่ถูกใช้แรงงาน เด็กเร่ร่อน เด็กกำพร้าขาดผู้อุปการะ เด็กที่ถูกล่วงละเมิดทางร่างกายและเพศ เด็กที่มีความเสี่ยงสูงต่อการชักนำไปประกอบอาชีพอันไม่พึงประสงค์ เด็กที่ครอบครัวมีปัญหาเสพติด เด็กที่ครอบครัวมีปัญหาโรคเรื้อน โรคเอดส์ ฯลฯ

๑.๔. เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา อันเนื่องมาจากปัญหาทางการเมือง ได้แก่ เด็กที่เป็นบุตรหลานของผู้ได้รับภัยผู้อพยพลี้ภัยชายแดน บุตรหลานของผู้ที่มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติ

๑.๕. เด็กยากจนที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะทางและปัญญาเป็นเลิศ ^{๘๖}

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์ จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบัน แยกออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ การจัดโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒) การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษา ในสถาบันการศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบท การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือเช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่น การอุปการะโรงเรียนต่าง ๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม การใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาใน

^{๘๖} กองการศึกษาสงเคราะห์, ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียน ณ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๕-๖.

โรงเรียนของประเทศเปลี่ยนไป มีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาที่เน้น ประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมาก เด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้ จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์จัด ต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารการจัดการ เช่น โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลาย โรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียน เนื่องจากใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่อาจทนระบบการเรียนการสอนในห้องเรียนในวันอาทิตย์ได้ หรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียน การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ดำเนินการในลักษณะนี้แบ่งเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา^{๔๗}

กฎหมายเศรษฐศาสตร์ ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้กล่าวถึงอำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ถึงแนวทางการบริหารงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมศึกษา การให้ที่อยู่อาศัย และอาหาร ทำให้เด็ก ๆ มีความอบอุ่นและมีความสุขทั้งร่างกายและจิต^{๔๘}

คณะสงฆ์ไทยได้กำหนดงานการศึกษาสงเคราะห์ เป็นงานของพระสังฆาธิการ แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑. การศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร ในปัจจุบัน การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์จัดได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจน ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการศึกษาเอกชน

๒) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งขึ้นตามพระราชประสงค์ และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ สังกัดคณะกรรมการศึกษาเอกชนเช่น โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ โรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม และโรงเรียนนันทบุรีวิทยา จังหวัดน่าน

๓) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชนสอนเฉพาะวันอาทิตย์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จัดตั้งขึ้นตามความคิดและการนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้ง ๒ แห่ง เพื่อให้แก่นักเรียนนักศึกษา ได้มาเรียนพระพุทธศาสนาในวันทีสถานศึกษาของฝ่ายราชอาณาจักร หยุดเรียนตามแบบสากล นอกจากจะสอนธรรมะแก่เด็กศูนย์แห่งนี้ ยังได้ทบทวนวิชาสามัญที่เรียนตามหลักสูตรการศึกษาปกติของตนที่โรงเรียน เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษ อันเป็นการชักจูงให้นักเรียนได้มาเรียนพุทธศาสนา

^{๔๗} มาถนพ พลไพรินทร์, คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์, หน้า ๒๓๖-๒๓๘.

^{๔๘} กองการศึกษาสงเคราะห์, ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียน ณ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒ - ๑๓.

๔) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้น และเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๗ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันก็ยังดำเนินการ (ปัจจุบันนี้อยู่ในความดูแลของ อบต.) เพื่อรับเด็กซึ่งเป็นบุตรหลานชาวบ้านที่อายุยังไม่ครบเกณฑ์การเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาตามกฎหมายมาช่วยเหลือ ฝึกหัดมารยาทให้คุ้นเคยกับวัดและพระตั้งแต่เด็กสอนหนังสือง่าย ๆ เบื้องต้นที่ไม่เกินกำลังสมองของเด็ก จะเรียนได้และให้รู้จักการสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

๕) โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์/พระราชูปถัมภ์เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปัจจุบันมีเพียงแห่งเดียว คือโรงเรียนวินิตศึกษาเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา พระพุทธวรญาณ วัดกวีศราราม จังหวัดลพบุรี ได้ตั้งโรงเรียนการศึกษาเพื่อการกุศลสงเคราะห์เด็กนักเรียนยากจน โดยตั้งปณิธานการสร้างโรงเรียนไว้ ๔ ข้อ ดังนี้

(๑) เพื่อยับยั้งความเข้าใจ และการกระทำในทำนองที่ว่า เรื่องการศึกษา กับ เรื่องศาสนาไม่มีความเกี่ยวข้องกันซึ่งเป็นเรื่องอันตรายยิ่งนัก

(๒) เพื่อนำหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา คือกรรมกับสังสารวัฏเข้ามาเป็น เป้าหมายแรกของการศึกษา

(๓) เพื่อให้เกิดความปรากฏว่า การศาสนาจำเป็นต้องอาศัยวิธีการทางการศึกษา จึงจะสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี

(๔) เพื่อมอบโรงเรียนนี้ ให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัททั้งหลาย จะได้ใช้เป็น สถานดำเนินงานพระพุทธศาสนาในด้านเผยแผ่ต่อไป^{๘๙}

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมและ จริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการ จัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อมแก่เด็กปฐมวัยได้แก่ ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียน เอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา^{๙๐}

๒. งานด้านสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นกิจการของสงฆ์ที่ได้กำหนดไว้เป็นระเบียบกฎหมายหาเถร สมาคมข้อหนึ่ง “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์” ในระเบียบการปกครอง

^{๘๙} กมล ฉายาวัณณะ, พระธรรมญาณมุนี ๘๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๒๗ - ๓๓.

^{๙๐} กรมการศาสนา, คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุดิมาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๕ - ๖.

คณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนดว่า “เป็นวิธีการดำเนินสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” ^{๔๑}

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ที่พระสงฆ์หรือวัดต่าง ๆ จัดทำอยู่ในปัจจุบัน

๒.๑. แนวทางของการสาธารณสงเคราะห์สามารถแบ่งออกเป็น ๔ แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ ๑ การเข้าไปบริหารจัดการ เป็นกิจการที่ดำเนินการหรือจัดทำโครงการขึ้นมาเอง ในลักษณะที่ทำเป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว เช่น กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิ การตั้งกองทุน เพื่อช่วยเหลือคนยากจนหรือช่วยเหลือคราวประสบภัยพิบัติ การกำหนดเขตอภัยทาน หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นต้น ซึ่งพระสงฆ์สามารถเข้าไปดำเนินการเองได้

แนวทางที่ ๒ การเข้าไปสนับสนุน เช่น การพัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชน การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ การช่วยเหลือทางราชการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด เป็นต้น อาจเป็นการเกื้อกูลกิจการของภาครัฐหรือของภาคเอกชนในลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นต้น ซึ่งเป็นการทำกิจกรรมส่งเสริมหน่วยงานอื่นที่ทำอยู่แล้ว

แนวทางที่ ๓ การเข้าไปแสวงหาการมีส่วนร่วม เป็นการช่วยเกื้อกูลในส่วนของสาธารณสมบัติ โดยมุ่งเอาผลเพื่อส่วนรวมที่เป็นสาธารณที่เป็นวัตถุ เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดลอกคูคลอง การสร้างฌาปนสถาน การสร้างระบบประปาและระบบไฟฟ้า หรือเครื่องกำเนิดไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งเน้นที่สาธารณสมบัติส่วนรวมเป็นหลัก

แนวทางที่ ๔ การเข้าไปแบบให้เปล่า เช่น การช่วยผู้ประสบภัยพิบัติ ไม่ว่าจะเป็น อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย การประสบอุบัติเหตุ การประสบภัยธรรมชาติ การสงเคราะห์คนชรา คนพิการ คนผู้ด้อยโอกาส หรือการสงเคราะห์โดยประการอื่น ๆ ทั้งในยามปกติและตามโอกาสที่มาถึง เป็นต้น ซึ่งเป็นความเมตตาเอื้ออาทรต่อผู้อื่น

การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการทำงานช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ การสงเคราะห์ภิกษุสามเณร การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ การสร้างห้องสมุดโรงเรียน เป็นต้น การสาธารณสงเคราะห์ นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือชาวบ้าน ในสิ่งที่พวกเขาต้องการและมีความจำเป็นแล้ว ยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างวัดกับบ้านอีกทางหนึ่ง

๒.๒ งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ หมายถึง การประกาศพระพุทธศาสนาให้แก่ศาสนทายาทและประชาชนได้รับทราบในทุกวิถี ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาส และสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมให้ประชาชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือ

^{๔๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเฑ) ,การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒-๖๕.

มุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา การดำเนินการใด ๆ ของพระสงฆ์
ในพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เชื่อว่าเป็นภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น^{๙๒}

มหาเถรสมาคมได้วางนโยบายคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กำลังดำเนินอยู่
หลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

๑. การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนในชนบทผ่านหน่วย
อบรมประจำตำบล มีชื่อย่อเรียกว่า “อ.ป.ต.” เป็นความคิดริเริ่มของมหาเถรสมาคมได้ออกระเบียบว่า
ด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๔๖ มีวัตถุประสงค์ ๕ ประการ ดังนี้

๑) เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัย
อยู่ในตำบลที่ หน่วยอบรมประชาชนตั้งอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองได้และพัฒนา
ตนเองให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยยึดแนวทาง
พระพุทธศาสนา

๒) เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยราชการในการที่จะ
ร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาอาชีพ ส่งเสริม
คนขยัน เป็นต้น

๓) เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุข ช่วยกันปกป้องพิทักษ์
รักษาชีวิต และทรัพย์สินของทุกคนในหมู่บ้านให้เกิดความปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นโจรภัย อัคคีภัย वाद
ภัย เมื่อถึงคราวมีทุกข์ช่วยกันแก้ไข ถึงคราวสุขสบายก็ไม่ตกอยู่ในความประมาท

๔) เพื่อเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชนทุกหมู่เหล่า ใครมีความคิดเห็นอะไรที่
เป็นประโยชน์ สร้างสรรค์ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญรุ่งเรืองก็ให้มาแสดงความคิดเห็นที่หน่วย
อบรมประชาชน ประจำตำบล เข้าทำนองร่วมกันคิด ร่วมกันทำจะนำชาติให้เจริญ ในรูปแบบ
ธรรมาธิปไตย

๕) เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสารสารสนเทศ โดยเฉพาะข่าวสารของทางราชการ
จำเป็นจะต้องรับทราบอย่างทันทั่วที่ตรงไปตรงมา ซึ่งยุคนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวต่าง ๆ ทั้ง
ในและนอก ประเทศมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๒. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางการจัดฝึกอบรมและสอบธรรมเป็นการศึกษาพระ
ปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่เรียกกันว่านักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
ยา วชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาเรียนรู้ทางพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้พระภิกษุสามเณรผู้
เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐาน
นำไปสู่การปฏิบัติตลอดจนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และ
การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คณะสงฆ์ได้ให้ความสำคัญทั้งในเรื่องการบริหารจัดการและ

^{๙๒} กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

จัดการการศึกษา เพื่อให้เกิดประโยชน์มากมายแก่ผู้ศึกษาเรียนรู้ เป็นการพัฒนาปัญญาของบุคคลให้แจ่มแจ้งชัดเจน และกว้างไกล เพื่อการรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ยิ่งขึ้นไป

๔. พระธรรมทูต งานพระธรรมทูตเป็นงานของคณะสงฆ์ไทยที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ วัดอุปประสงค์เพื่อนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่ ประชาชน เป็นการปลูกฝังพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ยึดมั่นในหลักธรรม โดยยึดหลักปฏิบัติตามพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแก่พระสงฆ์สาวก ๖๐ รูป ก่อนส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรก

๕. สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่จัดตั้งตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๓ ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการฝึกสั่งสอนให้ประชาชนได้ฝึกปฏิบัติเรียนรู้และนำหลักธรรมคำสั่งสอนมาสู่กระบวนการภาคปฏิบัติ ด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน คือการฝึกจิตให้เกิดปัญญา รู้แจ้งในสภาวะธรรมตามสภาพความเป็นจริง เพื่อดับกิเลสให้หมดสิ้นไปคือนิพพานที่เป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ที่พุทธบริษัทจะต้องพยายามเข้าให้ถึงให้จงได้

๖. วัด พระสังฆาธิการทุกระดับชั้น และพระภิกษุทุกรูป มีภาระหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเจ้าอาวาส ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีภาระหน้าที่ในการให้การศึกษา ฝึกอบรมสั่งสอนเผยแผ่หลักพระธรรมวินัยทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๙๓}

ทั้งนี้ วัดอุปประสงค์สำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็เพื่อทำให้หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเผยแผ่ไป ซึ่งจะทำให้มีผู้เคารพและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นและสถิตสถาพรตลอดไป

ปัญหาในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของคณะสงฆ์ไทยนั้นมีสาเหตุมาจากการที่พระสงฆ์และสามเณรส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยไม่เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และไม่เข้าใจสภาพสังคมปัจจุบันจึงสื่อสารกับประชาชนไม่ได้และเป็นผู้นำจิตวิญญาณไม่ได้ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับประชาชนเป็นเพียงพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ การที่มีพระสงฆ์เข้าใจพุทธธรรมได้ลึกซึ้ง เข้าใจชีวิตและสังคมในปัจจุบัน และมีความสามารถในการสื่อสาร มีความสำคัญต่อประเทศไทยและต่อโลกมาก สมควรที่รัฐบาลและทางการคณะสงฆ์จะให้ความสนใจต่อเรื่องนี้ให้มากที่สุด^{๙๔}

การเผยแผ่พุทธศาสนาในระยะหลัง ๆ มักจะเป็นการเผยแผ่โดยอาศัยโอกาสคือวันสำคัญทางพุทธศาสนาและประเพณีประจำปีของวัดเท่านั้น ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้ถูกมองว่าเป็นพุทธศาสนาเชิงรับมากกว่าพุทธศาสนาเชิงรุก การเผยแผ่มักจะถูกตีความอยู่ในวงแคบ ๆ ไม่กว้างไกลอย่างที่เคยเป็นมา คือนิยามเพียงแค่การแสดงธรรมเทศนาในโอกาสสำคัญ ๆ เท่านั้น ซึ่งโดยมากมักจะถูกร้องขอให้เผยแผ่การกระทำดังกล่าวไม่สอดคล้องกับยุคสมัย สังคมที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^{๙๓} วิศิษฐ์ พงศ์พัฒนจิต, คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑ - ๒๔.

^{๙๔} ประเวศ วะสี, สนวนโมกข์ ธรรมกาย สันตือโสภ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๘.

สังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เต็มไปด้วยข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ มากมาย ทำให้พุทธศาสนาถูกเบียดตกจากคู่ทางแห่งการใช้สื่อในการเผยแผ่อย่างน่าเสียดาย จนก่อให้เกิดการสื่อสารกันไม่รู้เรื่องระหว่างพระกับประชาชน โดยพูดกันคนละภาษา ดังนั้นวิธีการการเผยแผ่เดิม ๆ ที่พระสงฆ์ทำกันมานั้นไม่ได้ผลเท่าที่ควร จนนักเผยแผ่ทางพุทธศาสนาที่รู้เท่าทันหลายกลุ่มลุกขึ้นมาปลุกกระแสพุทธศาสนาเชิงรุก โดยออกมาช่วยกันชี้นำสังคมในระดับต่าง ๆ กัน

องค์กรที่เด่นชัดในเรื่องนี้ คือ สมาคมแห่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (Society for the promotion of Buddhism) ซึ่งตั้งขึ้นในประเทศญี่ปุ่นทำงานในเรื่องนี้มานาน ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ความจำเป็นในการนำพุทธศาสนาเชิงรุกออกสู่สาธารณชนก็เนื่องมาจากพระพุทธเจ้าทรงมีเจตนาดีต่อประชาชนดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ความทุกข์ของประชาชนคือความทุกข์ของเรา ความสุขของประชาชนคือความสุขของเรา” นั่นก็หมายความว่าประชาชนก็คือพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาก็คือประชาชน ดังนั้นจึงแยกออกจากกันไม่ได้ ประชาชนมีความทุกข์พุทธศาสนาก็มีปัญหา ประชาชนสุขพุทธศาสนาก็เจริญด้วย โดยอาศัยเหตุนี้ สมาคมดังกล่าวจึงได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อคำสอนของพระพุทธเจ้า (The Teaching of Buddha) ออกเผยแผ่ตามโรงแรมชั้นนำของทั่วโลก รวบรวมว่าเป็นหนังสืออ่านเล่นประจำห้องนอน อันเป็นการทำพุทธศาสนาเชิงรุกในอีกแง่มุมหนึ่งที่น่าสนใจยิ่ง

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๔๕} ได้กำหนดพุทธศาสนาเชิงรุกใน ๒ ลักษณะ คือ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ คือการทำพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยการสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำบุคคลเข้าหาธรรม มากกว่าจะนำตัวธรรมเข้าหาคน โดยอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ประการที่ ๑ ต้องสร้างประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาโลก โดยมีกิจกรรมที่มีประเทศไทยเป็นศูนย์กลาง เช่น การประชุมผู้นำทางพุทธศาสนาเนื่องในเทศกาลวันวิสาขบูชา การจัดตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา เป็นต้น ประการที่ ๒ องค์กรพุทธศาสนาต้องรุกเข้าไปในสถาบันการศึกษา เช่น ทำค่ายพุทธบุตร เข้าไปจัดทำหลักสูตรวิชาพุทธศาสนา เข้าไปสร้างสรรค์สื่อหรือวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนา ส่งครูพระสอนศีลธรรมจำนวนสองหมื่นรูปไปสอนตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ พระธรรมโกศาจารย์ ยังได้ให้ทัศนะต่อบุคลากรทางศาสนาที่ทำการเผยแผ่พุทธศาสนาเชิงรุกในต่างประเทศอีกว่า พระนักผู้เผยแผ่หรือพระธรรมทูตที่มีความรู้ความสามารถแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ก็เพราะปัญหาเชิงยุทธศาสตร์ พระนักเผยแผ่บางรูปสามารถบรรยาย และทำการสอนดี แต่ไม่สามารถครองใจคน จึงไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นพระต้องทำงานอย่างมีอาชีพโดยทำการวิเคราะห์ มีการวางแผนก่อนลงมือปฏิบัติการจริง ศัพท์สมัยปัจจุบันที่เรียกว่า SWOT Analysis คือ การวิเคราะห์สถานการณ์ใน ๔ ด้าน ซึ่งได้ยกตัวอย่างไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง ดังนี้

จุดแข็ง (Strength) เช่น ความเข้มแข็งของชุมชนไทยในต่างแดนมีมาก การบริจาคทรัพย์ การขอเข้าวัดของคนไทย ฯลฯ จึงเป็นจุดแข็งของการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างมาก

^{๔๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑-๑๕.

จุดอ่อน (Weakness) เช่น ภาษาที่อ่อนด้อย ไม่มีการบริหารจัดการที่ดี ฯลฯ จะต้องเร่งปรับปรุงแก้ไขเพื่อพลิกให้เป็นจุดแข็งให้ได้

โอกาส (Opportunity) เช่น คนอังกฤษ เป็นคนอนุรักษ์นิยม ชอบเรื่องศาสนา, คนอเมริกันชอบลองของใหม่, คนศรัทธาพระในเมืองไทยมีจำนวนมหาศาล มีโอกาสมหาศาล นี่คือนทุนทางสังคมของคนไทย

สิ่งคุกคาม (Threat) เช่น คนบวชน้อยลง รุนลุกไม่ยอมเข้าวัด ฯลฯ พระนักเผยแผ่ต้องปรับท่าทีอย่างไรให้เหมาะสม

นอกจากนี้ ยังได้เสนอวิธีการเผยแผ่อีกว่า พระนักเผยแผ่ต้องรู้เขารู้เรา มีการเล่าเรื่องประกอบเป็นบุคลาธิษฐาน ผู้บรรยายต้องมีฐานความคิดที่ดี มีอุปกรณ์เสริม เช่น ภาพหนึ่งภาพมีค่าเท่ากับคำพูดหนึ่งพันคำที่สำคัญต้องมีทฤษฎี ๔ ส. คือ สัทัสสนา (แจ่มแจ้ง) สมาทปนา (จงใจ) สมุตเตชนา (แก้แค้น) สัมปหังสนา (รำเรง) นอกจากนั้นแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องสร้างเครือข่าย (Network) ในการทำงานด้านการเผยแผ่ ทั้งนี้เพราะทุกคนมีจุดอ่อนด้วยกัน จึงต้องหาคนที่จุดแข็งตรงกับจุดอ่อน มาช่วยสนับสนุน จะช่วยแก้จุดบกพร่องดังกล่าวได้

ส่วนพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ได้ให้ความหมายของพุทธศาสนาเชิงรุก ด้านการเผยแผ่เอาไว้ว่าการเป็น Active Buddhism ได้นั้นพระนักเผยแผ่ต้องพยายามปรับภาพลักษณ์ตัวเองใหม่โดยต้องเป็น Active Buddhist Missionary หรือเรียกลักษณะดังกล่าวว่าท่าทีใหม่แห่งการเผยแผ่พระพุทธานุศาสน์ และใช้คำว่า “พุทธก้าวหน้า พระก้าวหน้า” โดยขยายความคิดดังกล่าวว่าพระนักเผยแผ่ไม่ควรอยู่แต่ในวัดเพื่อรอรับโอกาสจากประชาชนอย่างเดียว แต่ต้องก้าวออกไปข้างนอกเมื่อมีโอกาสและเรียกรูปแบบดังกล่าวนี้ว่าธรรมะอินเทอร์เนต ธรรมะแนวนี้สาระสำคัญอยู่ที่การทำให้เกิดการเข้าใจง่าย โดยมีกระบวนการเผยแผ่ธรรมะที่มีทักษะของพระธรรมทูต โดยเน้น ๒ วิธี คือ

วิธีที่หนึ่ง การทลายกำแพงแห่งภาษา หมายความว่า ภาษาที่พระนักเผยแผ่ใช้เป็นกำแพงที่ปิดกั้นระหว่างผู้สื่อกับผู้รับฟัง ดังนั้น การทำลายกำแพงแห่งภาษาจึงต้องประยุกต์ให้ภาษาที่ประชาชนสามารถเข้าใจได้ง่าย ๆ

วิธีที่สอง ปรับเปลี่ยนกำแพงท่าที พระสงฆ์ที่ทำการเผยแผ่แต่เดิมนั้นจะแสดงธรรมก็ต่อเมื่อได้รับการอาราธนาจากประชาชน และบริบทในการนำเสนอธรรมะส่วนมากจะเป็นวัด ซึ่งเป็นการแสดงธรรมด้วยอารามิกโวหารคือใช้ภาษารู้กันเฉพาะวงการพุทธศาสนาเท่านั้น การจะมาเผยแผ่ธรรมะในเชิงรับแบบเดียวไม่ได้แล้ว จำเป็นต้องมีพุทธศาสนาเชิงรุก

นอกจากนี้ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ยังมองว่าพระพุทธานุศาสน์ต้องถูกนำไปเป็นเครื่องมือในการพัฒนาไม่ใช่ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการจับผิดคน จึงทำให้เป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งน่าเบื่อ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวได้นำเสนอธรรมะผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยใช้คำที่ทันสมัยว่า “ธรรมโมบาย”^{๙๖} โดยคิดจะนำธรรมะฉบับ SMS มาใช้หรือที่เรียกว่า ธรรมโมบาย อันเป็นรูปแบบใหม่แห่งนวัตกรรมสื่อสารด้วยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ พระมหาวุฒิชัย

^{๙๖} พระครูโสภณปริยัติสุธี (มหาศรีบรรด) , พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่, [ออนไลน์] , แหล่งข้อมูล: <https://www.gotoknow.org/posts/๔๗๕๓๗๙> [๑๖ พ.ค.๕๗].

ชัย วชิรเมธี ยังสร้างวัดป่าชานเมืองโดยบูรณาการผสมผสานระหว่างวัดบ้าน ที่เน้นภารกิจหลักด้านการศึกษา การเผยแผ่ การผลิตสื่อการสอนธรรมะและวัดป่าที่เน้นความร่มรื่นด้วยพฤกษชาติ นานาพันธุ์ สายน้ำ ฟังธรรมในโบสถ์ธรรมชาติดังรูปแบบของสวนโมกขพลารามและสถานที่ปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อความเป็นอุทยานธรรมะ สวนธรรมที่ร่มรื่น และรีสอร์ททางจิตวิญญาณของคนร่วมสมัย (Spiritual Resort) ดังนั้น การเผยแผ่พุทธศาสนาเชิงรุกนี้สามารถเข้าถึง กลุ่มเป้าหมายได้อย่างชัดเจน ตรงตัว แม้ว่าประชาชนจะอยู่มุมไหนของโลกก็สามารถรับรู้ธรรมะดี ๆ ได้อย่างทั่วถึง นับว่าเป็นการนำเอาเทคโนโลยีร่วมสมัยทางการสื่อสารมารับใช้ธรรมะอย่างน่าสนใจยิ่ง

ประเวศ วะสี^{๙๗} ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องการเผยแผ่และการทำงานของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ภายใต้หัวข้อ “ยุทธศาสตร์การวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม” ว่า การที่พระสงฆ์ได้พยายามคิดทำงานวิจัย จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนาเชิงรุก เพราะจะทำให้พุทธศาสนามีพลังที่จะขับเคลื่อนต่อไป ปัจจุบันสถานการณ์ของโลกเป็นโอกาสของพุทธศาสนาที่จะทำงานเชิงรุกมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดที่จับยุทธศาสตร์การขจัดทุกข์ เป็นยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ส่วนชาติตะวันตกไปจับยุทธศาสตร์การสร้างสุข เพราะสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ผลพวงที่ต่างกันมาก การขจัดทุกข์นำไปสู่ปัญญา ส่วนการสร้างความสุขนำไปสู่ความโลภ การแย่งชิง การทอดทิ้งกันและการอยู่ร่วมกัน ทำให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้าง พระนักเผยแผ่ต้องสนใจโครงสร้างตรงนี้ ดังนั้น หัวใจสำคัญคือส่งเสริมให้พระสงฆ์ทำงานด้านการวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม อันจะเป็นอาวุธชนิดหนึ่งที่สำคัญให้พุทธศาสนาเชิงรุก โดยมีพระรุ่นใหม่ที่ก้าวหน้าโดยอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์สังคมที่ชื่อว่าวิจัย นอกจากนี้แล้ว ประเทศไทยยังมีพระนักเผยแผ่ที่สามารถส่งต่อมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยเริ่มจากสมเด็จพระญาณสังวร (โต พรหมรังสี) ที่ใช้เทคนิคการเผยแผ่เชิงรุกด้วยเทศนาโวหารเข้าหาคนทั้งในระดับสูงและระดับล่าง กล่าวคือระบบบนได้แก่คนชั้นสูงในสังคมไทยสมัยนั้น เช่น ราชวงศ์ และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ส่วนระดับล่าง ได้แก่ ประชาชนทั่วไป รุ่นต่อมามีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงทำงานพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยการจัดทำหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก รุ่นต่อมาคือพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) และพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) สองสหายธรรมได้ร่วมกันทำพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่อันเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจยิ่งในยุคสมัย รุ่นต่อมาพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) ก็ใช้แนวคิดเดียวกัน ปัจจุบันก็มีพระมหาจุฬิชัย วชิรเมธี พระมหาสมปอง ตาลปุตโต และพระภิกษุนักเผยแผ่อีกจำนวนมาก (ที่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ตรงนี้) ที่ได้ขับเคลื่อนพุทธศาสนากระจายตามจังหวัด (อำเภอ ตำบล) ต่าง ๆ ของประเทศ^{๙๘}

๒.๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๔.๑ ความหมายของภูมิปัญญา

^{๙๗} ประเวศ วะสี, การทำงานของพระสงฆ์ในปัจจุบัน, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [www.๒๐๒.๒๘.๕๒.๔/article/article_file/buddhism_Strategy.๒๕๕๑. \[๖ พ.ค.๕๗\].](http://www.๒๐๒.๒๘.๕๒.๔/article/article_file/buddhism_Strategy.๒๕๕๑. [๖ พ.ค.๕๗].)

^{๙๘} พระครูโสภณปริยัติสุธี, (ศรีบรรดรร ถิรธมโม), ระเบียบการปกครองสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พะเยา : เจริญอักษร, ๒๕๕๓), หน้า ๖๐.

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญาได้มีผู้รู้ตลอดจนนักวิชาการ ได้ใช้คำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น แต่ได้ให้ความหมายไปในทางเดียวกัน คือ

นันทสาร สีสลับและคณะ^{๙๙} ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่า หมายถึง ทักษะและเทคนิคอันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอดปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

จารุวรรณ ธรรมวัตร^{๑๐๐} ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ว่าหมายถึง การเอาทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ที่ท้องถิ่น แต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนหรือเป็นลักษณะสากลที่หลายๆท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ เพื่อนำมาแก้อุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้านจากความหมายของภูมิปัญญาที่มีผู้ให้ความหมายมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน มีทั้งลักษณะเป็นนามธรรม เช่น คติ ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ และลักษณะที่เป็นรูปธรรม เช่น การปลูกบ้าน เครื่องมือในการประกอบอาชีพ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่คิดค้นขึ้นภายในท้องถิ่น ฯลฯ โดยสิ่งเหล่านี้เกิดจากการสังเกต เรียนรู้ สังสม สืบทอด เลือกสรร และปรับปรุง จนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตนได้อาศัยอยู่

ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กับชุมชนทุกชุมชน และเป็นรากฐานที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทุกสังคม

๑.๒ ลักษณะของภูมิปัญญา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๐๑} ได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาเป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดๆหรือหน่วยสังคมใด เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้ชาย ผู้หญิง

๒. ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อใดๆของสังคมนั้น มีความเชื่อที่อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

นิตี เอียวศรีวงศ์^{๑๐๒} ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้

^{๙๙} นันทสาร สีสลับและคณะ. ภูมิปัญญาไทย. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 23: 17-20. 2541.

^{๑๐๐} จารุวรรณ ธรรมวัตร. ภูมิปัญญา ญาณอีสาน. โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. อุบลราชธานี: หจก. ศรีธรรมมอฟเซ็ท. ๒๕๔๓.

^{๑๐๑} ภูมิปัญญา สัญญาวิวัฒน์. ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันไทยศึกษา. ๒๕๓๔.

^{๑๐๒} นิตี เอียวศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร ทิศทางไทย. กรุงเทพฯ: (ม.ป.ท.). ๒๕๓๖.

๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความรู้และระบบความรู้ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น การศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นอย่างการสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม โดยไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้านสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนๆ หนึ่งซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาอย่างไร

๒. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่กระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย

๓. การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ถูกเปลี่ยนแปลงมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ที่จัดการไว้อย่างเป็นระบบ ให้เข้าใจได้โดยที่ได้มีการสั่งสมปรับปรุง และถ่ายทอดให้กับชนรุ่นต่อไป

๑.๓ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไทย ดังนี้^{๑๐๓}

๑. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมซึ่งสามารถพึ่งตนเองในสภาพการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาด้านการผลิตและรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมชาติ อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงาน ยางพารา โรงสี

๓. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนไทย การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้าน

^{๑๐๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ครูภูมิปัญญาไทย** รุ่น ที่ ๑ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๔๔.

๔. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์และพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำปะการังเทียม เป็นต้น

๕. ด้านการธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการด้านการสะสม และบริหารกองทุน และสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชีวิต ความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยการตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการชุมชน

๖. ด้านศิลปกรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรมดนตรี การละเล่นพื้นบ้าน

นอกจากนี้ ภูมิปัญญายังสะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

๑. ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม พืช สัตว์ ธรรมชาติ
๒. ความสัมพันธ์ต่อกันกับคนด้วยกันในสังคมหรือชุมชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคน กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทนือธรรมชาติ ฯลฯ

๑.๔ ประโยชน์ของภูมิปัญญา

ประเวศ วะสี ได้สรุปสาระสำคัญของภูมิปัญญาไว้ ดังนี้^{๑๐๔}

๑. มีความจำ เพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านสะสมขึ้นจากประสบการณ์หรือความชัดเจนในชีวิตและสังคมในท้องถิ่น หนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องในท้องถิ่น มากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก

๒. มีความเชื่อมโยงบูรณาการสูง เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริงจึงมีความเป็นบูรณาการสูง ในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น พิธีลอยกระทง พิธีแรกนาขวัญ ฯลฯ พิธีดังกล่าวเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่นำเอาธรรมชาติมาสร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้คนเคารพธรรมชาติไม่ทำลายธรรมชาติ

๓. มีความเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากภูมิปัญญาชาวบ้านให้ความสำคัญแก่ผู้ที่มีประสบการณ์ มีความเคารพผู้อาวุโสโดยถือว่าผู้อาวุโสเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่าผู้เยาว์

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

^{๑๐๔} ประเวศ วะสี. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ. ๒๕๓๐.

จิตรภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์ ได้กล่าวถึงสื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง “ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์” ว่า สื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ได้แก่สื่อที่เป็นสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และสื่อบุคคลซึ่งนับว่าเป็นสื่อที่มีความสำคัญมากต่อการโน้มน้าวทัศนคติของบุคคลไปจนถึงขั้นการยอมรับความคิดใหม่ โดยเฉพาะผู้นำความคิด เขามีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่น และสังคมภายนอกมากกว่าผู้อื่น นอกจากนี้แหล่งสื่อที่เป็นสถานศึกษา หน่วยงานราชการและสถาบันที่มีผู้คนมีการเข้ามาติดต่ออย่างสม่ำเสมอ จะช่วยเป็นผู้แนะนำแก่ผู้ที่เข้ามาติดต่อที่^{๑๐๕}

จูไรรัตน์ พลเลิศ^{๑๐๖} ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม พบว่า การจะสร้างเครือข่ายได้จะต้องทำให้อาสาสมัครสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสร้างแกนนำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การกำหนดวัตถุประสงค์ และการกำหนดกิจกรรม ซึ่งทุกกระบวนการต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติ ซึ่งในงานวิจัยดังกล่าวได้มีข้อเสนอในระดับนโยบายของหน่วยงานที่จะสร้างเครือข่ายว่า การทำงานในลักษณะเครือข่าย ผู้นำหรือแกนนำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน ดังนั้นการสร้างเครือข่ายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีกระบวนการจัดการหรือส่งเสริมแกนนำให้ปฏิบัติงานให้เต็มที่ เช่น มีการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้นำ ให้ความรู้ในการบริหารจัดการ การบริหารงานแบบเครือข่าย การทำงานแบบมีส่วนร่วมให้สามารถทำงานกับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสร้างเครือข่ายจะต้องมีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ ประสบการณ์และทิศทางในการทำงานร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทและการทำงานร่วมกัน

ชัยนันท์ นันทพันธ์ ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักประชาสัมพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง “การประชาสัมพันธ์อย่างไรจึงได้ผล” ว่า นักประชาสัมพันธ์ที่เรียกว่า “มืออาชีพ” จริง ๆ จึงควรเป็นคนมีความรู้ และมีความสามารถในด้านการประชาสัมพันธ์ เป็นผู้ที่ยอมรับของบุคคลในวงการทั่วไป ต้องอาศัยการศึกษาและการฝึกอบรมให้พร้อมอยู่เสมอ ซึ่งนับว่าเป็นการยากที่จะค้นหาบุคคลที่มีคุณสมบัติอย่างครบถ้วนดังกล่าว แต่นักประชาสัมพันธ์ก็ไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติครบถ้วนแต่ก็พยายามแสวงหาความรู้และประสบการณ์ของตนเองอยู่เสมอเท่าที่ทำได้^{๑๐๗}

รศ.ชม ภูมิภาค ได้กล่าวในด้านสื่อที่ใช้ในการศึกษาไว้ในหนังสือเรื่อง “หลักการประชาสัมพันธ์อย่างไร” ว่า วิทยุ นับเป็นแหล่งข่าวสารการศึกษานอกโรงเรียนอันสำคัญยิ่ง ชาวชนบทของประเทศไทยได้อาศัยวิทยุเป็นแหล่งข่าวสารความรู้ที่สำคัญมาก เพราะการอ่านออกเขียนได้ยังไม่ดี

^{๑๐๕} จิตรภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์, ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๐๖} จูไรรัตน์ พลเลิศ, แนวทางการการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐.

^{๑๐๗} ชัยนันท์ นันทพันธ์, การประชาสัมพันธ์อย่างไรจึงได้ผล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ปากปิกร้าฟิค, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

พอ สิ่งพิมพ์มีน้อย การคมนาคมขนส่งไม่ค่อยสะดวก นอกจากนี้วิทยุยังเป็นแหล่งข่าวสารที่บุคคลทั่วไปเชื่อถือด้วย จึงมีผลในด้านความรู้และด้านชักจูงใจสูง ดังนั้นวิทยุจึงมีประโยชน์มาก ทั้งที่ฟังเวลาว่าง และฟังในเวลาทำงาน การฟังวิทยุมีผลเพื่อนำไปปฏิบัติและมีผลต่อวัฒนธรรมเป็นอันมาก^{๑๐๘}

ทรงวิทยุ แก้วศรี ได้ศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบว่า ยุทธวิธีตามทฤษฎีการบริหารสมัยใหม่แบบตะวันตกนั้น ถ้ายึดเอาทฤษฎีเหล่านี้เป็นกรอบความคิด เมื่อเทียบเคียงแล้วทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้าหรือไม่เพียงไร เพราะวิธีการของพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นก่อน ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ผลแห่งการวิจัยพบว่า หลักการบริหารสมัยใหม่ตามรูปแบบการบริหารเชิงยุทธวิธีนั้น สอดคล้องกันกับวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้มาก่อนแล้วทั้งสิ้น วิธีการของพระองค์เป็นวิธีการปฏิบัติจริง เรียบง่าย กระชับ รัดกุม ตรงประเด็น สามารถจัดการแก้ปัญหาการบริหารได้ทุกอย่างอย่างได้ผล มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ เพราะทุกกระบวนการความคิดของพระองค์เป็นระบบและสมเหตุสมผล จากสมมุติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์ มีข้อเท็จจริงและหลักฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนายืนยันว่า

๑. พระพุทธเจ้าทรงประกาศศาสนา ด้วยพระปรีชาสามารถและพระกุศโลบายอันแยบยลลึกซึ้ง ยุทธวิธีของพระองค์นั้นเมื่อเทียบเคียงแล้วแสดงว่า ทฤษฎีการบริหารเชิงยุทธวิธีของตะวันตกมาสอดคล้องกับวิธีการของพระพุทธเจ้าโดยมีข้อสงสัย ทั้งวิธีการของพระองค์มีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุดด้วย

๒. ตามหลักการวิเคราะห์สว็อท (SWOT Analysis) ของตะวันตก แยกการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมออกเป็น ๒ คือ การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก เพื่อหาโอกาสและภัยอันตราย และการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เพื่อหาจุดแข็งและจุดอ่อน พระพุทธเจ้าทรงวิเคราะห์โดยรวมทุกสภาพแวดล้อม ในการวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยจำแนกสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ สภาพแวดล้อมทางศาสนา สภาพแวดล้อมทางการเมืองการปกครอง และสภาพแวดล้อมทางสังคม พระพุทธเจ้าทรงทราบจุดแข็ง จุดอ่อน ภัยอันตราย และโอกาสช่องทางได้เป็นอย่างดี จึงทรงสามารถนำพระพุทธศาสนาเข้าแรกแทรกขึ้นในหมู่ประชาชนชาวชมพูทวีป จนประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้มั่นคงภายในเวลาเพียง ๔ ปี

๓. ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า กระบวนการคิดออกมาเป็นทฤษฎีระหว่างตะวันตกกับพระพุทธเจ้าแตกต่างกัน ตะวันตกหรือสามัญชนทั่วไปนั้นคิดตั้งทฤษฎีจากปัญญาคือความรู้แค่ ๒ ประการ ได้แก่ จินตมยปัญญาและสุตมยปัญญา จึงเป็นการตั้งสมมุติฐาน แล้วคิดหาวิธีการเพื่อไปสู่เป้าหมาย โดยคาดคะเนเอาว่าจะต้องเป็นไปตามนั้น ซึ่งอาจไม่แน่นอน แต่พระพุทธเจ้าทรงคิดค้นทฤษฎีจากภวานามยปัญญา ได้ผ่านการทดลองปฏิบัติการจนเห็นผลมาแล้ว จึงทรงนำมาประมวลสรุปเป็นทฤษฎี อาจจะถูกกล่าวได้ว่าตะวันตกคิดทฤษฎีต่าง ๆ ได้เพียงแคทฤษฎี (Theory) แต่พระพุทธเจ้านั้นทรงคิดได้ถึงขั้นเป็นทฤษฎีบท (Theorem)

^{๑๐๘} รศ.ชม ภูมิภาค, **หลักการประชาสัมพันธ์อย่างไร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : O.S. PRINTING HOUSE Co., LTD, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘๙.

๔. ยุทธวิธีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้าทุกชั้นตอน สามารถนำหัวข้อธรรมมาใช้เป็นหลักควบคุมกันไปได้อย่างกลมกลืน กล่าวคือการใช้โยนิโสมนสิการ การตัดสินใจใช้ปัญญา ๓ อธิษฐานธรรม ๔ และปัญญาธรรม ๓ การวางแผนใช้โกศล ๓ และสัมมปปธาน ๔ การบริหารใช้อิทธิบาท ๔ พละ ๔ และทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ ภาวะผู้นำใช้อัตตหิตสมบัติ ปรีทิตปฏิบัติ และยุทธการแบบทหารมีอาชีพอาชีพตามที่ตรัสไว้ในโยธาชีวสูตร

๕. ยุทธวิธีของพระพุทธเจ้านั้น สามารถบูรณาการออกมาใช้กับการดำเนินงานทั่วไป องค์การต่าง ๆ ในที่นี้ได้แสดงเป็นรูปแบบไว้ ๓ รูปแบบ คือ แบบตรีกรรม แบบจตุราริยสัง และแบบรัตนตรัย แต่ละแบบแสดงด้วยแผนภูมิให้เห็นวิธีการและขั้นตอนอย่างชัดเจน สุดท้ายได้แสดงตัวอย่างการบูรณาการยุทธวิธีแบบพุทธวิธี ใช้กับห้องสมุดและสถาบันวิทยบริการรัตนตรัย เพื่อเป็นแบบอย่างแก่องค์การต่าง ๆ นำไปประยุกต์ใช้ในฐานะเป็นองค์ความรู้ใหม่ต่อไป ^{๑๐๙}

ธรรมเกียรติ กันอริ ได้เขียนไว้ในหนังสือพุทธวิบัติ ว่าด้วยศรัทธาวิปริต : วิกฤติศาสนา และวิกฤติทางสังคมไว้ว่า “พระและสถาบันสงฆ์ดั้งเดิม รักษาศรัทธาชาวบ้านไว้ได้ เพราะจัดการปัญหาของตนเรียบร้อยแล้ว กิจกรรมหลักของสถาบันสงฆ์ที่จะรักษาศรัทธาความเลื่อมใสไว้ได้ ในฝ่ายปกครองสงฆ์ต้องใส่ใจต่อการศึกษาอบรม สร้างพระเณร มีคุณภาพ แล้วสอนญาติโยมจนเกิดความรู้ความเข้าใจหน้าที่ของชาวพุทธ เพื่อเป็นพุทธบริษัทที่เข้มแข็ง ความรู้ของญาติโยมก็จะกลับมาตรวจสอบความประพฤติของพระเณรด้วย...” ^{๑๑๐}

บุญยวีร์ ลูมาตกมลพันธ์ ^{๑๑๑} ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเป็นการศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้นำองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภายในชุมชน รวมถึงองค์กรสื่อมวลชน พบว่า ผู้นำระดับองค์กรต่างๆ มีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการทำงานเป็นเครือข่ายในระดับสูง โดยมีความรู้ที่ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาก่อนจะทำให้การสร้างเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น รู้ว่าเครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกันและมีการแบ่งงานกันทำ และการประสานงานเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นเกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการมองเห็นปัญหาร่วมกันและผู้นำเครือข่ายไม่ใช่ผู้ที่มิอำนาจในการตัดสินใจเพียงลำพังในเครือข่าย รวมทั้งรู้ว่าการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมี “องค์กรประสานงาน” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรในเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแม้จะพบว่าระดับผู้นำองค์กรต่างๆ จะเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับสูงก็ตามแต่ยังมีบางประเด็นที่ยังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องและมีผลการการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเป็นอย่างมาก คือ ด้านลักษณะของเครือข่าย ได้แก่ การรู้ว่าจะองค์กรที่จะเข้าร่วมเครือข่ายไม่ต้องปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายขององค์กร

^{๑๐๙} ทรงวิทย์ แก้วศรี, การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๑๑๐} ธรรมเกียรติ กันอริ, พุทธวิบัติ ? ตอน ศรัทธาวิปริต : วิกฤติศาสนาและวิกฤติทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด ๒๕๕๒), หน้า ๓๕.

^{๑๑๑} บุญยวีร์ ลูมาตกมลพันธ์, แนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมในระดับจังหวัด: ศึกษากรณีจังหวัดสมุทรสงคราม”, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

เพื่อให้สอดคล้องกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วม การรู้ว่าการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายมิได้ทำให้ได้รับประโยชน์ จากองค์อื่นแต่เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการแบ่งส้นปัน ส่วนอย่างเท่าเทียมกันในทุกๆ ด้าน

พระครูวิจิตรธรรมโกศล ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของความเป็นนักเผยแผ่ไว้ในหนังสือ “รวมปาฐกถายอดฮิต”^{๑๑๒} สรุปความได้ว่า เป็นการนำเอาความรู้เอาแสงสว่างหรือเอาธรรมะไป แนะนำเขาที่เรียกว่า ชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน อันพันโศกวิโยคภัยตั้งนั้น การที่จะไปจุ่งจิตวิญญาณของชาวบ้าน ไปสื่อสารหลักการให้เขาเข้าใจ นักเผยแผ่ต้องมีข้อมูลประกอบ โดยอาศัยหลักสูตรแห่งความสำเร็จ คือ ต้องมีคำคมชนิด ต้องมีสุภาชิตหน่อย อร์้อยต้องมีคากลอน ไม่ ว่างนอนต้องมีคำขำ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการแสดงธรรมะว่าจะต้องยึดหลักน้อยค่อย ตามหลักใหญ่ ดังปรากฏเนื้อหาในหนังสือ “พุทธธรรม”^{๑๑๓} สรุปความได้ว่า หลักน้อยค่อยตามหลัก ใหญ่หรือตามศัพทวิชากรว่า ธัมมานุธัมมปฏิบัติคือการปฏิบัติหรือแสดงธรรมตามลำดับสีกย่อยที่มี อยู่ ให้มีความสอดคล้องกับหลักใหญ่ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติหลักย่อยหรือ หลักการเฉพาะแต่ละเรื่อง ให้สอดคล้องกับหลักสากลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าให้ความหมาย อย่างกว้าง ๆ คือ การปฏิบัติธรรมเรื่องเล็กน้อยค่อยตามเรื่องใหญ่ ที่เป็นใจความสำคัญในคำสอน ทางพระพุทธศาสนา หรือปฏิบัติตามที่เป็นหลักย่อยค่อยตามหลักใหญ่

พระพุทธวรญาณ ได้กล่าวสัมปสาทนียกถาต้อนรับผู้ที่เข้ารับการอบรมเป็นพระนักเทศน์ ว่า “พระพุทธศาสนาของเรา ดำรงอยู่ได้ส่วนหนึ่งก็อาศัยพระสงฆ์ ช่วยกันเผยแผ่หลักธรรมให้แพร่ ทั่ว ๆ ไป ท่านทั้งหลายที่มาประชุมกันในวันนี้ ก็เป็นส่วนหนึ่ง ที่จะนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระ บรมศาสดาไปเผยแผ่ให้แพร่หลาย ก็นับได้ชื่อว่าท่านทั้งหลายได้ทำหน้าที่ของท่านเป็นอย่างดี หน้าที่ ของพระสงฆ์นั้นก็คือปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระองค์พระศาสดา และนำเอาคำสั่งสอนนั้นไป ประกาศให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติชอบเพื่อดำรงทรงพระศาสนาไว้ให้มั่นคงถาวรสืบต่อไป”^{๑๑๔}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กระจายตัวเองออกไปมากเป็นพิเศษ เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชน เพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอก

^{๑๑๒} พระครูวิจิตรธรรมโกศล, **รวมปาฐกถายอดฮิต**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒๖-๑๓๐.

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๔.

^{๑๑๔} พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

สถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริก ไปสั่งสอนประชาชน เรียกว่าธรรมทูตบ้าง ธรรมจาริกบ้าง ...”^{๑๑๕}

พระราชบัญญัติ (ขยวโส) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีการสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) เป็นหลักผลการศึกษาพบว่า ^{๑๑๖}

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมะที่เหมือนกัน คือรูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความแก้แค้นล่าอาญาฐานร้าย เป็น การสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วน เท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีล สมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภวนา คือการปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัญญา ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน สมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ชี้แจงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟัง แต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสัปดาห์หัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและ เรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่อง ถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะและภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

^{๑๑๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖๒.

^{๑๑๖} พระราชบัญญัติ (ขยวโส/ไชยวงศ์), รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย:ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางส่วนวนทวนที่นั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึง พระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึง ส่วนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ ส่วนวน ช่องทาง หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสารหมายถึงประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

จากการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม บุคคลต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับ เชิดชูอย่างแพร่หลาย ซึ่งในกรณีการมีความสัมพันธ์กับสังคมและบุคคลดังกล่าว ดังจะเห็นได้ชัดในยุคนั้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังเช่นแนวทางทางของพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสังคมและบุคคลในสมัยดังกล่าวไม่ว่าจะเห็นเหล่ากษัตริย์ คหบดี บัณฑิตที่ต้องการแสวงหาความรู้ทั้งหลาย การใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีผ่านบุคคลที่คุ้นเคยและมีศรัทธาดังกล่าวทำให้ยุคเริ่มแรกของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามุขปาฐกคือการกล่าวสอนด้วยปาก และนำไปสู่วัฒนธรรมการบอกต่อแบบปากต่อปากซึ่งทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายอย่างรวดเร็ว

๒. ทรงไว้ซึ่งปรีชาญาณ กล่าวคือมีความแม่นยำในหลักธรรม มีโวหาร ไหวพริบและปฏิภาณ ดังเช่นในกรณีของพระนาคเสนเถระที่ต้องแสดงเผยแผ่พระพุทธศาสนากับนักปราชญ์ต่างชาติ ต่างศาสนา ดังเช่นพระเจ้ามิลินท์ ซึ่งเป็นจอมปราชญ์ที่เชี่ยวชาญในสรรพวิชา(ยกเว้นหลักธรรม) มีตรรกะยอดเยี่ยมทำให้การแสดงธรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบวิธีการ และด้านเนื้อหามากขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ต่างๆ

๓. มีความหลากหลายในด้านรูปแบบ มีความหลากหลายด้านเนื้อหา และมีความหลากหลายด้านการนำเสนอ ความหลากหลายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนายุคใหม่ โดยเฉพาะในสังคมไทยที่เริ่มมีการเริ่มมีการประยุกต์รูปแบบ เนื้อหาต่าง ๆ เพื่อทันสมัยเหมาะสมกับยุคนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระครูพิศาลธรรมโกศล หรือ “แพรวเอือไม้” ที่มีการรูปแบบการเทศน์มหาชาติแบบประเพณีโบราณมาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์ซึ่งทำให้ได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันเริ่มมีการใช้การสื่อสารมวลชนเข้ามาช่วยการเผยแผ่มากยิ่งขึ้น เช่น การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง นิตยสาร วารสารและหนังสือ เป็นต้น เช่นเดียวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพันเอกปิ่น มุกกันต์ที่เริ่มใช้สื่อสารมวลชนเช่นวิทยุกระจายเสียงเข้ามาช่วย

ขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงรูปแบบใหม่ของการเผยแพร่พุทธธรรม เช่น รูปแบบการบรรยาย การปาฐกถา อภิปราย และการปราศรัย เป็นต้น

ความหลายหลายทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหา และการนำเสนอดังกล่าวถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันและได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นในงานเผยแพร่ของพระธรรมกิตติวงศ์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต เพียงพร้อมด้วยความรู้ และปฏิบัติ ซึ่งมีลูกศิษย์ลูกหามากมายและมีผลงานในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างหลากหลายไม่ว่าจะเป็นการแสดงธรรมเทศนา การเขียนหนังสือ ตำรา รายการวิทยุ และโทรทัศน์ต่าง ๆ เช่นเดียวกับพระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ที่ใช้แนวทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในทุกช่องทางไม่ว่าจะเป็นการแสดงธรรมเทศนาในรายการต่างๆ ทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือ รวมถึงสื่ออื่นๆ ขณะเดียวกันการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพในปัจจุบันยังได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนต่าง ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า”^{๑๓๗} สรุปความเกี่ยวกับเทคนิคการสอนของนักเผยแผ่ได้ว่า สิ่งที่ควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ ลักษณะงานสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือวิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับคุณค่าในทางความประพฤติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้ว จะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยสำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลังเป็นสิ่งสำคัญมาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติขององค์ประกอบในการสอนทุกส่วน นับตั้งแต่คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอนไปทีเดียว ยิ่งในงานประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่จะให้คนจำนวนมากยอมรับด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้น การพิจารณาเทคนิคและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูยาโณ) ได้กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่ครั้งพุทธกาลไว้ในหนังสือ พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๑๓๘} สรุปความได้ว่า วิธีการเผยแผ่พุทธธรรมในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่แบบประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ทางสังคม จารีต ประเพณีในแต่ละท้องถิ่น ที่มีความแตกต่างกันมากมาย ไม่ว่าจะทรงใช้วิธีไหนก็ตาม เช่น ทรงใช้อุบายในการเลือกบุคคล รอจังหวะหรือโอกาส เป็นต้น ก็มักจะประสบผลสำเร็จเสมอ นั้นเพราะ

^{๑๓๗} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๖ - ๒๖.

^{๑๓๘} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูยาโณ), พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

ความสำเร็จเช่นว่านี้ ไม่ใช่เป็นเหตุผลเฉพาะยุคสมัยเท่านั้น แต่ยังมีอารยธรรมที่ทรงสร้างมาเพื่อทำหน้าที่ของพระศาสดา โดยเฉพาะตามที่ท่านแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ ความว่า พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงบำเพ็ญบารมีให้บริบูรณ์เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เอกบุคคฺล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เอกบุคคฺลนั้นคือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ ได้เขียนเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า “ความหมายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถพิจารณาได้จากกลุ่มเป้าหมายได้ คือผู้ฟังหรือผู้รับสารได้ ๒ ประเภทดังนี้ คือการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน และการเผยแผ่แก่คนทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ในด้านพุทธศาสนิกชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากขึ้น จนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต รักการปฏิบัติธรรม และตระหนักในคุณค่าในทางพระพุทธศาสนา จนกระทั่งช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป ส่วนด้านบุคคลทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนานั้น ก็ให้มีความสนใจ ในแนวความคิดพื้นฐาน หรือหลักธรรมเบื้องต้นของทางพระพุทธศาสนา สร้างทัศนคติที่ดีต่อศาสนาพุทธ จนเกิดความสนใจศึกษาและทดลองปฏิบัติธรรมตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่นลองฝึกสมาธิจนกระทั่งเห็นผล เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุดแล้วหันมานับถือศาสนาพุทธ เป็นชาวพุทธโดยสมบูรณ์”^{๑๑๙}

วศิน อินทสระ และไชย ณ พล ได้กล่าวถึงนักเผยแผ่ที่ตีพิมพ์ให้ช่วยประกาศพระพุทธศาสนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังกล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง” สรุปความได้ว่ามีจำนวนพระนักเผยแผ่ทั่วประเทศ ๓,๐๒๕ รูป จากจำนวนสถิติของพระสงฆ์พบว่า มีจำนวนพระสงฆ์คิดเป็นอัตราส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา คือมีเพียง ๑ : ๑๖๐ รูป/คน และเมื่อพิจารณาสัดส่วนของพระสงฆ์ผู้ซึ่งเป็นนักเผยแผ่พุทธธรรมมีเพียง ๑ : ๑๐๐ รูปเท่านั้น จึงถือว่าสัดส่วนหรืออัตราส่วนของพระนักเผยแผ่พุทธธรรม หรือพระสงฆ์ที่มีบทบาทเผยแผ่พุทธธรรมอย่างชัดเจนนั้นมีจำนวนน้อยมาก ผลจากการสำรวจดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ผู้มียุทธศาสตร์ด้านการเผยแผ่พุทธธรรมแม้จะมีเพียงไม่กี่รูป แต่ก็เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งโดยเฉพาะเป็นพระสงฆ์ผู้ดำเนินจริยาวัตรตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ซึ่งเผยแผ่พุทธธรรมตามพระธรรมวินัยฉะนั้น พระสงฆ์ผู้ทำการเผยแผ่พุทธธรรมจึงมีความเสียสละ ทุ่มเท มีใจรัก มุ่งมั่นและเพียรพยายามพระธรรมกถึกผู้เผยแผ่พุทธธรรม ต้องมีความเข้าใจพุทธธรรมอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อนแล้วจึงเผยแผ่ออกไป มีจิตเมตตา ทำงานด้วยความเสียสละปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้รับจริง ๆ ธรรมะที่แสดงจึงจะบริสุทธิ์ไม่เคลือบแฝง ต้องเป็นผู้

^{๑๑๙} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, พุทธวิบัติ ? ตอน อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : วิถีทางที่ไม่ควรมองข้าม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๕.

ชื่อสัตย์ตรงต่อตัวเอง ต่อพระพุทธศาสนาดีความธรรมะให้แตก ค้นคว้าวิจัยธรรมะเหมือนคณยามารักษาโรคจริง ๆ ทั้งสำหรับตนเองและผู้อื่น^{๑๒๐}

วีระ อรัญมงคล ได้กล่าวถึงความสำคัญของการประชาสัมพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง “หลักการประชาสัมพันธ์” ว่า การประชาสัมพันธ์มีความสำคัญมากต่อการดำเนินงานของหน่วยงาน องค์การ สถาบัน บริษัท ห้างร้าน มูลนิธิ และสมาคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงจำเป็นต้องมีอย่าง ยิ่งที่ ต้องมีการประชาสัมพันธ์กัน (Interaction) ซึ่งอาจต้องกระทบต่อสังคม และในขณะเดียวกัน ทักษะคิดและพฤติกรรมของสังคมก็อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของหน่วยงาน องค์การ สถาบัน ฯลฯ เหล่านั้น ดังนั้นการสร้างสัมพันธ์ที่ดีของหน่วยงานกับสาธารณชนที่เกี่ยวข้อง เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ ระบบต่าง ๆ ของสังคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ในทางตรงข้าม หากระบบสังคมขาดการร่วมมือร่วมใจที่ดีกัน ความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาย่อมเกิดขึ้นได้ยาก^{๑๒๑}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) ได้กล่าวถึงความเป็นนักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมี เทคนิคในการแสดงธรรมะ ดังเขียนไว้ในหนังสือ “สากลศาสนา”^{๑๒๒} สรุปความได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาปัจจุบันนี้ การสื่อสารมีความก้าวหน้าและสังคมมีความซับซ้อนและมีขนาดใหญ่มากขึ้น สังคมยุคก่อนเก่าถูกเชื่อมโยงด้วยระบบการสื่อสารหลายรูปแบบการสื่อสารเป็นกระบวนการ (Process) ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา จนอาจกล่าวได้ว่า การสื่อสารเป็นฟันเฟืองของเครื่องจักรกลแห่งสังคม ทำให้สังคมดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง ดังนั้นพระสงฆ์ต้องมีวิธีการและเทคนิคการสื่อสารที่เหมาะสม อีกทั้งต้องเป็นกัลยาณมิตรมีความรู้พอเพียง เสียงดังกังวาน ปฏิภาณว่องไว จิตใจสะอาด มารยาทเรียบร้อย เป็นผู้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วนำมาสั่งสอนแก่ประชาชน แม้ผู้ได้สดับฟังทราบเนื้อความและปฏิบัติตามก็ได้บรรลุประโยชน์สุขสมแก่ความปฏิบัติ โดยยึดถือเหล่าพระอริยสาวกผู้เผยแผ่หลักคำสอนเป็นแบบอย่างที่ดี ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

สิทธิ บุตรอินทร์ ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์นักเผยแผ่ไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนา^{๑๒๓} สรุปความได้ว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยอาศัยคุณสมบัติความบริสุทธิ์ ความเสียสละ และความมีสติปัญญา แนะนำสั่งสอนประชาชน ให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ในการดำรงชีวิตมาโดยตลอด ส่วนในด้านสังคมก็ได้แนะนำ สั่งสอน และสร้างจิตสำนึก นำทางสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งทางกาย และจิตใจ สั่งสอนให้มนุษย์มั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ว่าเป็นผู้ฝึกฝนให้พัฒนาวิธีสยแห่งการพัฒนาไปอย่างสูงสุด โดยอาศัยการศึกษาอบรม

^{๑๒๐} วศิน อินทสระ และไชย ณ พล, **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่โลกกว้าง**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันธรรมาธิปไตย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

^{๑๒๑} วีระ อรัญมงคล, **หลักการประชาสัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุดจิต ออฟเซต, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘.

^{๑๒๒} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร), **สากลศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓, ๑๖๒.

^{๑๒๓} สิทธิ บุตรอินทร์, **พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑.

แสง จันทรงาม ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดีไว้ในหนังสือวิธีสอนของพระพุทธรเจ้า^{๑๒๔} สรุปความได้ว่า นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีองค์ประกอบต่าง ๆ คือ มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต ไม่ถือตัวหยิ่งยโส มีความอดทน ใจเย็น มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า มีความรอบคอบ มีความประพฤติน่าเคารพบูชา และรู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง นอกจากนี้ พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการเผยแผ่ทางจิตใจ คือเป็นที่พึ่งบวร สอนธรรม นำปฏิบัติ พัฒนาปรีชา กิจ แต่ปัญหาติดอยู่ที่ว่าพระสงฆ์ขาดความเข้าใจในวิธีการสอน^{๑๒๕}

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้เขียนเกี่ยวกับวิธีสอนธรรมะของพระพุทธรเจ้าไว้ในหนังสือพุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก^{๑๒๖} สรุปความได้ว่า แบบสากัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนมีความสุขสนุกสนานไม่รู้สึกรู้ว่าตนกำลังเรียน หรือกำลังถูกสอน แต่กำลังรู้สึกที่ตนกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธรเจ้าอย่างสนุกสนานในการสนทนานั้น พระองค์ทรงทำหน้าที่นำสนทนา คือทำหน้าที่ในการโยนคำถามให้ขบคิดแล้วตอนเข้าจุดสรุปอันเป็นประเด็นที่ต้องการ

อาทร สองรักษ์^{๑๒๗} ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายนักบริหารงานช่างองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอสีเกาและอำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง พบว่า ความสำเร็จของเครือข่ายจะต้องประกอบด้วย ความเข้าใจ โดยการสร้างความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างมวลสมาชิกถึงวัตถุประสงค์ตนเองเป็นอยู่นั้น ว่ามีบทบาทอย่างไร เป็นบทบาทหลักหรือบทบาทสนับสนุน และที่สำคัญผู้ที่เป็นสมาชิกต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจและมีความจริงใจในการทำงานร่วมกันโดยเห็นประโยชน์ร่วมตามที่เครือข่ายกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ การจัดการเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญของความสำเร็จขององค์กรและสำหรับการจัดการเครือข่ายที่มีพื้นฐานสมาชิกหลากหลายมารวมกันโดยอิสระโดยไม่ถือการสั่งการเป็นกลไกหลักนั้น การจัดการยิ่งจะมีความสำคัญยิ่งขึ้นไปอีก ความยืดหยุ่นในการจัดการให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการจัดการเครือข่าย และการสื่อสารโดยการสื่อสารคือตัวกลางที่จะทำให้เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงติดต่อกันได้โดยเป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่าการสื่อสารที่มีประสิทธิผลไม่ควรเป็นแนวทางเดียวกัน เพราะจะเหมือนลักษณะของการสั่งการ การมีสื่อที่มีประสิทธิผลในเครือข่ายจะต้องมีลักษณะที่หลากหลายช่องทางเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกกันเองได้โดยอิสระเพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารให้มากที่สุด ส่วนแนวทางการสร้างเครือข่ายพบว่า ต้องเป็นรูปแบบสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

^{๑๒๔} แสง จันทรงาม, วิธีสอนของพระพุทธรเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔ - ๓๐.

^{๑๒๕} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒-๑๑.

^{๑๒๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: เพชรรุ่งการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

^{๑๒๗} อาทร สองรักษ์, แนวทางการสร้างเครือข่ายนักบริหารงานช่างองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่อำเภอสีเกาและอำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง, (วิทยาลัยปกครองท้องถิ่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

กลุ่ม หรือองค์กรหลายๆ องค์กรที่ทำงานในลักษณะที่คล้ายคลึงกันหรือทำงานอย่างเดียวกัน มีความต้องการร่วมกันดำเนินกิจกรรมที่เป็นประเด็นปัญหาาร่วมกันหรือเป็นขีดจำกัดโดยเข้าร่วมมือการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นกระบวนการที่ประสานกลุ่มหรือบุคคลเอาไว้อะไรที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์กันอาจเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกัน และที่สำคัญคือเมื่อเกิดเครือข่ายขึ้นแล้วสามารถที่จะสร้างประโยชน์ให้กับการทำงานร่วมกัน คือช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือ การให้ความร่วมมือในการดำเนินโครงการ การแบ่งปันทักษะ และประสบการณ์ให้แก่กัน เป็นการเสริมความสมบูรณ์ให้กับสมาชิกในเครือข่ายทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือองค์กร ช่วยลดการทำงาน และการใช้ทรัพยากรที่ซ้ำซ้อน ทำให้การพัฒนาสามารถดำเนินไปได้ก้าวหน้า รวดเร็วและส่งผลต่อสังคมในวงกว้างยิ่งขึ้น

จากแนวคิดทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา ทำให้เห็นแนวคิดของพุทธศาสนาเชิงรุกของบุคคล องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ คือการได้นำหลักพุทธศาสนาเชิงรุกในด้าน การเผยแผ่โดยให้บุกไปทำงานทุกหนทุกแห่งเท่าที่โอกาสเปิดให้โดยใช้กระแสธรรมหรือธรรมะโมบายเพื่อทำลายกำแพงแห่งท่าทีหรือการเผยแผ่แบบตั้งรับ ซึ่งเป็นการปรับท่าทีใหม่ในการเผยแผ่โดยใช้แนวคิด พุทธก้าวหน้าพระก้าวมาเป็นเครื่องมือพัฒนา การที่พระสงฆ์ได้พยายามคิดทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ พุทธศาสนา เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนาเชิงรุก เพราะจะทำให้พุทธศาสนามีพลังในการ ขับเคลื่อนสู่สังคมในระดับกว้างต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปจับยุทธศาสตร์การชัดทุกซ์ เพราะ ยุทธศาสตร์นี้จะนำไปสู่ปัญญา ซึ่งต่างจากยุทธศาสตร์สร้างความสุขซึ่งจะนำไปสู่ความโลภและการแย่งชิงการทอดทิ้งกัน

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธานุศาสนาสมาสามารถสรุป ได้ว่า วิธีการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาลต้องประกอบด้วย นักเผยแผ่ (พระสงฆ์) ซึ่งมี คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดี มีลีลาการสอนและหลักคำสอนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ดึงดูดผู้ฟัง การเผยแผ่พระพุทธานุศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มประกาศพระศาสนาใช้วิธีเผยแผ่แบบเชิงรุก คือการเสด็จ เข้าไปหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจการเสนอคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของ พระพุทธานุศาสนา การเยี่ยมเยียนตามบ้านเรือนต่าง ๆ การบริการชุมชน ให้คำแนะนำ การดำรงชีวิต อย่างมีความสุข การปรับพระองค์ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นต้น จึงทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จในยุคสมัยของพระองค์ อย่างไรก็ตาม นอกจากวิธีการ องค์กรธรรม และความรู้ ความสามารถในการแสดงธรรมของพระสงฆ์แล้วสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นควบคู่และขยายตัวไปพร้อมกันกับ การเผยแผ่พระพุทธานุศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพและทำให้พระพุทธานุศาสนาดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคง ท่ามกลางลัทธิศาสนาอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นจากการสร้างเครือข่ายร่วมกันของพุทธศาสนิกทุก หมู่เหล่า โดยมีจุดร่วมกันคือการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมอย่างเข้มข้นและช่วยกันเผยแผ่ธรรม ผ่านเครือข่ายองค์ต่าง ๆ หากมองย้อนดูในสมัยพุทธกาลจะเห็นได้ว่าการสร้างเครือข่ายคือการสร้าง ความเชื่อโยงภาคส่วนหรือวาระต่าง ๆ เข้าด้วยกันโดยอาศัยหลักพระธรรมวิจัยเป็นเครื่องร้อยรัด แล้วกระจายไปตามเครือข่ายวาระของตนโดยใช้หลักธรรมคำสอนและทางปฏิบัติเป็นสิ่งเชื่อมโยงทำให้พระพุทธานุศาสนาเผยแผ่ได้อย่างรวดเร็วในชนชั้นวรรณะต่าง ๆ ของสังคม กษัตริย์สู่กษัตริย์

พราหมณ์สู่พราหมณ์ แพศย์สู่แพศย์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบเครือข่ายที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ขณะเดียวกัน ก็มีอิทธิพลต่อการขยายตัวการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีความมีการศึกษาอย่างจริงจังและถอดบทเรียน การสร้างเครือข่ายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังกล่าว โดยเฉพาะในเรื่องของกระบวนการสร้าง เครือข่ายเพื่อประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๕.๒ ด้านการสร้างเครือข่าย

การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่าย ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวน เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เกษม นครเขตต์ กล่าวไว้ในเอกสารวิชาการแนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) ว่า การสร้างเครือข่ายสามารถทำได้หลายวิธีภายใต้แนวคิดและทฤษฎี ต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติการเพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่าย ควรมีความเข้าใจเป็นพื้นฐานว่า แท้จริง เครือข่าย คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร หรือขยายไปถึง ะหว่างรัฐชาติ โดยมีการสื่อสารและสาระที่นำเข้าสู่กระบวนการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการสร้าง และพัฒนาความสัมพันธ์ (รวมทั้งอาจทำลายความสัมพันธ์ได้ด้วย) การเกิดของเครือข่ายไม่ใช่การเรียก ุคนมารวมประชุมในเวทีที่ เป็นทางการ แต่เกิดจากการที่บุคคลหรือกลุ่ม/องค์กร ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเพื่อการสนับสนุนให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่บุคคล กลุ่ม และองค์กรกำหนดไว้ ขอพิจารณาที่สำคัญประการหนึ่ง คือการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ไม่จำเป็นต้องเกาะเกี่ยวกัน อย่างเหนียวแน่นเสมอไป การมีความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ แต่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอก็สามารถช่วยให้การทำงานของเครือข่ายได้ดี^{๑๒๘}

จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนของการสร้างเครือข่ายตั้งแต่การก่อ รูปร่างเป็นเครือข่ายในรูปแบบต่าง รวมทั้งขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ ล้วนอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกองค์ภายในเครือข่ายนั้นเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จึงจะทำให้เครือข่ายนั้นมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

ปิยฉัตร วงศาโรจน์^{๑๒๙} ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็ก พิการโดยชุมชน โดยเป็นการศึกษาความคิดเห็นต่อการรับรู้กิจกรรมการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย โดยมีประเด็นสำคัญประกอบด้วย การศึกษาปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดวัตถุประสงค์ การหาสมาชิก การสร้างแกนนำเพื่อเผยแผ่วัตถุประสงค์ของการตั้งเครือข่าย และการแบ่งบทบาท หน้าที่ของสมาชิก ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้คนส่วนใหญ่ (ประชากร) รับรู้ถึงรูปแบบกิจกรรมการ

^{๑๒๘} ดร.เกษม นครเขตต์, แปลเรียบเรียง, เอกสารวิชาการแนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory), โครงการสร้างพันธมิตรการดูแลสุขภาพ สำนักงานโครงการสร้างพันธมิตรการสร้ง สุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.

^{๑๒๙} ปิยฉัตร วงศาโรจน์, การศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการโดย ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

ทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายและมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย นอกจากนี้ ประชากรส่วนใหญ่ที่ศึกษาเห็นด้วยว่าแนวทางการสร้างเครือข่ายควรประกอบไปด้วยประเด็นที่สำคัญ ๆ ดังนี้คือ การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (เห็นความสำคัญ) มีการสร้างพันธมิตรร่วมกัน มีการพัฒนาความสัมพันธ์ที่สัมพันธ์กับการศึกษาปัญหา มีการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ มีการหาสมาชิก การสร้างแกนนำ เพื่อเผยแพร่วัตถุประสงค์ของการตั้งเครือข่ายและที่สำคัญมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ จะพบว่า แนวทางและรูปแบบการสร้างเครือข่าย มีลักษณะที่ประกอบด้วย

๑. กระบวนการตกลึกปัญหาร่วมกัน กล่าวคือมีการรับรู้ปัญหาร่วมกันว่ามีความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (Realization) ร่วมกันเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมหรือโครงการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้หรือสร้างเสริมกิจกรรมที่เครือข่ายมีการดำเนินการอยู่แล้วหรือกำลังดำเนินการอยู่

๒. มีกระบวนการในการสร้างความร่วมมือร่วมกันโดยการติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิกเพื่อตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่ร่วมกัน

๓. มีกระบวนการในการสร้างพันธมิตรร่วมกัน กล่าวคือมีข้อตกลงที่จะมีกระบวนการในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ

๔. มีกระบวนการในการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ต่อกันและกันสามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ และที่สำคัญ คือ

๕. มีกระบวนการในการทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงรับการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบของเครือข่ายนั้นโดยสรุปแล้วมี ๓ รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบเครือข่ายเชิงพื้นที่ รูปแบบเครือข่ายเชิงประเด็น และรูปแบบเครือข่ายตามโครงสร้างหน้าที่

ลูอิส และคณะ (Lewis) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ Management: Challenges for tomorrow's leader ถึงชนิดของเครือข่ายกว้าง ๆ ดังนี้^{๑๓๐}

๑. เครือข่ายภายใน (Internal network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กรเพื่อป้องกันการใช้ทรัพยากรภายนอกหน่วยงาน ลักษณะโครงสร้างเครือข่ายภายใน คือ การให้แต่ละหน่วยงานมีความเป็นอิสระในการผลิตงานตามความสามารถเฉพาะของหน่วยงานนั้นๆ แต่ไม่มีความซ้ำซ้อนในการผลิต และมีหน่วยงานกลางขององค์กรเป็นผู้ประสานระหว่างหน่วยงาน

๒. เครือข่ายยั่งยืน (Stable network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กร แต่บางส่วนมีการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของงาน โดยที่หน่วยงานกลางเป็นผู้ทำสัญญาในการใช้ทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานภายนอก

๓. เครือข่ายพลวัต (Dynamic network) เป็นเครือข่ายที่มีลักษณะแตกต่างจากเครือข่ายภายใน และเครือข่ายยั่งยืน โดยเครือข่ายชนิดนี้เน้นการประสานกับหน่วยงานภายนอก แต่องค์กรยังมีหน่วยงานแกนกลางที่เป็นหน่วยงานหลัก แต่ทรัพยากรอื่น ๆ ใช้ของหน่วยงานภายนอก

^{๑๓๐} Lewis, P.S., Goodman, S.H., & Fandt, P.M.. Management: Challenges for tomorrow's leader, (4th Edition). Ohio: South-Western, 2004), P. 292.

จากชนิดของเครือข่ายที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเครือข่ายแต่ละชนิดมีหลักการพื้นฐานเดียวกัน คือ การใช้ทรัพยากรที่องค์กรมีอยู่อย่างคุ้มค่า และพยายามประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการผลิต การประสานเครือข่ายกับองค์กรภายนอกขึ้นกับความสามารถในการผลิตขององค์กร การสร้างเครือข่ายต้องคำนึงถึงเสมอว่า “เครือข่าย” เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การนำเครือข่ายต้องมี การเรียนรู้ (learn) การลงทุน (invest) การฟูมฟักบำรุง (nurture) และการรักษาสัมพันธ์ภาพ (keep relationship) ซึ่งรวมกันเป็นคำว่า LINK ซึ่งหมายถึงการเชื่อมโยงนั่นเอง

สตาร์เคย์ (Starkey) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *Networking for development* โดยเสนอแนวทางในการสร้างเครือข่ายดังนี้^{๑๓๑}

๑. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการสร้างเครือข่าย โดยเชิญองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียมาร่วมประชุมโดยหารือเกี่ยวกับเป้าประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมที่จะเกิดจากการทำงานร่วมกัน

๒. กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ทิศทาง และกิจกรรมหลักให้ชัดเจนโดยให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการผูกขาดของกลุ่มคนบางกลุ่ม และควรมีการทบทวนเป็นระยะๆ เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และความต้องการของสมาชิก

๓. จัดตั้งกลุ่มแกนของเครือข่ายเพื่อทำหน้าที่ประสานงานและจัดการ และกลุ่มแกนเครือข่ายต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของสมาชิก และป้องกันการผูกขาดอำนาจ

๔. สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของให้แก่สมาชิก ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายในลักษณะประชาธิปไตย

๕. ส่งเสริมในเรื่องการบริหารและจัดการทรัพยากรของเครือข่ายเพื่อประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนและความสามารถในการพึ่งตนเอง

๖. สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย เพื่อเสริมให้เครือข่าย มีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งมีได้ทั้งทางแนวนอน คือในระดับองค์กรเดียวกัน และแนวตั้งหรือในต่างระดับกัน

การเชื่อมเครือข่ายทำได้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วยการมีกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง

๗. มีการติดตามและประเมินผลกิจกรรมสม่ำเสมอ โดยดูความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์ความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายในแต่ละระยะ ทั้งนี้ควรให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายและร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการติดตามและประเมินผล

^{๑๓๑} Starkey, P. *Networking for development*. (London: The international forum for rural transport and development, 1997), P. 18.

๘. มีการจัดอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ด้านการจัดการเครือข่ายให้กับองค์กรแกน และผู้นำเครือข่ายสมาชิก

อรรถพร พงษ์วาท ได้กล่าวไว้ในหนังสือเครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาครู : ภารกิจของคนในชาติว่า เครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม เพื่อการปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นการรวมตัวแบบหลวม ๆ สรุปได้ว่าการสร้างเครือข่ายหมายถึงการสร้าง ความเชื่อมโยง การประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีเป้าหมาย วิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง ทรัพยากรของตนเองเพื่อปฏิบัติภารกิจใดภารกิจหนึ่งร่วมกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ยังปฏิบัติภารกิจของตน^{๑๓๒}

โดยสรุปจากงานวิจัยดังกล่าว จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไปแล้ว หากมีการสร้างเครือข่าย ไม่ว่าจะด้านใด ๆ และระดับใด ๆ ก็ตามผู้นำองค์กรต่าง ๆ ล้วนมีความเข้าใจในการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันในระดับหนึ่งอยู่แล้ว ขาดแต่เพียงประเด็นรายละเอียดเท่านั้นเองซึ่งเมื่อมีการจัดตั้งเครือข่ายแล้วจะต้องพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็น ๆ ไป ซึ่งจะทำการทำงานเครือข่ายมีจุดร่วมแห่งการเริ่มต้นและมีแนวโน้มที่จะยั่งยืนต่อไป

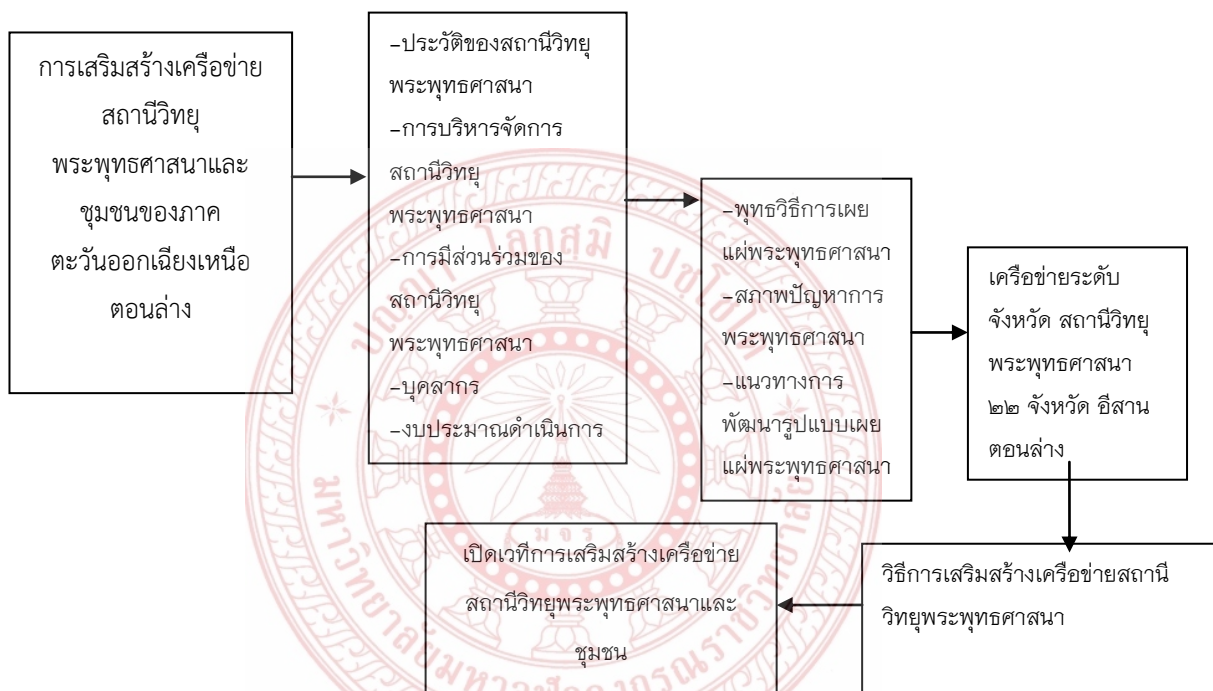
จากแนวทางและรูปแบบการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าหากมองในแง่มุมมองของการสร้างเครือข่ายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นในยุคพุทธกาลเป็นต้นมาอาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะของการเป็นเครือข่ายโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ในลักษณะหนึ่งซึ่งยังไม่มีกรอบบทเรียนและนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการและแนวทางการสร้างเครือข่ายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อประยุกต์ใช้ในการสร้างเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ดังกรอบแนวคิดในการวิจัยในข้อ ๒.๕

^{๑๓๒}

อรรถพร พงษ์วาท, เครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาครู : ภารกิจของคนในชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโครงการพิเศษเพื่อการปฏิรูปการฝึกหัดครูพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา (สปก.), ๒๕๓๙), หน้า ๓.

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เนื่องจากเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมและมีการร่วมมือ (Participation and collaboration) ใช้การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำงานเป็นกลุ่มของผู้บริหารสถานีวิทยุ โดยใช้การวิเคราะห์วิจารณ์ (Critical function) ในเรื่องการสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจที่สมเหตุสมผลเพื่อการสร้างเครือข่าย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ ข้อมูลประชากร

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นผู้บริหารสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาและสถานีวิทยุชุมชน จำนวน ๘ สถานี ๖ จังหวัด ดังนี้

สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

ที่	รายการ	ความถี่	ที่ตั้ง	เบอร์โทร
๑	สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น	FM ๑๐๑.๗๕ MHz	๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐	
๒	สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา	FM ๙๙.๗๕ MHz	ถ.ชาติพัฒนา หมู่ ๗ ต.หัวทะเล อ.เมือง จ. นครราชสีมา ๓๐๐๐๐	
๓	สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	FM ๘๘.๐๐ MHz	บ้านโคกกระเพอ หมู่ ๘ (ห้วยเสนง) ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์	

	กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต สุรินทร์			
๔	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาจังหวัดศรี สะเกษ	FM ๑๐๕ Mhz	๖๗ ม.๒ ถ.โยธาธิการ ต.น้ำคำ อ.เมือง จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐	
๕	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์	FM ๑๐๕.๙๐ Mhz	วัดท่าสว่าง ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์	
๖	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์	๑๐๔.๒๕ Mhz	วัดท่าสว่าง ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์	
๗	สถานีวิทยุเพื่อ พระพุทธศาสนา วัดแสง สว่างราษฎร์บำรุง จังหวัด สุรินทร์	FM ๑๐๕.๒๕ MHz	หมู่ ๗ ตำบลบัวเขต อำเภอ บัวเขต จังหวัดสุรินทร์	
๘	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต อุบลราชธานี	FM ๑๐๓.๒๕ MHz	ตงบังไฟ บ้านหมากมี ต. กระโสบ อ.เมือง จ. อุบลราชธานี ๓๔๑๗๐	

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

๑) แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา และชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเด็นความหมายของเครือข่าย ความสำคัญของเครือข่าย แนวคิดการสร้างเครือข่าย รูปแบบSWOT Analysis และประเภทของเครือข่าย การสร้างเครือข่าย การจัดการเครือข่าย

๒) เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินสถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้บริหารกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาสและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบต่องานขององค์กร ได้มาด้วยการระดมสมองและจัดลำดับความสำคัญ เพื่อนำข้อมูลมาทำ SWOT MATRIX เพื่อกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ต่อไป SWOT มาจากตัวย่อภาษาอังกฤษ ๔ ตัว ดังนี้

S มาจาก Strengths หมายถึง จุดเด่นหรือจุดแข็ง ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน ความสามารถและสถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นบวก องค์กรนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงาน

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ดี เป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในบริษัท เช่น จุดแข็งด้านการเงิน จุดแข็งด้านการผลิต จุดแข็งด้านทรัพยากรบุคคล องค์กรจะต้องใช้ประโยชน์จากจุดแข็งในการกำหนดกลยุทธ์การตลาด

W มาจาก Weaknesses หมายถึง จุดด้อยหรือจุดอ่อน ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายในสถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นลบและด้อยความสามารถ ซึ่งองค์กรไม่สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ไม่ดีเป็นปัญหาหรือข้อบกพร่องที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่าง ๆ ของบริษัท ซึ่งบริษัทจะต้องหาวิธีในการแก้ปัญหา

O มาจาก Opportunities หมายถึง โอกาส ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอก ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการขององค์กร เป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอกของบริษัทเอื้อประโยชน์หรือส่งเสริมการดำเนินงานขององค์กร โอกาสแตกต่างจากจุดแข็งตรงที่โอกาสนั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายนอก แต่จุดแข็งนั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมภายใน นักการตลาดที่จะต้องเสาะแสวงหาโอกาสอยู่เสมอ และใช้ประโยชน์จากโอกาสนั้น

T มาจาก Threats หมายถึง อุปสรรค ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายนอก ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไม่บรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร บางครั้งการจำแนกโอกาสและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะทั้งสองสิ่งนี้สามารถเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจทำให้สถานการณ์ที่เคยเป็นโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคได้ และในทางกลับกัน อุปสรรคอาจกลับกลายเป็นโอกาสได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ องค์กรมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์แวดล้อม

เมื่อได้ข้อมูลจาก SWOT Analysis แล้วนำมาจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ เพื่อพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต่อไป

๓) แบบสอบถามความคิดเห็นของสถานีเครือข่าย เพื่อเป็นข้อมูลในการปรับปรุงพัฒนารูปแบบ กระบวนการและแนวทางการสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ทำการสำรวจสภาพการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยการส่งแบบสอบถามตามบัญชีรายชื่อกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นในกลุ่มผู้บริหาร

๒) จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้บริหารสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

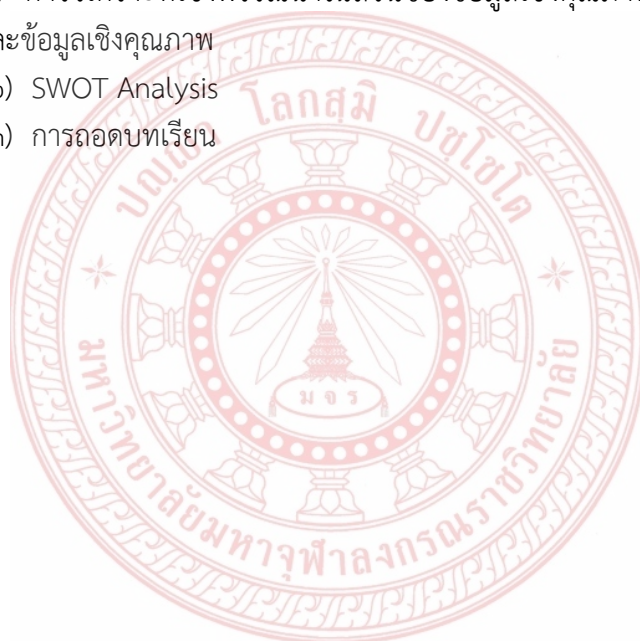
๓) ทำการสำรวจความคิดเห็นของภาคีเครือข่ายและผู้ให้บริการเครือข่ายโดยส่งทางไปรษณีย์ และกำหนดเลขที่แบบสอบถามเพื่อตรวจสอบการกลับคืนของแบบสอบถาม

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนาในส่วนของข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ การตีความ แจกแจง และข้อมูลเชิงคุณภาพ

๒) SWOT Analysis

๓) การถอดบทเรียน

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ๒) เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๔.๑ กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๔.๒ การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๑ กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

สถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วยสถานีวิทยุ คือ ๑. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๒. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ๓. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ๔. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ ๕. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา วัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์ ๖. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา วัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์ ๗. สถานีวิทยุเพื่อพระพุทธศาสนา วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์ ๘. สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนมีดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การดำเนินงานบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

การศึกษาการบริหารจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน สามารถจำแนกผลการศึกษาออกเป็น ๕

ส่วน ได้แก่ โครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายการบริหารจัดการเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา การบริหารจัดการด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. โครงสร้างการบริหารจัดการ

จากการศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า มีคณะกรรมการหลักๆ ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงาน และคณะกรรมการผลิตรายการเพียง ๒ ชุด ซึ่งคณะกรรมการบริหารงานจะทำหน้าที่ในการออกนโยบาย ดูแลงบประมาณใช้จ่ายต่างๆเกี่ยวกับการบริหารการดำเนินงานของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จัดโครงการฝึกอบรมผู้ผลิตรายการและผู้บริหารรายการ และกำหนดผังรายการ ออกอากาศของสถานี ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะทำหน้าที่ในการผลิตรายการ จัดรายการ ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล ประสานงานกับทางหน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร และประสานงานกับชุมชนหรือบุคคลในชุมชน หน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร พ่อค้าแม่ค้า และประชาสัมพันธ์ของชุมชนจังหวัดที่จะมาจัดรายการ โดยการฝึกอบรม แนะนำ คอยควบคุมให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดรายการ

จากการสัมภาษณ์ถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดรายการ และการบริหารจัดการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า “นโยบายของสถานีนั้นเปิดกว้างให้คนจากหลายๆ กลุ่มเข้ามาร่วมจัดรายการ แต่ในเรื่องของการกำหนดนโยบายยังรอความชัดเจนอยู่ ถึงจะขาดความสมบูรณ์ในเรื่องขององค์รวมตามกฎหมาย มาตรการ หรือการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน แต่ก็ถือว่าได้ให้บริการประชาชนมากกว่าหลายๆ สถานีในปัจจุบัน บางสถานีจัดตั้งขึ้นมาด้วยเงินทุนที่เป็นเอกชนและดำเนินการบริหารเพื่อธุรกิจโดยตรง ขณะนี้ พร้อมเปิดกว้างให้บุคคลภายนอกเข้ามาตัดสินในเรื่องของนโยบายและการดำเนินการ^{๑๓๓}

จากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า “มีคณะกรรมการบริหารเพียง ๒ ชุด เนื่องจากเป็นการก่อตั้งสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นโครงการนำร่อง เพื่อทดลองการถ่ายทอดเสียงเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก และได้จัดตั้งก่อนที่จะมีรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ มาตรา ๔๐ ออกมาบังคับใช้ ซึ่งอยู่ใน ขั้นตอนทดลองออกอากาศนั้นยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการจัดตั้ง การบริหารงานที่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐ บทบัญญัติมาตรา ๔๐ เป็นกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งองค์การอิสระ เพื่อจัดสรรคลื่นความถี่ และกำกับกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมของประเทศไทย ฉะนั้นการบริหารจัดการจึงจัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และเมื่อมาตรา ๔๐ ได้มี

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

ผลบังคับใช้แล้ว ทางสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนก็ได้พยายามที่จะดำเนินการตามขั้นตอนและวิธีการบริหารให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ มาตรา ๔๐ โดยการได้เชิญชวนให้ข้าราชการสถานศึกษา เทศบาล พ่อค้าแม่ค้า ประชาชนผู้ที่มีความรู้ความสามารถร่วมเป็นกรรมการบริหารจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน ซึ่งการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการรายการนั้นจึงยังไม่สมบูรณ์แบบ และอยู่ในขั้นการดำเนินการปรับปรุงแก้ไขอยู่”^{๑๓๔}

๒. นโยบายในการบริหารจัดการ

จากการศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า “การผลิตรายการส่วนใหญ่มุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม โดยมีนโยบายหลักหรือวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการดังนี้

- เพื่อเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาให้มีเสถียรภาพที่มั่นคงในระดับชุมชน
 - เพื่อเป็นสื่อกลางการสร้างเครือข่ายในทุกสาขาอาชีพในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง
 - เพื่อเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารที่สนองต่อความต้องการของชุมชน
 - เพื่อเชื่อมโยงสมาชิกของชุมชนผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้ และทัศนคติการสร้าง
- ความเข้าใจของชุมชน
- เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น
 - เพื่อฝึกทักษะให้เยาวชน นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไปได้เรียนรู้และเสริมสร้างประสบการณ์ในการเข้ามามีส่วนร่วมการจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา^{๑๓๕}
 - เพื่อเป็นการบริการและส่งเสริมความรู้ ต่อชุมชนในด้านพระพุทธศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ปรากฏณ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ
 - เพื่อส่งเสริมสถานที่สำคัญ แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพของชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน กลุ่มสินค้า OTOP
 - เพื่อให้ชุมชนได้รับข่าวสารที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง
 - เพื่อสร้างพลังการมีส่วนร่วม และความสมัครสมานสามัคคีของผู้คนในชุมชน^{๑๓๖}
- ### ก. ธรรมนูญที่ยึดถือประพฤติปฏิบัติของสถานีวิทยพระพุทธศาสนา และชุมชน

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเริง, สถานีวิทยกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระสฤทธิ์ สุมน, สถานีวิทยกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๖} สัมภาษณ์นายพลนภัส แสงสี, สถานีวิทยกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

๑. เติบโตรักษาและดำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ พระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒. เปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลในพื้นที่กระจายเสียงสามารถเข้าถึงได้ง่าย เท่าเทียม และมีส่วนร่วมในการจัดรายการ

๓. เป็นสมบัติสาธารณะที่เป็นเจ้าของร่วมกันโดยการบริหารจัดการด้วยตนเอง

๔. ใช้ระบบอาสาสมัครเข้ามาช่วยในการดำเนินงานทุกขั้นตอน

๕. ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยกำหนดให้มีการโฆษณาหารายได้เท่าที่เหมาะสม เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายได้ชั่วโมงละไม่เกิน ๖ นาที โดยพิจารณาค่าใช้จ่ายตามมติของคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุ

๖. มีความเป็นอิสระ โดยปราศจากการครอบงำและแทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมือง และพรรคการเมืองทุกระดับ

๗. เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร เชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อชุมชนที่ยั่งยืน^{๑๓๗}

ข. ระเบียบกติกา การปฏิบัติของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา และชุมชน

๑. ผู้ดำเนินรายการต้องซื่อสัตย์ มีคุณธรรมและเป็นกลางทางการเมือง

๒. ผู้ดำเนินรายการต้องตรงต่อเวลา และรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย

๓. ผู้ดำเนินรายการต้องเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทุกชนิด

๔. ผู้ดำเนินรายการต้องใช้ภาษาที่สุภาพ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดใส่ร้ายหรือพูดพาดพิงให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย

๕. ผู้เข้าดำเนินรายการต่างๆ ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุ โดยการพิจารณาอนุมัติจากผู้อำนวยการสถานี โดยออกเอกสารอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร

๖. รูปแบบของการจัดรายการต่างๆ ต้องให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของผู้คนในชุมชน

๗. ผู้เข้าดำเนินรายการต้องได้รับการอบรม ถึงกฎระเบียบข้อบังคับ กฎหมาย พ.ร.บ. วิทยุโทรคมนาคมในเบื้องต้น โดยเจ้าหน้าที่ของทางสถานีวิทยุที่อนุญาตให้เข้ามาดำเนินรายการ

๘. วิทยากรที่เชิญมาออกรายการวิทยุในรายการต่างๆ ให้มีการบันทึกเสียงไว้ทุกครั้งเพื่อการตรวจสอบ

๙. รายการต่างๆ ที่ถ่ายทอดสดโดยเปิดรับสัญญาณโทรศัพท์หน้าไมค์ ต้องขออนุญาตผู้อำนวยการสถานีวิทยุ เป็นกรณีเฉพาะเรื่องนั้นๆ ต่อครั้ง/รายการ/การดำเนินงาน/การถ่ายทอดสัญญาณเสียง

๑๐. เจ้าหน้าที่ฝ่ายช่างเทคนิคต้องอยู่ประจำห้องส่งสถานีทุกครั้ง เมื่อมีการถ่ายทอดสัญญาณเสียงรายการสด

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเริง, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

๑๑. ห้ามนำอาหารและเครื่องดื่มที่มีกลิ่นไม่พึงประสงค์เข้ามารับประทานในห้องส่งสัญญาณเสียงโดยเด็ดขาด

๑๒. ทุกวันพระ วันอาทิตย์ วันนักขัตฤกษ์ และวันสำคัญต่างๆ ให้จัดรายการถ่ายทอดสัญญาณเสียงเป็นกรณีพิเศษ

๑๓. การเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมกฎระเบียบข้อบังคับให้เป็นมติเกินครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการบริหารสถานีวิทยุ^{๑๓๘}

ค. ระเบียบปฏิบัติในห้องส่งสัญญาณเสียงสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา และชุมชน

๑. ทุกต้นชั่วโมงต้องมีพระราชดำรัส

๒. ถ่ายทอดรายการข่าว จากส่วนกลางกรมประชาสัมพันธ์

๓. รายการที่คณะสงฆ์ หรือแม่ชีจัดนั้น ควรสลับด้วยเพลงธรรมะเท่านั้น (เว้นแต่ช่วงเทศกาล)

๔. รายการเพลง นักจัดรายการควรเปิดเพลงธรรมะสลับกับเพลงทางโลก หรือเพลงธรรมะต้นรายการกับท้ายรายการ สำหรับเพลงธรรมะนั้น ผู้จัดควรพูดเนื้อหาของเพลงให้เข้าใจ ส่วนเพลงทางโลก ห้ามเปิดเพลงเกี่ยวกับการเมือง หรือประเภทปลุกกระตมย์ในการผิดศีลธรรม ฯลฯ

๕. รายการแต่ละรายการ ผู้จัดรายการควรรักษาเวลาด้วย และควรจะสรุปก่อน ๕ นาที ส่วนท่านที่ให้เปิดเทปนั้น ควรจะซ้กันไม่เกิน ๓ วัน ๓๐ นาที

๗. ทางสถานีวิทยุฯ ขอสงวนสิทธิ์เทปออกอากาศ ห้ามนำออกห้องส่ง”

“เนื่องจากสถานี ตั้งอยู่ในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พื้นฐานเรื่องพระพุทธศาสนาจึงตั้งเป้าไว้ให้มีการเผยแผ่ธรรมะ การสอดแทรกธรรมะเข้าไปในรายการ หรือจัดรายการธรรมะมากกว่า ๕๐% แต่ก็อาจมีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม และทางสถานีก็ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจังหวัดนครราชสีมา เพื่อรวมกลุ่มกันให้มีความเข้มแข็ง แต่อย่างไรก็ตามทางสถานีก็อยู่ภายใต้กรอบของระเบียบของทางราชการที่กำหนดไว้”^{๑๓๙}

๓. การบริหารจัดการด้านบุคลากร

จากการศึกษาการบริหารจัดการด้านบุคลากร พบว่าได้มีการดำเนินการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติงาน และผลิตรายการให้ถูกต้องมีประสิทธิภาพของรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และเพื่อขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร)

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร ของรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น พบว่า “สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนถือว่าเป็นสถานีทดลองถ่ายทอดเสียงเพื่อพระพุทธศาสนา หัวใจสำคัญคือคนควบคุม คนจัดรายการ ปัจจุบันทางสถานีพยายามที่จะปรับปรุงพัฒนาบุคลากรให้ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ด้วยการจัดส่งเจ้าหน้าที่ พระสงฆ์ ผู้จัดรายการเข้ารับ

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเริง, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

การฝึกอบรมหลักสูตร นักจัดรายการวิทยุกระจายเสียง ๖-๗ คนแล้ว ซึ่งบุคคลดังกล่าวก็ได้กระจายกันไปอยู่ตามที่ต่างๆ นอกจากนี้ทางสถานียังได้เชิญเจ้าหน้าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ ฝ่ายอบรมนักจัดรายการมาทำการฝึกอบรมให้ถึงที่วัด ในส่วนของการสอบรับใบประกาศเป็นนักประกาศข่าวหรือนักจัดรายการอย่างถูกต้องตามกฎหมายว่าด้วยคุณสมบัตินักจัดรายการของกรมประชาสัมพันธ์นั้น ทางสถานีก็พยายามจัดส่งบุคลากรของทางสถานีเข้าไปสอบ ที่สอบผ่านแล้วก็มีเพียง ๒ ท่าน แต่การส่งสอบใบประกาศของทางสถานีนั้น ไม่ได้ส่งสอบอย่างต่อเนื่อง

ในขณะนี้ทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ก็พยายามที่จะสรรหาคณะกรที่มีความรู้ความสามารถ รวมไปถึงกรมประชาสัมพันธ์ เพื่อติดต่อเข้ามาฝึกอบรมให้ความรู้กับบุคลากรทางสถานี หรือส่งบุคลากรของทางสถานีไปเข้าร่วมการฝึกอบรมกับสถาบันการฝึกอบรมจากภายนอกอยู่เป็นประจำแต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและเงินทุน งบประมาณในการจัดส่งและการจัดฝึกอบรมของทางสถานีด้วย”^{๑๔๐}

๔. การบริหารจัดการด้านงบประมาณ

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านงบประมาณ พบว่า “เรื่องของการบริหารจัดการด้านงบประมาณของการทำรายการ เช่น ค่าแอร์ ค่ากระดาษ การดำเนินงานให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมข้างนอกร่วมกับชุมชน การบริหารการจัดการสถานี ทั้งนี้เพราะการบริหารสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเป็นเพียงโครงการนำร่อง เพื่อทดลองการถ่ายทอดเสียงเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนเท่านั้น จึงยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากทางข้าราชการ หน่วยงาน หรือชุมชนที่จริงทางสถานีเปิดกว้างที่จะรับผู้สนับสนุนรายการเพื่อเอางบประมาณมาบริหารจัดการ ซึ่งมีข้อดี คือ สามารถนำงบประมาณมาพัฒนาเครื่องมือเครื่องมือ จ้างผู้จัดรายการซึ่งจะเป็นขวัญและกำลังใจในการทำงาน มีคณะกรรมการแต่ก็มีข้อเสียคือ ทำให้รายการต่างๆ โดนครอบงำโดยนายทุน สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนก็สามารถเปิดรับผู้สนับสนุนรายการได้ เพราะเป็นไปตามมติของคณะรัฐมนตรีก่อนที่คณะกรรมการ กสช. จะเกิด ที่อนุญาตให้สถานีวิทยุพระพุทธศาสนามีโฆษณาได้ไม่เกินชั่วโมงละ ๖ นาที แต่เมื่อศึกษาในเชิงลึกแล้ว พบว่าการรับผู้สนับสนุนรายการเป็นปัญหาที่ขัดแย้งกันในระดับผู้บริหารของส่วนกลาง ทาง สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนจะเป็นลักษณะของการประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่างๆ ให้โดยไม่คิดมูลค่าใดๆ ตามนโยบายคือการช่วยเหลือ ถ้าสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนไม่ได้รับการช่วยเหลือจากวัดหรือมูลนิธิ ก็คงต้องเข้าสู่กรอบของการต้องรับผู้สนับสนุนรายการเพื่อบริหารจัดการแน่นอน”^{๑๔๑}

๕. การบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า การส่งสัญญาณออกอากาศของทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นครอบคลุม

^{๑๔๐} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

พื้นที่ระหว่าง ๑๐ – ๔๐ กิโลเมตร การบริหารจัดการด้านการกระจายเสียงรายการสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า “การดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานี วิทยุพระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการ บริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด เช่น การจัดตารางเวลาแต่ละ รายการ การกำหนดเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของแต่ละรายการ การวางแผนการผลิตรายการ การ ดำเนินการประสานงาน กิจกรรมต่างๆ กับทางชุมชน และการเชิญผู้ร่วมรายการมาพูดคุยในรายการ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน หาก เกิดปัญหาขึ้นก็จะเสนอเรื่องให้คณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาแก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้นและ เหมาะสม”^{๑๔๒}

ผังรายการ

จากการสัมภาษณ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นพบว่า ผังรายการวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา คือ^{๑๔๓}

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วิทยา ทองดี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

เวลา/วัน	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
๐๔.๓๐ น.	เปิดสถานี/ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า	ทำวัตรเช้า
๐๕.๐๐ น.	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่ोजรัญ	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่อโชดก/บุญ เรื่อง	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่พุทธทาส	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่ปัญญาันทะ	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงปู่ชา สุภทโท	ธรรมรุ่งอรุณ พระเทพกิตติรังษี	ธรรมรุ่งอรุณ ป.อ.ปยุตโต
๐๖.๐๐ น.	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์
๐๗.๐๐ น.	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว
๐๗.๓๐ น.	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ	ข่าวรอบรั้วมหาลัย ผศ.พลเฒ่า เพ็งวิภาศ
๐๘.๐๐ น.	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม สาขาวิชาปรัชญา พระครูปริยัติ/ผศ.พล เฒ่า
๐๙.๐๐ น.	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์ ป.ธ ๙/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์ ป.ธ ๙/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์ ป.ธ ๙/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์ ป.ธ ๙/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์ ป.ธ ๙/นาย สุนทร	อาเซียนทูเดย์ ศูนย์อาเซียน	กฎหมายคณะสงฆ์ อ.สาคร ศรีระวรรณ
๑๐.๐๐ น.	ธรรมภาษา E สาขาวิชา ภาษาต่างประเทศ รศ.ดร. ดิปตี วิสุทธาง กูร	เคาะข่าวชาวบ้าน สาขาวิชารัฐศาสตร์ ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวด ศรี	อบต.พบประชาชน อบต.โคกสี	พื้んกาย พื้んใจ สำนักงาน ประกันสังคม	มหาจุฬาเสริมคุณค่า ชีวิต อ.ชัยรัตน์ มาสอน นายวัฒนา สาทอง	สนทนาภาษาธรรม ทีมพระวิทยากร	เสียงคนพุทธ พ่อประยูร/พ้อมณี

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับ ผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนในส่วนอื่นๆ พบว่า “การจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาก็มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูลข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้ รวมถึงเรื่องระยะเวลาในการออกอากาศซึ่งปัจจุบันออกอากาศกระจายเสียงตั้งแต่เวลา ๐๔.๐๐ ถึง ๑๙.๐๐ นาฬิกา เป็นประจำทุกวันในระยะเวลาดังกล่าวนี้ ก็จะมีการตัดเวลาให้เหลือน้อยลง อาจจะปิดสถานีเวลา ๑๙.๐๐ นาฬิกาเพื่อความเหมาะสมในการบริหารจัดการสถานี”^{๑๔๔}

สรุปกระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการพบว่า มีคณะกรรมการหลักๆ ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการเพียง ๒ ชุด ซึ่งคณะกรรมการบริหารงานจะทำหน้าที่ในการออกนโยบาย ดูแลงบประมาณใช้จ่ายต่างๆ เกี่ยวกับการบริหารการดำเนินงานของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จัดโครงการฝึกอบรมผู้ผลิตรายการและผู้บริหารรายการ และกำหนดผังรายการออกอากาศของสถานี ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะทำหน้าที่ในการผลิตรายการ จัดรายการ ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล ประสานงานกับทางหน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร และประสานงานกับชุมชนหรือบุคคลในชุมชน หน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร พ่อค้า แม่ค้า และประชาสัมพันธ์ของชุมชน จังหวัดที่จะมาจัดรายการ โดยการฝึกอบรม แนะนำ คอยควบคุมให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดรายการ นโยบายในการบริหารจัดการ คือการผลิตรายการส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวม โดยมีนโยบายหลักหรือวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการ การบริหารด้านบุคลากรคือการดำเนินการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติงาน และผลิตรายการให้ถูกต้องมีประสิทธิภาพของรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และเพื่อขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร) การบริหารจัดการด้านงบประมาณคือ เรื่องของการบริหารจัดการด้านงบประมาณของการทำรายการ เช่น ค่าแอร์ ค่ากระดาษ การดำเนินงานให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมข้างนอกร่วมกับชุมชน การบริหารจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาก็มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัด

^{๑๔๔} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว้าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

นั้น ไม่สามารถหาข้อมูล ข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้

๔.๒ การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการสัมภาษณ์พบว่าเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาและแนวทางแก้ไขคือ

๑. ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ

จากการสัมภาษณ์ ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ พบว่า “ สวพ. สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน มีผังโครงสร้างที่ดีและถูกต้อง ซึ่งมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาช่วยบริหารจัดการ แต่ในบางครั้งบุคลากรที่ดำรงตำแหน่ง ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ร่วมประชุมรับทราบปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง จึงเป็นเพียงแต่ในนามประจำตำแหน่งอยู่ในผังโครงสร้างการบริหารเท่านั้น ซึ่งก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้การบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนยังติดขัด ล่าช้าในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจะมีบุคคล ๒-๓ คนเท่านั้น โดยเฉพาะผู้อำนวยการสถานีและพระสงฆ์ ต้องรับภาระหนักในการติดต่อ ประสานงาน และดำเนินการปรึกษาหารือ ขอคำชี้แนะและการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาจากผู้มีอำนาจอนุมัติที่เกิดขึ้น”^{๑๔๕}

๒. แนวทางแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ

จากการสัมภาษณ์พบว่าแนวทางแก้ไขควรมีการจัดการปัญหาอย่างเป็นระบบโดยมอบหมายงานให้บริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของบุคลากรทุกภาคส่วน จัดหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาช่วยบริหารจัดการ มีตารางกำหนดการประชุมเพื่อให้ที่ประชุมรับทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง^{๑๔๖}

๓. ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการ

จากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนพบว่า “การกำหนดนโยบายการบริหารจัดการนั้น ยังไม่มีการกำหนดแน่นอนชัดเจน เพราะอยู่ในช่วงการทดลอง และกำลังหาแนวทางการกำหนดนโยบายเพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้น การกำหนดนโยบายเป็นการกำหนดขึ้นจากกรรมการผู้บริหารภายในมหาวิทยาลัยหรือวัดเท่านั้น โดยไม่ได้มีผู้บริหารหรือตัวแทนจากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย จึงทำให้นโยบายที่กำหนดขึ้นยังไม่ครอบคลุมถึง

^{๑๔๕} สัมภาษณ์นายสิทธิมนต์ ตอสน์เทียะ, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

ประโยชน์และการแก้ไขปัญหาของชุมชน^{๑๔๗} รวมถึงความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ หรือที่ประชาชนในชุมชนต้องการรับรู้อย่างแท้จริง เช่น เกิดเหตุการณ์ร้ายแรง หรือเป็นภัยแก่ประชาชนในชุมชน ทางสถานีไม่ได้มีเครือข่ายในชุมชนที่จะแจ้งข้อมูล ข่าวสารนั้นให้รับทราบ เพื่อประชาสัมพันธ์แจ้งเตือนให้ประชาชนในชุมชนได้รับรู้รับทราบ และนโยบายเพื่อเป็นสื่อกลางสร้างเครือข่ายในทุกสาขาอาชีพในชุมชนให้มีความเข้มแข็งก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้ สืบเนื่องมาจากการกำหนดนโยบายทางด้านการขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร) ที่ไม่ชัดเจนและครอบคลุมถึงประชาชน ซึ่งมีผลมาจากนโยบายทางด้านงบประมาณค่าใช้จ่ายของทางสถานี อันเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการก็ไม่ชัดเจนเช่นกัน จึงส่งผลกระทบต่อนโยบายส่วนอื่นๆ เช่น นโยบายการพัฒนาบุคลากร ที่จะจัดการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร หรือการปรับปรุงเครื่องมือ เครื่องมือให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นก็ต้องล่าช้า หรือไม่ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการ จึงเป็นปัญหาที่ทำให้ระบบการบริหารจัดการไม่สามารถดำเนินการได้ตามนโยบายที่ตั้งเอาไว้ เช่น การจัดทำตารางการออกอากาศ ซึ่งทางสถานีได้มีการจัดทำตารางรายการตามรูปแบบที่ยื่นเสนอต่อกรมประชาสัมพันธ์ไว้ พอหลังจากยื่นไปแล้ว รายการต่างๆ ที่ได้จัดตั้งไว้ก็มีการเปลี่ยนแปลงอีก ปัจจุบันนี้ ทางสถานีก็สามารถปฏิบัติตามกรอบนโยบายได้มากกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์”^{๑๔๘}

๔. แนวทางการแก้ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการ

จากการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับแนวทางการแก้ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายการบริหารจัดการ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนพบว่า “การกำหนดนโยบายการบริหารจัดการนั้น ควรมีการกำหนดคนดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยการประชุมหารือเพื่อหาแนวทางการกำหนดนโยบายเพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้น มีนโยบายการพัฒนาบุคลากร ที่จะจัดการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร หรือการปรับปรุงเครื่องมือ เครื่องมือให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การจัดทำตารางการออกอากาศ ซึ่งทางสถานีได้มีการจัดทำตารางรายการตามรูปแบบที่ยื่นเสนอต่อกรมประชาสัมพันธ์และปฏิบัติตามกรอบของนโยบาย”^{๑๔๙}

๕. ปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร พบว่า “ปัญหาในด้านบุคลากรมีความเกี่ยวเนื่องกับนโยบายในการทำรายการ เช่น รายการเกี่ยวกับธรรมะ ก็ต้องใช้ผู้ดำเนินรายการที่เป็นพระภิกษุสงฆ์หรือบุคลากรในมหาวิทยาลัยและในวัดหรือทำให้เกิดปัญหาในส่วนของผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ไม่เพียงพอ การจัดรายการนั้นขาดผู้ดำเนินรายการ ทางสถานีก็จะแก้ไขปัญหาด้วยการถ่ายทอดสดในกิจกรรมจากทางวัดแทน หรืออาจจะเอาเทปธรรมะของพระเถระ

^{๑๔๗} สัมภาษณ์นายอิทธิพล จันทรงค์, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์พระครูโอภาสสังฆรักษ์, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา, วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์พระครูโอภาสสังฆรักษ์, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา, วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

ผู้ใหญ่มากเปิด แต่เราก็ยังมีปัญหาด้านบุคลากรประจำในทางเทคนิคซึ่งเป็นหัวใจในการปรับเปลี่ยน ซึ่งมีพระสงฆ์มาช่วยดูแล และขาดบุคลากรผู้จัดรายการที่จะมาจัดอยู่ประจำรายการ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาร่วมจัดรายการ เพราะเราใช้ระบบอาสาสมัคร ตามเจตนารมณ์ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา คือ โดยประชาชน เพื่อประชาชน”^{๑๕๐}

๖. แนวทางการบริหารจัดการด้านบุคลากร

ควรมีการประชุมหารือเพื่อมอบหมายงานให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และจัดบริหารอย่างเป็นระบบ ด้านบุคลากรประจำในทางเทคนิคซึ่งเป็นหัวใจในการปรับเปลี่ยนนั้น ควรให้บุคลากรไปอบรมเพื่อให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ”^{๑๕๑}

๗. ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ

จากการสัมภาษณ์ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า “เป็นปัญหาที่มีผลกระทบไปสู่ปัญหาต่างๆ อีกมากมาย เช่น การพัฒนาสถานีทั้งทางด้านอุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือที่ทันสมัย การพัฒนาบุคลากรในการฝึกอบรม การว่าจ้างนักจัดรายการ ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาร่วมจัดรายการ จึงกลายเป็นปัญหาที่ทำให้สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ยังไม่สามารถก้าวเข้าสู่ระบบสากลได้ เพราะงบประมาณค่าใช้จ่ายภายในสถานีนั่นได้มาจากทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนโดยตรง ซึ่งขณะนี้ทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ก็ประสบปัญหาเรื่องงบประมาณค่าใช้จ่ายภายในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนเช่น งานก่อสร้างบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งปลูกสร้างอยู่ จึงส่งผลเกี่ยวเนื่องมาถึงการบริหารจัดการด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาสถานีด้วย”^{๑๕๒}

๘. แนวทางการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ

เรื่องงบประมาณนั้นเป็นเรื่องละเอียดอ่อนต้องหาจากผู้มีจิตศรัทธาและจากงบประมาณ”^{๑๕๓}

๙. ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง

จากการสังเกตการณ์และศึกษาจากเอกสาร พบว่า ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียงนั้น จะใช้เทปบันทึกรายการเก่าๆ ซ้ำๆ มาเปิดออกอากาศ เนื่องจากผู้ดำเนินรายการนั้นติดธุระ ไม่สามารถมาจัดรายการได้ต่อเนื่อง บางครั้งก็ขาดหายไป โดยเฉพาะรายการที่เป็นการเผยแผ่ธรรมะ จากการสัมภาษณ์ พบว่า “มีปัญหาของภาวะจำกัดในการส่งกระจายเสียง อุปกรณ์ เครื่องไม้

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ พระสฤทธิ์ สุมโน, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ พระสฤทธิ์ สุมโน, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ นายพลนภัส แสงสี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา วัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

เครื่องมือ เทคโนโลยีของสถานี สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ซึ่งระบบที่เราใช้อยู่ เมื่อมีการขัดข้อง ต้องแก้ไข ก็ต้องหยุดรายการไป บางครั้ง ๑-๒ สัปดาห์ หรือเป็นเดือนก็เคยมี และปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นปัญหาอยู่”^{๑๕๔} ปัญหาด้านผังรายการนั้น พบว่า “เป็นปัญหาที่มีผลสืบเนื่องมาจากการขาดผู้ดำเนินรายการ จึงทำให้มีการปรับเปลี่ยนผังรายการอยู่บ่อยๆ ซึ่งบางครั้งผังรายการก็ยังไม่มีการปรับเปลี่ยนจัดผังตารางรายการใหม่ที่มาแทนรายการเก่าที่ยกเลิกไปแล้ว เนื่องจากขาดความชัดเจน การจัดผังรายการเป็นการควบคุมดูแลบริหารงานโดยผู้อำนวยการสถานี จุดเด่นของการจัดผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน คือ ไม่มีนายทุนมาควบคุมผังรายการ แต่ก็มีข้อดีคือ เมื่อไม่มีคนมาควบคุมก็ทำให้ผังรายการไม่ตายตัว แต่ก็เป็นนโยบายของทางสถานีเช่นกันที่สามารถปรับเปลี่ยนรายการได้ตามความเหมาะสม”^{๑๕๕}

๑๐. ปัญหาและสาเหตุของกระบวนการผลิตรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

จากการศึกษาด้านเอกสาร การสังเกตการณ์ การประเมินผลจากแบบสอบถามที่ได้จากประชากรกลุ่มตัวอย่าง และการสัมภาษณ์ พอสรุปปัญหาและสาเหตุของกระบวนการผลิตรายการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชน ของ

สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ได้เป็นประเด็นสำคัญๆ ดังนี้

๑๐.๑ ปัญหาด้านผู้จัดรายการ

จากการสังเกตการณ์ การประเมินผลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับปัญหาทางด้านผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนสามารถสรุปและจำแนกได้ดังนี้

ก. ภาพลักษณ์

ภาพลักษณ์ของผู้จัดรายการนั้นมีความสำคัญมากต่อการเผยแพร่ธรรมะ เพราะภาพลักษณ์ที่ดีย่อมทำให้ผู้ฟังเกิดความเคารพศรัทธา เชื่อถือ บอกสอนธรรมะอะไร ผู้ฟังมักจะเชื่อและปฏิบัติตาม แต่ถ้าหากภาพลักษณ์ไม่ดี การเผยแพร่ธรรมะก็ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะผู้ฟังไม่เลื่อมใสศรัทธาที่จะติดตามรับฟัง ปัจจุบันสื่อมวลชนมีอิทธิพลอย่างมากต่อทัศนคติของประชาชน ไม่ว่าจะเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ สามารถรับรู้ข้อมูล ข่าวสารต่างๆ จากสื่อ ได้อย่างรวดเร็ว และข่าวที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเผยแพร่ธรรมะของพระสงฆ์ นั่นคือ ข่าวเกี่ยวกับความประพฤติที่ไม่ดีไม่เหมาะสมของพระสงฆ์บางรูป ที่มีปรากฏออกมาตามสื่อมวลชนอยู่บ่อยๆ ทำให้ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ทั้งหมดในสายตาและความรู้สึก ทัศนคติของประชาชนได้ลดความเลื่อมใสศรัทธาลง และได้แผ่ขยายไปถึงเด็กและเยาวชนด้วย จะพบเห็นอยู่บ่อยๆ ว่าเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาเวลาเดินผ่านพระสงฆ์ หรือพระสงฆ์เดินผ่าน เวลาฝึกอบรมจริยธรรม คุณธรรม หรือเข้าไปสอนตามสถาบันการศึกษา เด็ก เยาวชนจะไม่แสดงความเคารพกราบไหว้ จากสาเหตุดังกล่าวก็ได้ส่งผลมาถึง

^{๑๕๔} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์นายสิทธิมนต์ ตอสนันเทียะ, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

พระสงฆ์ผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะ ทางวิทยุกระจายเสียงของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ด้วยเช่นกัน^{๑๕๖}

ข. ความรู้

ความรู้ในเรื่องธรรมะของผู้จัดรายการนั้นมีความสำคัญมาก เพราะผู้ที่จัดรายการธรรมะได้ดีประสบความสำเร็จเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟังแล้ว จะต้องรู้ธรรมะเป็นอย่างดี จึงจะสามารถพูดคุย แนะนำ บอกสอนและอธิบายได้ดี ลึกซึ้ง ชัดเจน และเข้าใจง่าย ผู้ฟังก็จะเกิดความสนใจ อยากติดตามรับฟังและอยากจะทำปฏิบัติตาม แต่ถ้าผู้จัดรายการไม่มีความรู้ในเรื่องของธรรมะดี พูดหรืออธิบายผิดๆ ถูกๆ ก็ย่อมทำให้ผู้ฟังไม่เชื่อถือและสนใจเปิดรับฟัง จากการสังเกตการณ์เกี่ยวกับความรู้ของผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า ผู้จัดรายการจะมีการศึกษาระดับแตกต่างกัน ตั้งแต่ระดับ ป.๔ ถึงปริญญาเอก จบนักธรรมชั้นตรี โท เอก และเปรียญธรรม ๓ ประโยค แต่ในเรื่องของความรู้ธรรมะต่างๆ ไปของผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะหลายคนนั้นยังน้อย สังเกตได้จากเวลาที่จัดรายการธรรมะ ผู้จัดรายการจะนำเอาหนังสือ เอกสารธรรมะไปอ่านออกอากาศอยู่เสมอ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้ผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะมีความรู้ในเรื่องธรรมะต่างๆ ไปน้อยสืบเนื่องมาจากสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน เป็นวัดที่ยึดถือการปฏิบัติตรงคัมภีร์ และการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนาเป็นหลัก จะมีกิจกรรมการปฏิบัติอยู่เสมอ และนโยบายการเผยแผ่ธรรมะของวัด ให้นำเอาธรรมะจากครูบาอาจารย์ สิ่งปลูกสร้างภายในวัดมาพูดคุยถ่ายทอดเป็นส่วนใหญ่ โดยไม่ได้อธิบายหัวข้อธรรมะนั้นให้ละเอียด เข้าใจง่าย ทำให้ผู้ฟังที่ไม่เคยเข้ามาที่สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนฟังแล้วไม่เข้าใจ เพราะความรู้ของผู้จัดรายการในเรื่องของการยกเอาธรรมะมาบรรยาย อธิบายให้ละเอียด เข้าใจง่ายนั้นมีน้อย จึงทำให้การเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชน ทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนไม่ได้รับความสนใจ^{๑๕๗}

ค. ความต่อเนื่อง

การจัดรายการธรรมะให้มีความต่อเนื่องนั้นมีอิทธิพลต่อการรับฟังของกลุ่มผู้ฟัง ไม่ว่าจะเป็นความต่อเนื่องในเรื่องการออกอากาศ ความต่อเนื่องในเรื่องของเนื้อหา ธรรมะเป็นลำดับเรื่องราวจากง่ายไปหายาก ให้เข้าใจง่ายและน่าติดตามในคราวต่อไป ก็ยังทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกอยากติดตามและสามารถทำให้ผู้ฟังค่อยๆ ซึมซับ จดจำชื่อรายการ และผู้จัดรายการได้ดี ยิ่งเป็นรายการธรรมะแล้ว ยิ่งต้องจัดรายการธรรมะให้ต่อเนื่อง เพราะธรรมะเป็นสิ่งที่ต้องได้ยินได้ฟังบ่อยๆ จึงจะเข้าใจและจดจำได้ สำหรับความต่อเนื่องในการจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้กลุ่มผู้ฟังขาดความสนใจ อยากจะติดตามรับฟัง จากการสังเกตการณ์ จะพบอยู่บ่อยครั้งที่รายการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ขาดความต่อเนื่องในการจัดรายการของผู้

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ พระสฤทธิ์ สมโน, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ ผศ. บรรจง โสดาดี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

จัดรายการ มีการนำเอาเทปบันทึกการในวันเก่าๆ ที่เคยจัดผ่านมา นำเอามาเปิดใหม่อยู่บ่อยๆ เช่น รายการพุทธประวัติ ซึ่งช่วงแรกในการจัดรายการ กลุ่มผู้ฟังให้ความสนใจติดตามรับฟังดี แต่เนื่องจากผู้จัดรายการมีภาระหน้าที่ไม่สามารถมาจัดรายการต่อได้ จึงนำเอาเทปบันทึกเก่าๆ มาเปิด ทำให้เนื้อหารายการพุทธประวัติไม่สามารถดำเนินเรื่องราวให้ต่อเนื่องจนถึงการตรัสรู้ธรรม การเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นต้น จึงส่งผลให้กลุ่มผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายในเนื้อหาที่ฟังอยู่บ่อยๆ ต่อมารายการก็หยุดจัดและเงียบหายไป ทำให้กลุ่มผู้ฟังเลิกติดตามรับฟังไปด้วย^{๑๕๘}

ง. ความเอาใจใส่ของผู้จัดรายการ

ความเอาใจใส่ของผู้จัดถือว่ามีความสำคัญต่อการจัดรายการในการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างยิ่ง ความเอาใจใส่บ่งบอกความมีใจรักในการจัดรายการธรรมะ ถ้าผู้จัดรายการไม่มีความรักในการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะแล้ว ก็ย่อมทำให้การจัดรายการนั้นขาดรสชาติ ขาดความมีชีวิตชีวาในการถ่ายทอด พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ในเรื่องของธรรมะ คุณเครื่องแห่งความสำเร็จ คือ อิทธิบาท ๔ อันประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความมีใจรักในงานหรือสิ่งที่กระทำอยู่ เมื่อมีใจรักก็ย่อมขยันหมั่นเพียรอยากจะทำหน้าที่กระทำนั้นดี มีประโยชน์รวมไปถึงการเอาใจใส่ หมั่นตรึตรองพิจารณาในงานหรือสิ่งที่กระทำอยู่ สำหรับการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธรักษาของสถานีวิทยุพระพุทธรักษาและชุมชน จะเป็นรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่เรียกว่า One Way Communication คือ เป็นการเผยแผ่ธรรมะทางเดียวที่ผู้ฟังรายการไม่ได้มีส่วนร่วมกับทางรายการ ไม่สามารถโทรศัพท์เข้ามาพูดคุย สอบถาม วิพากษ์วิจารณ์ หรือติชมรายการได้ ทำให้ผู้จัดรายการก็ไม่สามารถรับรู้ถึงความรู้สึกของกลุ่มผู้ฟัง ไม่รู้ว่าผู้ฟังติดตามรายการมากน้อยแค่ไหน จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้จัดรายการมีความรู้สึกว่าการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะไม่มีความสำคัญ จึงทำให้ผู้จัดรายการขาดความกระตือรือร้นในการแสวงหาธรรมะดีๆ มานำเสนอ และรู้สึกเบื่อหน่าย ขาดความเอาใจใส่ไปที่สุดใน เช่น รายการแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ รายการหลวงตาจำลองที่ได้ดำเนินรายการไปได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็เลิกจัดซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งสำหรับผู้จัดรายการ^{๑๕๙}

จ. ทักษะทางภาษาในการพูด

การเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุกระจายเสียงจะต้องใช้ทักษะในการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการถ่ายทอดเรื่องราว เนื้อหาด้วยการพูดอย่างเดียวที่สื่อความหมายให้เยาวชนได้รับรู้เข้าใจ มองเห็นภาพและเข้าใจง่าย ชัดเจน จึงจะทำให้ผู้ฟังประทับใจเกิดความสนใจติดตามรับฟังรายการ ดังนั้นทักษะการพูดของผู้จัดรายการจึงมีความสำคัญมาก ทักษะทางการพูดคือ การพูด การออกเสียงถูกต้อง ถูกอักขระ พยัญชนะตามกฎเกณฑ์ของภาษา เพราะถ้าผู้จัดรายการขาดทักษะการพูดแล้ว อาจสื่อความหมายผิด ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจผิดได้ ทักษะการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะของผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธรักษาของสถานีวิทยุพระพุทธรักษาและชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง หากมองภาพรวม แต่ถ้ามองเป็นรายบุคคลแล้ว ผู้จัดรายการเผยแผ่

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ นายเกียรติศักดิ์ บุตรราช, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธรักษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์พระครูโสภาสังฆรักษ์, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธรักษา, วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์, วันที่ วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

รายการธรรมะหลายท่านยังขาดทักษะการพูดที่ดีและถูกต้อง เนื่องจากผู้จัดรายการเป็นแม่ชีหรือพระสงฆ์ที่มีการศึกษา มีการฝึกอบรมทักษะการพูดน้อย และมีอายุมาก ทำให้การออกเสียง การพูดยังไม่ถูกต้อง ชัดเจนตามอักขระ พยัญชนะ ยังติดอยู่ในรูปแบบการพูดและภาษาของตนเองอยู่บ้าง จึงเป็นปัญหาหนึ่งที่มีผลต่อการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน^{๑๖๐}

ฉ. เทคนิค ลีลาในการพูด

เทคนิคและลีลาในการพูดหรือการนำเสนอเนื้อหา เรื่องราวที่เกี่ยวกับธรรมะถือว่ามีความสำคัญมาก มีผลต่อผู้ฟังเป็นอย่างมาก สามารถทำให้เยาวชนเกิดความสนใจติดตาม ทำให้เยาวชนเกิดความบันเทิง ร่าเริงเบิกบานใจในการรับฟังจากผู้จัดที่มีเทคนิค ลีลาการพูดที่ดี เช่น การนำเอานิทาน นิทานชาดก หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่สนุกสนานมาเล่าประกอบ การถ่ายทอดเสียงที่ดีเหมาะสมกลมกลืนกับเหตุการณ์ที่เล่า ทำให้เยาวชนเกิดอารมณ์คล้อยตาม มองเห็นภาพ เข้าใจง่าย และสนุกร่าเริงกับธรรมะไปด้วย ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย นี่ก็เป็นเทคนิค ลีลาการจัดรายการที่ดีและเหมาะสมมากสำหรับเยาวชน สำหรับเทคนิค ลีลาในการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของผู้จัดรายการ ผู้เผยแผ่ธรรมะไม่ค่อยมีส่วนใหญ่จะเป็นการอ่าน การพูดธรรมะจากหนังสือ เอกสารธรรมะของครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นลักษณะการอ่าน การพูดแบบธรรมดาที่ไม่ได้ใช้เทคนิค ลีลาในการนำเสนอ ทำให้ขาดชีวิตชีวา ความน่าสนใจ ถึงแม้เนื้อหาธรรมะนั้นจะดี แต่ถ้าผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะยังขาดเทคนิค และลีลาในการนำเสนอให้น่าฟัง น่าสนใจ ก็ทำให้เนื้อหาธรรมะนั้นฟังแล้วรู้สึกเฉยๆ ไม่น่าติดตามรับฟัง^{๑๖๑}

ช. ประสบการณ์ และความรู้ในข้อมูล ข่าวสารทางโลก

หมายถึงประสบการณ์ในการพูด การเผยแผ่ธรรมะต่อหน้าสาธารณชน ประสบการณ์ความรู้ในทางโลก และประสบการณ์ในการฝึกอบรมเด็ก เยาวชน ซึ่งมีความสำคัญที่จะทำให้ผู้จัดรายการรู้และเข้าใจถึงอุปนิสัยของเด็ก เยาวชนสามารถนำเอาธรรมะไปประยุกต์ใช้เชื่อมโยงให้เข้ากับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและการดำเนินชีวิตที่เยาวชนกำลังให้ความสนใจ หลงใหลจนเป็นค่านิยมที่ผิดๆ จะได้ทำให้ผู้ฟัง เยาวชนรู้และเข้าใจ ในข้อดี ข้อเสีย สิ่งที่ดีควรกระทำ สิ่งที่ไม่ดีที่ควรละเว้น และสามารถมองเห็นภาพได้ชัดเจน อันจะเป็นการเตือนสติ ชี้แนะให้เยาวชนได้รับรู้ เข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้ สำหรับประสบการณ์ ความรู้ในข้อมูลข่าวสาร เหตุการณ์ต่างๆ ของผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนมีน้อยมาก เนื่องจากนโยบายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ห้ามทุกคนภายในวัดอ่านหนังสือพิมพ์ ห้ามดูโทรทัศน์ และห้ามออกไปประพฤติปฏิบัติในที่

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ พระสฤทธิ์ สุมน, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

อื่นๆ นอกจากจะได้รับการอนุญาตก่อน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งส่งผลให้ผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะขาดประสบการณ์ และความรู้ในข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน ไม่ค่อยได้นำเอาเรื่องราว เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมาพูดคุยด้วยการสอดแทรกธรรมะ ทำให้การเผยแพร่ธรรมะของผู้จัดรายการยังติดอยู่ในรูปแบบเดิมๆ คือเป็นการพูดธรรมะที่เป็นแบบฉบับของวัด ด้วยการนำเอาธรรมะจากสถานที่ และจากเอกสารธรรมะของครูบาอาจารย์มาพูด มาอ่าน และขาดประสบการณ์ในการจัดรายการ การพูดคุยธรรมะต่อหน้าสาธารณชน จึงทำให้ผู้จัดรายการ บางท่านยังมีความประหม่า ไม่มีความมั่นใจ ส่งผลให้การเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชนขาดความเป็นธรรมชาติ มีชีวิตชีวา ไม่น่าสนใจแก่เด็ก เยาวชน^{๑๖๒}

๒. ปัญหาด้านเนื้อหารายการ

จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเทปบันทึกรายการธรรมะที่เปิดทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า เนื้อหารายการทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนที่กำลังดำเนินการจัดรายการในปัจจุบันนี้นี้น้อยลง ส่วนใหญ่จะเป็นการจัดรายการโดยการเปิดจากเทปบันทึกของครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นเทปบันทึกการแสดงธรรมของพระมหาเถระต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ รายการเพลงธรรมรับอรุณ, รายการฟังเพลง ฟังธรรม, รายการบันเทิงธรรม บันเทิงเพลง ก็จะเป็นลักษณะการเปิดเพลงทางโลก จะเห็นได้ว่าเนื้อหาของรายการธรรมะที่เผยแพร่ทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะเป็นลักษณะการเปิดเทปบันทึกเสียง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ เช่น การปฏิบัติรักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา ซึ่งเป็นเนื้อหาธรรมะที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้ฟังที่มีพื้นฐานในการปฏิบัติ รักษาศีลมาก่อน และกลุ่มผู้ฟังที่ชอบในการปฏิบัติ จึงเป็นสาเหตุและปัญหาหนึ่งที่ทำให้เยาวชนไม่ค่อยสนใจในการติดตามรับฟังรายการธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน^{๑๖๓}

๓. ปัญหาและข้อเสนอแนะที่พบจากการวิเคราะห์และประเมินผลการเก็บรวบรวม

ข้อมูล

จากการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงรูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชน ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการจัดรูปแบบรายการ วิทยุกระจายเสียง ในการเผยแพร่ธรรมะที่ไม่ประสบความสำเร็จ ไม่เป็นที่น่าสนใจและน่าติดตาม นั้นเป็นปัญหาสืบเนื่องมาจากนโยบายการบริหารจัดการภายในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนเอง คือ นโยบายการบริหารจัดการภายในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนไม่เอื้ออำนวยในการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชนเลย วิเคราะห์ได้ดังนี้

๑) ผู้จัดรายการขาดแหล่งข้อมูล ความรู้ ข่าวสารที่จะนำมาประกอบการอธิบายธรรมะ และเทคนิคการเผยแพร่ธรรมะของพระผู้ทรงภูมิความรู้ที่ได้เผยแพร่ทางรายการโทรทัศน์ อัน

^{๑๖๒} สัมภาษณ์นายสิทธิมนต์ ตอสน์เทียะ, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๓} สัมภาษณ์นายสิทธิมนต์ ตอสน์เทียะ, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำมาเป็นความรู้และรูปแบบในการปรับปรุงพัฒนาการจัดรายการ บูรณาการธรรมะให้ทันสมัย ให้เข้ากับเหตุการณ์ และสังคมในปัจจุบัน

๒) ให้ถือธุดงค์วัตร ถือสันโดษ ทำให้ผู้จัดรายการติดอยู่ในอารมณ์สมถะ ไม่ชอบสอน ทำให้ขาดประสบการณ์ในการพูดคุย แสดงธรรมะและจะต้องมีการออกไปปฏิบัติธรรม ธุดงค์ตามสถานที่ต่างๆ ที่ครูบาอาจารย์ให้ไป ทำให้ผู้จัดรายการไม่เพียงพอหรือจัดรายการได้ต่อเนื่อง

๓) การห้ามออกไปที่ไหนก่อนได้รับอนุญาต ส่งผลให้ผู้จัดรายการติดอยู่แต่ในรูปแบบความคิด การพูดการถ่ายทอดที่เป็นลักษณะแบบเฉพาะของตนเอง รูปแบบเดิมๆ ธรรมะเดิมๆ ภายในวัดที่อยู่อาศัย ทำให้เป้าหมายไม่มีความกระตือรือร้น และไม่เอาใจใส่ในการจัดรายการ

๔) อยู่ในช่วงการก่อสร้างและการพัฒนา ทำให้งบประมาณที่ได้รับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา นำไปใช้ในการก่อสร้าง การพัฒนาในด้านต่างๆ ของวัด เช่น การจ่ายค่าสถานี ค่าน้ำค่าไฟฟ้า รวมแล้วเป็นหลายแสนบาท และรายรับของทางวัดที่ได้จากการบริจาคก็ไม่แน่นอน บางครั้งก็ประสบปัญหารายจ่ายมากกว่ารายรับ จึงเป็นปัญหาใหญ่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาบุคลากร การว่าจ้างผู้มีความรู้ความสามารถมาจัดรายการ มาฝึกอบรม การพัฒนาเครื่องมืออุปกรณ์ เป็นต้น

๕) ไม่สนับสนุนให้ไปเผยแผ่ภายนอกวัด ให้เผยแผ่ธรรมะเฉพาะภายในวัด ส่งผลให้ผู้จัดรายการส่วนใหญ่จะมีประสบการณ์และความรู้ในเนื้อหาธรรมะที่เป็นลักษณะเฉพาะภายในวัด ทำให้ขาดประสบการณ์ในการศึกษาหาความรู้ รูปแบบและเทคนิค ลีลาในการเผยแผ่ธรรมะจากภายนอก ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการนำเอามาพัฒนาบูรณาการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการจัดรายการให้ดีขึ้น

๔. ข้อเสนอแนะที่พบจากการวิเคราะห์และประเมินผลการเก็บรวบรวมข้อมูล

ควรปรับเปลี่ยนนโยบายการบริหารจัดการภายในใหม่ เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบริหารการจัดการรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา และเพิ่มศักยภาพ ประสิทธิภาพให้กับบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ มีการพัฒนามากยิ่งขึ้น ด้วยการฝึกอบรม เปิดโอกาสและสนับสนุนให้ไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ทั้งจากแหล่งข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นต้น เพื่อให้รู้และเข้าใจในหลักการของการสื่อสาร การเผยแผ่ธรรมะ จะได้อ่านและเข้าใจถึงกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นใคร เพศหรือวัยใด มีทัศนคติอุปนิสัย และขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเป็นอย่างไร เพื่อที่จะได้นำเสนอเนื้อหาของธรรมะให้ตรงต่อความต้องการและเหมาะสมทั้งในด้านเนื้อหา ระยะเวลาและช่วงเวลาในการเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จากการสัมภาษณ์พบว่ารูปแบบรายการวิทยุกระจายเสียงที่เหมาะสมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ด้วยการประมวลผลและการวิเคราะห์ สามารถสรุปรูปแบบรายการที่เหมาะสมได้แก่รายการเพลงสวดแทรกธรรมะ ศิลธรรม คุณธรรม คติเตือนใจ รองลงมาคือรายการสนทนา โดยการนำเอาปัญหาของเยาวชนมาพูดคุยแล้วสวดแทรกธรรมะ ถัดไปคือรายการละคร โดยการนำเอาธรรมะ ศิลธรรม คติเตือนใจมาสอดแทรก นอกจากรูปแบบของรายการที่เยาวชนชื่นชอบแล้ว ในการจัดรายการจะให้ดี ประทับใจและเป็นที่น่าสนใจนั้นจะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญต่างๆ ดังนี้ที่ขาดไม่ได้ คือ

๔.๑ ลักษณะผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสม

การจัดรายการวิทยุกระจายเสียงจะดี ประสบความสำเร็จเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง นั้นขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของผู้จัดรายการเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะ ซึ่งเป็นรายการที่มุ่งสั่งสอนอบรมผู้ฟัง ชี้ทาง แนะนำให้ผู้ฟังประพฤติดีอยู่ในศีลในธรรม อันเป็นสิ่งที่ขัดต่อความรู้สึกรู้สึกหรือกิเลสของผู้ฟังเยาวชน ยิ่งต้องใช้ความรู้ความสามารถ ทักษะ สลีลาในการพูดเพื่อโน้มน้าว จูงใจให้ผู้ฟังคล้อยตาม สนใจติดตามรายการ อยากรับชมไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะมุ่งหวัง^{๑๖๔} ลักษณะของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสมในการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนา พอสรรูปวิเคราะห์ได้ดังนี้

ก. ภาพลักษณ์ของผู้จัดรายการ

ผู้จัดรายการธรรมะจะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน ถ้าผู้จัดรายการธรรมะเป็นคนดีมีชื่อเสียง เป็นที่ชื่นชอบและรู้จักของประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนแล้ว ยิ่งทำให้การชักจูงแนะนำ โน้มน้าวเยาวชนให้ประพฤติปฏิบัติชอบมีศรัทธาภาพ ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธานั้นจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจถึงอุปนิสัยของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี จึงจะสามารถจัดรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนาได้ดี^{๑๖๕}

ข. ความรู้ของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ความรู้ของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสมคือ ใครก็ได้ที่มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ซึ่งความรู้ของผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะนั้นจะต้องมีความรู้ในเรื่องธรรมะเป็นอย่างดีจึงจะสามารถจัดรายการได้ดี มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับ และก็ได้มีเยาวชนผู้จัดรายการแสดงความคิดเห็นไว้ว่า การเป็นนักจัดรายการไม่ได้ใช้เพียงวุฒิการศึกษาหรืออายุ แต่ที่สำคัญคือ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทำให้ผู้ฟังอยากที่จะติดตามรับฟังเรื่องราวที่นำมาเสนอมากกว่า^{๑๖๖}

ง. ภาษาของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์พบว่าสิ่งหนึ่งที่สำคัญมากในการจัดรายการนั้นคือ ภาษา ซึ่งผู้จัดรายการที่ดีจะต้องรู้ถึงภาษาและวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนที่ตนเองจัดรายการดี ว่าภาษาที่ใช้จัดนั้นสามารถสื่อสาร พูดคุยให้ผู้ฟังเข้าใจ รู้เรื่องหรือไม่ ถ้าใช้ภาษาที่ผู้ฟังไม่รู้เรื่องก็ทำให้การสื่อสาร การจัดรายการไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นภาษาจึงถือว่ามีความสำคัญมากในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมะ เพราะหากใช้ภาษาที่ยาก เช่นภาษาบาลี ภาษาสมัยใหม่ๆ ที่ไม่ดีไม่

^{๑๖๔} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเร็ง, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

เหมาะสม หรือใช้ภาษาไม่ถูกต้องตามอักขระ พยัญชนะหลายๆ หรือใช้ภาษาที่โลดโผน จะทำให้ผู้ฟังไม่รู้เรื่องและเบื่อหน่ายในการรับฟัง^{๑๖๗} ภาษาของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสม คือ ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นิ่มนวล ไพเราะ เสียงดัง ใช้ภาษาที่ถูกต้องเป็นกันเอง น่าเชื่อถือ สามารถสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ออกเสียงชัดเจน และได้มีผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภาษาของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสมว่า เป็นภาษาที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์การอ่านออกเสียง การออกเสียง ร และ ล ได้อย่างชัดเจนเป็นธรรมชาติ ไม่รวลึ้น การออกเสียงคำควบกล้ำ และการออกเสียงตรงคำ ไม่เพี้ยนพยัญชนะ ไม่เพี้ยนสระ และไม่เพี้ยนวรรณยุกต์ และก็ได้มีเยาวชนได้แสดงความคิดเห็นที่แตกต่างเพิ่มเติมว่า ภาษาของนักจัดรายการ ต้องรู้จักใช้คำและภาษาฟังแล้วรู้สึกสนุก การดำเนินรายการเผยแผ่ธรรมะนั้นควรเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นวิชาการจนเกินไป^{๑๖๘} นอกจากนี้ น้ำเสียงของผู้จัดรายการถือว่ามี ความสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่สามารถสื่อสารให้ผู้ฟังรู้สึกประทับใจ ชอบใจ หรือไม่ชอบใจ เพราะ น้ำเสียงนั้นสามารถสื่อความหมายให้ผู้ฟังรับรู้ถึงความจริงใจ ไม่จริงใจได้ ดังนั้นจึงถือได้ว่าน้ำเสียงของผู้จัดรายการ ก็มีอิทธิพลต่อการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะและสามารถทำให้เยาวชนชื่นชอบ สนใจและติดตามรายการได้ น้ำเสียงของผู้จัดรายการที่ดีนั้นมีความนิ่มนวลไพเราะน่าฟัง ไม่กระแทกเสียง ไม่เสียงดังแต่ชัดเจน ฟังแล้วรู้สึกสบาย ได้มีผู้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า น้ำเสียงที่ดีต้องประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ลักษณะโดยธรรมชาติและการเล่นเสียงที่เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่สิ้นเครือ มั่นใจในตนเอง ควรเปล่งเสียงไม่ดังหรือค่อยจนเกินไป ระดับเสียงเหมาะสมกับเนื้อหาที่จัดรายการ นอกจากนี้ แล้วน้ำเสียงที่ใช้ควรเป็นน้ำเสียงที่เอื่อยเย็น ฟังแล้วเย็นใจสบายใจ^{๑๖๙}

จ. เทคนิค ลีลาของผู้จัดรายการที่ดีและเหมาะสม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า เทคนิค ลีลาในการจัดรายการของผู้จัดรายการก็มีความสำคัญ ที่จะทำให้อารมณ์นั้นน่าสนใจ สนุกสนาน ร่าเริงเบิกบานแก่ผู้ฟัง ทำให้ผู้ฟังไม่เครียดหรือเบื่อหน่าย มีเทคนิค ลีลาแปลกใหม่เข้ามาใช้ในการจัดรายการอยู่เสมอๆ จะทำให้ผู้ฟังเกิดความสนใจติดตามรับฟัง การเผยแผ่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ต้องให้มีมุขตลกสอดแทรกในการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะด้วย เพื่อให้มีความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และผู้จัดรายการต้องเป็นตัวของตัวเอง ไม่จัดรายการคล้ายตามกลุ่มผู้ฟังจนออกนอกเรื่องมากเกินไป ลีลาในการถ่ายทอดต้องดีและเหมาะสม ไม่ควรเล่นจนเกินไป หรือตึงเครียดจนเกินไป การอ่านหรือพูดควรเว้นวรรคตอนให้ถูกต้องจังหวะและน้ำหนักคำและความ ควรอ่านหรือพูดเป็นจังหวะ และมีการรักษาข้อความในบทให้สมบูรณ์ ไม่ควรต่อเติมความ หรือตัดข้อความจนขาดความสมบูรณ์ และลีลาในการจัดรายการที่ดีต้องสามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความสนใจ ควรเปิดโอกาสให้ผู้ฟัง ได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ พูดคุยมีความ

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.วิทยา ทองดี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์พระสุนทรธรรมเมธี, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา วัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์, วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์พระครูโสภาสสังฆรักษ์, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา, วัดแสงสว่างราษฎร์บำรุง จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

เป็นกันเอง ให้เห็นภาพ เข้าใจง่าย มีการยกตัวอย่างประกอบ มีสุภาพศติ คติสอนใจ เพื่อแนะนำให้ผู้ฟัง เด็ก เยาวชนได้ข้คิดและนำเอาไปใช้ในการดำเนินชีวิต^{๑๗๐}

๔.๒ ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสม

เนื้อหาของการจัดรายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุทธศาสนา ต้องเป็น เนื้อหารายการที่มีธรรมะสอดแทรกอยู่ตลอด จะมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับตัวผู้จัดรายการที่จะกำหนด และรูปแบบของรายการ ลักษณะเนื้อหาของรายการเผยแพร่ธรรมะมีหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับ จุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของรายการว่าต้องการมุ่งเน้นไปที่กลุ่มผู้ฟังกลุ่มใด ้วยใด ลักษณะเนื้อหาของ รายการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุทธศาสนาที่ดีและเหมาะสม เป็นลักษณะรายการที่ให้ผู้ฟัง ได้มีส่วนร่วมกับทางรายการ เช่น รายการตอบปัญหาชิงรางวัล หรือรายการสนทนาธรรมโดยการ ให้ผู้ฟัง ได้เข้ามาร่วมจัดรายการหรือตอบปัญหาในรายการ การตอบปัญหาธรรมะถือว่าเป็นรายการที่ ดีอีกวิธีหนึ่ง สำหรับผู้ฟัง แล้วก็มีรางวัลเพื่อให้ผู้ฟังมีความสนใจมากขึ้น รายการเพลง ซึ่งผู้ฟังชอบฟัง และไม่ควรถูกเป็นเพลงที่กระตุ้น ยั่วยุเร้าร้อนต่ออารมณ์ความรู้สึก เช่น เพลงเร็ว เพลงร็อค เพลง ต่างประเทศที่ไม่เหมาะสม ควรจะเป็นเพลงธรรมะ เพลงเย็นๆ แล้วสอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรม คติเตือนใจ รายการสนทนา จัดในลักษณะเป็นการนำเอาปัญหาของผู้ฟังมาพูดคุยแล้ว สอดแทรกธรรมะ รายการละคร จัดในลักษณะเป็นการนำเอาธรรมะ ศีลธรรม คติเตือนใจมา สอดแทรก หรือรายการธรรมะที่มุ่งเน้นถึงการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน นำเอาเหตุการณ์ต่างๆ ที่ เกิดขึ้นในสังคม ประวัติของพระพุทธเจ้าที่ผู้ฟังให้ความสนใจมาพูดคุย สนทนาด้วยการสอดแทรก ธรรมะให้ผู้ฟังได้รู้ได้เห็น และเข้าใจถึงข้อดี ข้อเสีย เพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุน หรือเพื่อเป็นการ บอกลสอน เตือนสติไม่ให้หลงไหลประพฤติปฏิบัติตาม เนื้อหาของธรรมะที่ดีและเหมาะสมแก่ผู้ฟัง เป็น เนื้อหาธรรมะสั้นๆ ง่ายๆ สบายๆ ไม่ควรเน้นเนื้อหาธรรมะที่ลึกซึ้งมากจนเกินไป และควรเป็นเนื้อหา ธรรมะที่สามารถบูรณาการนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับชีวิตประจำวันได้และทันสมัยทันต่อ เหตุการณ์ ควรมีเพลงธรรมะเข้ามาคั่นหรือสอดแทรกของการจัดรายการธรรมะที่มีระยะเวลา นานเกินไป เพื่อเป็นการผ่อนคลาย ไม่ให้เกิดความตึงเครียดในการรับฟัง^{๑๗๑}

๔.๓ ระยะเวลาในการออกอากาศที่เหมาะสม

จากการประเมินผลจากการสัมภาษณ์ระยะเวลาในการจัดรายการก็ถือว่าสำคัญ ต่อกลุ่มผู้ฟัง เช่น ระยะเวลาในการจัดรายการ ควรจัดระยะเวลาในการออกอากาศที่ไม่นานหรือสั้น จนเกินไป จนไม่สามารถจดจำประเด็นสำคัญ สิ่งที่น่าสนใจได้ ดังนั้นระยะเวลาในการจัด รายการจึงเป็นสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ผู้จัดรายการควรพิจารณาดีๆ ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ผู้ฟังและวัตถุประสงค์ของรายการ ระยะเวลาในการออกอากาศรายการธรรมะที่เหมาะสมแก่ผู้ฟัง พบว่า ระยะเวลาที่ดีและเหมาะสมที่สุดคือ ๑๕-๓๐ นาที รองลงมาคือ ๑-๒ ชั่วโมง เมื่อประกอบกับ

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ ผศ. บรรจง โสดาดี, สถานีวิทยุทธกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเร็ง, สถานีวิทยุทธกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่าระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมแก่เยาวชน ควรจะประมาณ ๓๐ นาที เพราะเด็ก เยาวชนจะมีสมาธิในการฟังน้อย จะเกิดความเบื่อหน่ายในเรื่องราวที่ต้องฟังนานๆ โดยเฉพาะสิ่งที่เป็นการบอกการสอน เด็กจะไม่ค่อยทนรับฟัง จะหันไปฟังเพลง ดูโทรทัศน์ เล่นเกมส์ อินเทอร์เน็ตแทน แต่ถ้าจัดรายการที่มากกว่า ๓๐ นาที ควรจะมีเพลงขึ้นรายการเพื่อเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ของเยาวชนให้รู้สึกสบายไม่ตึงเครียดจนเกินไป และควรจัดให้ต่อเนื่องเป็นประจำ อาจจะมีสัปดาห์ละ ๓-๔ วันหรือทุกวันได้ยิ่งดี เพราะเด็ก เยาวชนจะได้ติดตามรับฟังอย่างต่อเนื่อง การกำหนดระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมแก่เยาวชน ก็ขึ้นอยู่กับรูปแบบของรายการที่จัดด้วย ถ้าหากเปิดเพลงประกอบการบรรยายธรรม การเล่านิทานธรรมะเป็นช่วงๆ ก็อาจจัดรายการได้เกิน ๑ ชั่วโมง แต่หากบรรยายธรรมะอย่างเดียว ๑ ชั่วโมงก็อาจจะนานเกินไปสำหรับความรู้สึกของเยาวชน^{๑๗๒}

๔.๔ ช่วงเวลาในการออกอากาศที่เหมาะสม

ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีจะต้องตรงกับกลุ่มผู้ฟังที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ผู้จัดรายการมุ่งหวัง เช่นกลุ่มเป้าหมายเป็นชาวนา ชาวสวน ซึ่งใช้เวลาในการทำงาน ทำสวนในช่วงเวลาตั้งแต่เช้าจนเย็น เราก็ต้องจัดรายการในช่วงเวลาเช้าไปจนถึงเย็น กลุ่มเป้าหมายผู้ฟังรายการก็จะได้รับฟัง ได้รับความรู้ที่ผู้จัดรายการนำเสนอ ก็จะเป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตอย่างดียิ่ง ซึ่งอาจจะขยายกลุ่มผู้ฟังจากสาขาอาชีพต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นช่วงเวลาในการจัดรายการจึงถือว่าสำคัญ และมีอิทธิพลต่อผู้ฟังเป็นอย่างมาก หากจัดช่วงรายการไม่ตรงกลุ่มเป้าหมายแล้ว คุณประโยชน์ที่ต้องการนำเสนอก็ไม่เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย และช่วงเวลาที่ดีจัดรายการนั้นจะต้องสอดคล้องกับเนื้อหาของรายการและกลุ่มผู้ฟังด้วย เช่น เนื้อหารายการที่ต้องใช้สติปัญญาจดจำ ใช้สมาธิในการรับฟัง ก็ต้องจัดรายการในช่วงที่กลุ่มผู้ฟังว่างจากหน้าที่การงานและการเรียน เช่นวันหยุด จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการรับฟัง ช่วงวันเวลาที่ดีและเหมาะสมในการจัดรายการเผยแพร่ธรรม จากการประเมินจากการสัมภาษณ์ พบว่าช่วงเวลาที่ดีและเหมาะสมที่สุดคือวันหยุด และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา รองลงมาคือจัดทุกวัน ในช่วงเวลาตั้งแต่ ๐๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. ผู้ฟังจะรับฟังกันมากเพราะเป็นช่วงหลังเลิกทำงาน และได้สอบถามผู้ฟังที่รับฟังรายการอื่นๆ อยู่ จะเปิดรับฟังรายการวิทยุในเวลา ๐๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำกิจกรรม หน้าที่การงาน และเป็นช่วงเวลาว่างก่อนเข้านอน ส่วนวันเสาร์-อาทิตย์ การออกอากาศรายการธรรมะนั้นควรจะอยู่ในช่วงเวลา ๐๘.๐๐-๑๘.๐๐ น. เพราะจะเป็นเวลาที่ผู้ฟังเปิดรายการวิทยุฟังมากที่สุด^{๑๗๓}

สรุปการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะดังนี้

รูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นขึ้นชอบและน่าสนใจของผู้ฟังคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของชาวพุทธ และรายการธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจใน

^{๑๗๒} สัมภาษณ์นายพลนภัส แสงสี, สถานีวิฑูกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก, สถานีวิฑูกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๐.

รายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จ ในการเผยแพร่ธรรมะทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญดังนี้

ลักษณะผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี สุขภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีอายุ ๒๐-๕๐ ปี มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั่นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน

ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสม ลักษณะของเนื้อหาของรายการที่ดีและเหมาะสมแก่ผู้ฟังที่สุด คือ รายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ รายการเพลงที่สอดแทรกธรรมะ หรือรายการอื่นๆ ที่ให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ โดยมีการเปิดโทรศัพท์ออกอากาศ

ระยะเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม ระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม คือ ๖๐ นาทีและควรจัดรายการให้มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓-๔ วัน จัดได้ทุกวันยิ่งดี

ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม คือวันหยุดและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ เวลาตั้งแต่ ๐๘.๐๐-๑๘.๐๐ น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลาตั้งแต่ ๐๘.๐๐-๒๐.๐๐ น.

การมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทยุ

เปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ ความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ มีภาครัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหารามาร่วมจัดรายการวิทยุ ซึ่งผังรายการจะมีรายละเอียดคือ ธรรมะ ร้อยละ ๗๐ สังคมข่าวสาร ร้อยละ ๒๐ เพลงร้อยละ ๑๐^{๑๗๔}

สรุปได้ว่า การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากการสัมภาษณ์ทำให้พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ ปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหาร

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเร็ง, สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา, วันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๖๐.

จัดการด้านการกระจายเสียงดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจของผู้ฟังคือ รายการธรรมะ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหา และรายการที่สอดแทรกธรรมะ ศิลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ธรรมะได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุขภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีอายุ ๒๐-๕๐ ปี มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษา หรือคำพูดที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสมที่สุด คือ รายการที่มีเนื้อหาเป็นลักษณะเกี่ยวกับธรรมะ รายการเพลงที่สอดแทรกธรรมะ หรือรายการอื่นๆ ที่ให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ ระยะเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม ระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสมแก่ผู้ฟัง คือ ๖๐ นาทีและควรจัดรายการให้มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓-๔ วัน จัดได้ทุกวันยิ่งดี ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม คือวันหยุดและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ เวลาตั้งแต่ ๐๘.๐๐-๑๘.๐๐ น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลาตั้งแต่ ๐๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทยุเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมกันในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ ความรู้ และร่วมมือบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกข้อผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้มีภาครัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาราชมาร่วมจัดรายการวิทยุ

๔.๓ วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น พบว่า บทบาทหน้าที่ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน ด้านการศึกษาผู้รับฟังรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มีความคิดเห็นว่า สถานีวิทยุพระพุทธศาสนามีบทบาทอยู่ในระดับมากทุกรายการ เช่นช่วยแนะนำและฝึกทักษะวิชาชีพให้กับคนในท้องถิ่น การส่งเสริมความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและการนำเสนอความรู้ด้านการศึกษาแก่ประชาชนในชุมชน การนำเสนอข่าวสาร การนำเสนอข้อมูลภาวะเศรษฐกิจในชุมชน รวมถึงการ

ประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมส่งเสริมการศึกษาให้กับเด็กในชุมชน ทั้งนี้เพราะการนำเสนอเนื้อหา รายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาควรมีความหลากหลายและสนองต่อความต้องการของประชาชน เมื่อมีกิจกรรมที่ประชาชนชื่นชอบ นอกจากนี้ยังมีบทบาทหน้าที่ที่มีต่อภารกิจของตนเอง บทบาท หน้าที่ที่มีต่อปัจเจกชนด้านสังคม เพราะ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาช่วยให้คนในท้องถิ่นมีความรัก และเข้าใจกัน สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความสามารถในการร่วมจัดรายการ ดังนั้น ข่าวสารจึงอาจไหลจากนักวางแผนพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับสารในชนบท ใน เวลาเดียวกันชาวบ้านอาจจะส่งข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือมีการแลกเปลี่ยนติดต่อส่ง ข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือมีการแลกเปลี่ยนติดต่อส่งสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน ด้านวัฒนธรรม สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะมีการถ่ายทอดกิจกรรมตามประเพณีของท้องถิ่น ช่วย เผยแพร่กิจกรรมที่ส่งเสริมศีลธรรมและช่วยให้ประชาชนในชุมชนรับรู้พฤติกรรมของท้องถิ่นอยู่ ตลอดเวลา

เครือข่ายสถานีวิทยุ เนื่องจากสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็น ประจำทุกปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาความรู้ แต่ละสถานีมีพัฒนาการความ คืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหนแล้ว มีปัญหา อะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการ เชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของ ปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้ เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องกับประสานงาน ภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม จะเป็นไป ในรูปแบบของการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ การนัดสังสรรค์พบปะพูดคุยกันภายในกลุ่มด้วย รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การประชุมซึ่งจะมีการจัดทุก เดือนๆ ละ ๑ ครั้ง โดยจัดภายในสถานีฯ มีการจัด สัมมนาออกพื้นที่ เพื่อระดมความคิดเห็นและ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เป็นต้น

กลยุทธ์ที่นำมาใช้เพื่อให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาด้วย แนวคิดที่ว่าสถานีวิทยุพระพุทธศาสนานั้นเป็นของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญบางครั้งชุมชนอาจจะเข้า ร่วมโดยการเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งจะนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจในชุมชน หลักการสำคัญก็คือ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะต้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทนจาก หลายๆ กลุ่มในสังคม ในหลายๆ กรณี คณะกรรมการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะมี บทบาทในการ จัดการ การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ จะเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และโปร่งใสตั้งนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชน แต่ละสังคม สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันในส่วนของการสร้างเครือข่าย นั้น ทางสถานีฯ มีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มองค์กรที่ดำเนินกระบวนการเรียนรู้เรื่องสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนาและมีการติดต่อสื่อสารกัน อยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านทางโทรศัพท์ การประชุม การจัด

สัมมนา จึงเน้นการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมจากผู้ฟังภายในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะต้องการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้เข้ามาเรียนรู้การทำงาน การบริหารจัดการ เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานี แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวนให้ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีฯ คือชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ คำ และ ๑๕ คำ จะมารักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยการฟังเทศน์ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น สวดมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กลิ่นสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

สรุปได้ว่า เครือข่ายสถานีวิทยุเนื่องจากสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาดูว่า แต่ละสถานีมีพัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหนแล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม จะเป็นไปในรูปแบบของการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ การนัดสังสรรค์พบปะพูดคุยกันภายในกลุ่มด้วย รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การประชุมซึ่งจะมีการจัดทุกเดือนๆ ละ ๑ ครั้ง โดยจัดภายในสถานีฯ มีการจัด สัมมนานอกพื้นที่ เพื่อระดมความคิดเห็นและเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เป็นต้น กลยุทธ์ที่นำมาใช้เพื่อให้นักในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาด้วยแนวคิดที่ว่าสถานีวิทยุพระพุทธศาสนานั้นเป็นของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญบางครั้งชุมชนอาจจะเข้าร่วมโดยการเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งจะนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจในชุมชน หลักการสำคัญก็คือ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะต้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทนจากหลายๆ กลุ่มในสังคม ในหลายๆ กรณี คณะกรรมการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะมี บทบาทในการจัดการ การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ จะเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และโปร่งใสตั้งนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะ

ทำให้สมาชิกของชุมชน แต่ละสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันในส่วนของการสร้างเครือข่ายนั้น ทางสถานีฯ มีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มองค์กรที่ดำเนิน กระบวนการเรียนรู้เรื่องสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและมีการติดต่อสื่อสารกัน อยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านทางโทรศัพท์ การประชุม การจัดสัมมนา จึงเน้นการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมจากผู้ฟังภายในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะต้องการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้การทำงาน การบริหารจัดการ เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีฯ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกร่วมมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีฯ คือ ชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำและ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยการฟังเทศน์ ทำวัตรสวดมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น มีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้เมื่อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายในการบริหารจัดการ การบริหารด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารการจัดการสถานี การบริหารจัดการในการกระจายเสียงคือการทำงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาของ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานีวิทยุเพื่อพระพุทธศาสนาเผยแพร่พระพุทธศาสนา การจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาก็มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูลข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้

การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่ามีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง ดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คือ รูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม เป็นที่ชื่นชอบและน่าสนใจของเยาวชนอย่างมากคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรม และคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตามุ่งหวังที่จะให้สิ่งที่ประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี

ในรูปแบบของการใช้ภาษาหรือคำพูดนั้นต้องใช้คำที่สุภาพ นิ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนิ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั่นเครือ ต้องเพิ่มมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน การมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทย คือเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด คักยภาพ และความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตาม ประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพจะต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกข้อผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาครัฐคือ สำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาวิทยาลัย มาร่วมจัดรายการวิทยุด้วยเช่นกัน

เนื่องจากสถานีวิทยพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาสถานีให้มีการพัฒนาและดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการจะดำเนินการไปในรูปแบบไหน มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรหาทางปรับปรุงแก้ไข สิ่งเหล่านี้จึงจำเป็นต้องเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากล ของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก ซึ่งเป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน

การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานภายใน โดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานให้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เครือข่าย การสื่อสารของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม การระดมความคิดเห็นเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีต่อไปในอนาคต สำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคือ การจัดกิจกรรมต่างๆของ สถานี แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกได้ว่าตัวเองได้มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีวิทยุเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

ขอนแก่น ได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ คำและ ๑๕ คำ ได้มีรักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา วิทยาเขตขอนแก่น โดยการฟังเทศน์ ทำวัตรสวดมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมวันสิ้นปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหม่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับคนชุมชนตลอดไป

๔.๕. ภาพกิจกรรมประกอบ

เวทีการจัดและถอดบทเรียนเครือข่าย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน ๒) เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๑. กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน

กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ พบว่า มีคณะกรรมการหลักๆ ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการเพียง ๒ ชุด ซึ่งคณะกรรมการบริหารงานจะทำหน้าที่ในการออกนโยบาย ดูแลงบประมาณใช้จ่ายต่างๆเกี่ยวกับการบริหารการดำเนินงานของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนา จัดโครงการฝึกอบรมผู้ผลิตรายการและผู้บริหารรายการ และกำหนดผังรายการออกอากาศของสถานี ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะทำหน้าที่ในการผลิตรายการ จัดรายการ ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล ประสานงานกับทางหน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร และประสานงานกับชุมชนหรือบุคคลในชุมชน หน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร พ่อค้า แม่ค้า และประชาสัมพันธ์ของชุมชน จังหวัดที่จะมาจัดรายการ โดยการฝึกอบรม แนะนำ คอยควบคุมให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดรายการ นโยบายในการบริหารจัดการ คือการผลิตรายการส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยรวม โดยมีนโยบายหลักหรือวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการ การบริหารด้านบุคลากรคือการดำเนินการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติงาน และผลิตรายการให้ถูกต้องมีประสิทธิภาพของรายการสถานีวิทย์พระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน และเพื่อขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร) การบริหารจัดการด้านงบประมาณคือ เรื่องของการบริหารจัดการด้านงบประมาณของการทำรายการ เช่น ค่าแอร์ ค่ากระดาษ การดำเนินงานให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมข้างนอกร่วมกับชุมชน การบริหารการ

จัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินการรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูล ข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้

๒. การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจากการสัมภาษณ์ทำให้ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ ปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียงดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจของเยาวชนคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศิลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุขภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตามุ่งหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีอายุ ๑๖-๒๕ ปี มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นิ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนิ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสม ลักษณะของเนื้อหาของรายการที่ดีและเหมาะสมแก่เยาวชนที่สุด คือ รายการที่มีเนื้อหาเป็นลักษณะการตอบปัญหาธรรมะ รายการเพลง ที่สอดแทรกธรรมะ หรือรายการอื่นๆ ที่ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ โดยมีรางวัลเป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจของเยาวชน ระยะเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม ระยะเวลาในการจัดรายการเผยแผ่ธรรมะที่ดีและเหมาะสมแก่เยาวชน คือ ๓๐ นาทีและควรจัดรายการให้มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓-๔ วัน จัดได้ทุกวันยิ่งดี ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม คือวันหยุดและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ เวลาตั้งแต่ ๑๕.๐๐-๒๐.๐๐ น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลาตั้งแต่ ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทยุเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ และความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การ

กำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาครัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาราชนาร่วมจัดรายการวิทยุ

๓. วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่ายสถานีวิทยุเนื่องจากสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาว่า แต่ละสถานีวิทยุพัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหนแล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม จะเป็นไป ในรูปแบบของการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ การนัดสังสรรค์พบปะพูดคุยกันภายในกลุ่มด้วย รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การประชุมซึ่งจะมีการจัดทุกเดือนๆ ละ ๑ ครั้ง โดยจัดภายในสถานีฯ มีการจัด สัมมนานอกพื้นที่ เพื่อระดมความคิดเห็นและเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เป็นต้น กลยุทธ์ที่นำมาใช้เพื่อให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาด้วยแนวคิดที่ว่า สถานีวิทยุพระพุทธศาสนานั้นเป็นของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญบางครั้งชุมชนอาจจะเข้าร่วมโดยการเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งจะนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจในชุมชน หลักการสำคัญก็คือ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะต้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทนจากหลายๆ กลุ่มในสังคม ในหลายๆ กรณี คณะกรรมการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทในการจัดการ การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ จะเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และโปร่งใส ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชน แต่ละสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันในส่วนของการสร้างเครือข่ายนั้น ทางสถานีฯ มีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มองค์กรที่ดำเนิน กระบวนการเรียนรู้เรื่องสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและมีการติดต่อสื่อสารกัน อยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านทางโทรศัพท์ การประชุม การจัดสัมมนา จึงเน้นการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมจากเยาวชนภายในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะต้องการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้การทำงาน การบริหารจัดการ เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีฯ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทาง

รายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีฯ คือชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธรูปของสถานีวิทยุพระพุทธรูป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำและ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาสิลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธรูป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยการพึ่งเทศน์ ทำวัตรสวดมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมวันสิ้นปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคีเทศน์มหาชาติ นอกจากนี้ เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

๕.๒ อภิปรายผล

กระบวนการเผยแพร่พระพุทธรูปและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธรูปและชุมชนนั้นประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายในการบริหารจัดการ การบริหารด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธรูปของสถานีวิทยุพระพุทธรูปและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานี สถานีวิทยุพระพุทธรูปเพื่อเผยแพร่พระพุทธรูปการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูลข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติ (ชยวิโส) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงผลพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พระพุทธรูปทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธรูปที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมที่เหมือนกัน คือรูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้

เรียนรู้อรรถนะได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความกล้ากล้าอาจหาญร่าเริง เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปไมย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดแจ้งยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีลสมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภavana คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัฏฐาน ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบันสมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ใช้แสดงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะและภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักรู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางสำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึงพระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึงสำนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึงสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสารหมายถึงประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ **รศ.ชม ภูมิภาค** ได้กล่าวในด้านสื่อที่ใช้ในการศึกษาไว้ในหนังสือเรื่อง “หลักการประชาสัมพันธ์อย่างไร” ว่า วิทยุ นับเป็นแหล่งข่าวสารการศึกษานอกโรงเรียนอันสำคัญยิ่ง ชาวชนบทของประเทศไทยได้อาศัยวิทยุเป็นแหล่งข่าวสารความรู้ที่สำคัญมาก เพราะการอ่านออกเขียนได้ยังไม่ดีพอ สิ่งพิมพ์มีน้อย การคมนาคมขนส่งไม่ค่อยสะดวก นอกจากนี้วิทยุยังเป็นแหล่งข่าวสารที่บุคคลทั่วไปเชื่อถือด้วย จึงมีผลในด้านความรู้และด้านชักจูงใจสูง ดังนั้นวิทยุจึงมีประโยชน์มาก ทั้งที่ฟังเวลาว่าง และฟังในเวลาทำงาน การฟังวิทยุมีผลเพื่อนำไปปฏิบัติและมีผลต่อวัฒนธรรมเป็นอันมาก และ **จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์** ได้กล่าวถึงสื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง “ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์” ว่า สื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ได้แก่สื่อที่เป็นสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และสื่อบุคคลซึ่งนับว่าเป็นสื่อที่มีความสำคัญ

มากต่อการโน้มน้าวทัศนคติของบุคคลไปจนถึงขั้นการยอมรับความคิดใหม่ โดยเฉพาะผู้นำความคิด เขามีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นและสังคมภายนอกมากกว่าผู้อื่น นอกจากนี้แหล่งสื่อที่เป็นสถานศึกษา หน่วยงานราชการและสถาบันที่มีผู้คนมีการเข้ามาติดต่ออย่างสม่ำเสมอ จะช่วยเป็นผู้แนะนำแก่ผู้ที่เข้ามาติดต่อที่ดี การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุทธศาสตร์และชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง ดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุทธศาสตร์และชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจของเยาวชนคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จ ในการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุขภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน การมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทยุทธศาสตร์คือเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ และความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาครัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลทหาร มาร่วมจัดรายการวิทยุ สอดคล้องกับ **จุไรรัตน์ พลเลิศ** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม พบว่าการจะสร้างเครือข่ายได้จะต้องทำให้อาสาสมัครสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสร้างแกนนำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การกำหนดวัตถุประสงค์ และการกำหนดกิจกรรม ซึ่งทุกกระบวนการต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติ ซึ่งในงานวิจัยดังกล่าวได้มีข้อเสนอในระดับนโยบายของหน่วยงานที่จะสร้างเครือข่ายว่า การทำงานในลักษณะเครือข่าย ผู้นำหรือแกนนำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน ดังนั้นการสร้างเครือข่ายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีกระบวนการจัดการหรือส่งเสริมแกนนำให้ปฏิบัติงานให้เต็มที่ เช่น มีการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้นำ ให้ความรู้ในการบริหารจัดการ การบริหารงานแบบเครือข่าย การทำงานแบบมีส่วนร่วมให้สามารถทำงานกับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสร้างเครือข่ายจะต้องมีการจัด

กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ ประสบการณ์และทิศทางในการทำงานร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทและการทำงานร่วมกัน **บุญยวีร์ ลุมาดกมลพันธ์** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเป็นการศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้นำองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภายในชุมชน รวมถึงองค์กรสื่อมวลชน พบว่า ผู้นำระดับองค์กรต่างมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการทำงานเป็นเครือข่ายในระดับสูง โดยมีความรู้ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาก่อนจะทำให้การสร้างเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น รู้ว่าเครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกันและมีการแบ่งงานกันทำ และการประสานงานเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการมองเห็นปัญหาร่วมกันและผู้นำเครือข่ายไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพียงลำพังในเครือข่าย รวมทั้งรู้ว่าการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมี “องค์กรประสานงาน” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรในเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแม้จะพบว่าระดับผู้นำองค์กรต่างๆ จะเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับสูงก็ตามแต่ยังมีบางประเด็นที่ยังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องและมีผลการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเป็นอย่างมาก คือ ด้านลักษณะของเครือข่าย ได้แก่ การรู้ว่องค์กรที่จะเข้าร่วมเครือข่ายไม่ต้องปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายขององค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วม การรู้ว่าการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายมิได้ทำให้ได้รับประโยชน์จากองค์กรอื่นแต่เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการแบ่งส่นปันส่วนอย่างเท่าเทียมกันในทุกๆ ด้าน และ**พระราชบัญญัติ** (ชยวิโส) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พระพุทธานุภาพทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธานุภาพที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีการสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษา พบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมะที่เหมือนกัน คือ รูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความกลัวกลัวอาภายหาญร่าเริง เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีล

สมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภาวนา คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัญญา ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบัน สมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ชี้แจงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์ เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้าน จะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะและภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และ นำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิฑูญกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบาง สำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็น ของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึง พระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึง สำนวนบทพระ ธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึง สถานีวิฑูญกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับ สาร หมายถึง ประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อ ธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่ สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเครือข่ายสถานีวิฑูญเนื่องจากสถานีวิฑูญพระพุทธศาสนา จะมีการ ประชุมกันเป็นประจำทุกปีหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการ จัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาดูว่า แต่ละสถานีสมี พัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหน แล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือ ในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐาน สากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็น พาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและ ประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายในกลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย ตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิฑูญพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม การระดมความคิดเห็นและเพื่อให้เกิด ความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับ วิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีฯ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้า มาร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็น เจ้าของสถานีฯ คือ ชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา วิทยาเขต

ขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มีการฟังเทศน์ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น และสวดมนต์ร่วมกัน ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีในคืนวันที่ ๓๑ ธันวาคม กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้ เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง สอดคล้องกับ**พระราชธรรมนิเทศ** (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาไว้ว่า “การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้กระจายตัวเองออกไปมากเป็นพิเศษ เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชน เพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอกสถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริก ไปสั่งสอนประชาชน เรียกว่าธรรมทูตบ้าง ธรรมจาริกบ้าง **บุญยวีร์ ลูมาตกมลพันธ์** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเป็นนักศึกษาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้นำองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภายในชุมชน รวมถึงองค์กรสื่อมวลชน พบว่า ผู้นำระดับองค์กรต่างมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการทำงานเป็นเครือข่ายในระดับสูง โดยมีความรู้ความสัมพันธที่ดีต่อกันมาก่อนจะทำให้การสร้างเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น รู้ว่าเครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกัน มีการแบ่งงานกันทำ และการประสานงานเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังมองว่าการเกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการมองเห็นปัญหาาร่วมกันและผู้นำเครือข่ายไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพียงลำพังในเครือข่าย รวมทั้งรู้ว่าการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมี “องค์กรประสานงาน” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรในเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแม้จะพบว่า ระดับผู้นำองค์กรต่างๆ จะเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับสูงก็ตามแต่ยังมีบางประเด็นที่ยังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องและมีผลการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเป็นอย่างมาก คือ ด้านลักษณะของเครือข่าย ได้แก่ การรู้ว่องค์กรที่จะเข้าร่วมเครือข่ายไม่ต้องปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายขององค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วม การรู้ว่าการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายมิได้ทำให้ได้รับประโยชน์จากองค์กรอื่นเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการแบ่งปันปันส่วนอย่างเท่าเทียมกันในทุกๆ ด้าน และ**พระราชปัญญาภรณ์ (ชยวิโส)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๔-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีกรสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดย

ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษา พบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมะที่เหมือนกัน คือ รูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความแก้แค้นล้างอาชญากรรมร้าย เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีลสมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภavana คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัฏฐาน ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบันสมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ชี้แจงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์ เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะ และภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางสำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึงพระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึงสำนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึงสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสารหมายถึงประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

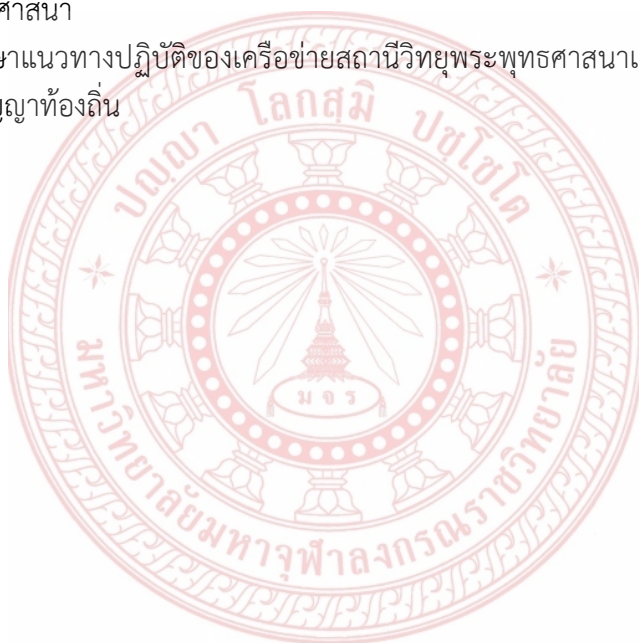
๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

การศึกษาวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างนั้น จะเห็นว่าสถานีวิทย์กระจายเสียงพระพุทธศาสนายังไม่เป็นระบบเท่าที่ควรเนื่องจากบางสถานีฯ ยังอยู่ในช่วงทดลองออกอากาศ ควรมีภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนในการจัดการบริหารเพื่อให้สถานีวิทย์พระพุทธศาสนามีระบบการจัดการที่เป็นระบบและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาการจัดการจัดการสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน
๒. ศึกษาการสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาแบบบูรณาการเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
๓. ศึกษาแนวทางปฏิบัติของเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาเพื่อต่อยอดความรู้แบบบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ภาษาไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๔, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๕, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๕, ๒๘, ๒๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ :

กาญจนา แก้วเทพ, การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน : โดยถ้อยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนวพัฒนาชุมชน (กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

เสรี พงษ์พิศ, เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาชนเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

ปาน กิมนี, การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เอเชียเพรส, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่, การบริหารพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.

(กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๐๙-๒๑๔.

นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

วารสารสังคมและมนุษยศาสตร์ มก. (ปีที่ ๒๙ ม.ค.-มิ.ย.๒๕๔๖).

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๑-๑๒, รายงานการศึกษาเรื่องโครงการศึกษารูปแบบการ

เสริมสร้างเครือข่ายพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, (กรุงเทพมหานคร: หจก. เทพเพ็ญวา

นิตย, ๒๕๔๗), หน้า ๖.

สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสคนพิการ และผู้สูงอายุ, **กลยุทธ์**

เครือข่ายการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอสมิคเอนเตอร์ไพรส์ จำกัด,

๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

อคิน รพีพัฒน์, “การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ,” ใน **คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการพัฒนา** (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), หน้า ๒๕๙.

งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์ประกอบของเครือข่าย, **การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน**. กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสคนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล : <http://oppn.opp.go.th/research๐๑.php>, (๒๕ พ.ค.๕๕).

รุ่งโรจน์ เพชรฉนิล, **เครือข่ายภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน**,

(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), **เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**,

(กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๗), หน้า ๘.

สัมพันธ์ เตชะอิก และคณะ, **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**,

(ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

นฤมล นิราทร, **การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ**,

(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, “การสื่อสารกับสังคมเครือข่าย”,

เอกสารประกอบการศึกษาอบรมหลักสูตร ๓ การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง, (สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๔๖), เอกสารอัดสำเนา.

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ม.ป.ป: ๘

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ม.ป.ป: ๑๖

บำรุง สุขพรรณ, **พฤติกรรมกรับฟังข่าวสารวิทยุกระจายเสียงและผลที่มีต่อการพัฒนาชนบท :**

ศึกษาเฉพาะกรณีวิทยุกระจายเสียงกองอำนาจการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ(กรป.

กลาง) จังหวัดเชียงราย. วารสารศาสตร์ ของคณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน,

(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑ เล่มที่ ๑ เดือน ตุลาคม ๒๕๒๓), หน้า ๓.

บุญเกื้อ ควรหาเวช. **นวัตกรรมทางการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : (ภาควิชาเทคโนโลยี
การศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.๒๕๓๓), หน้า ๒๒.

เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์. **บทบาทของประชาสังคมต่อการส่งเสริมจริยธรรมสื่อสารมวลชน**, (๗๙ ปี

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๗ -๑๓๒

พระ จิระโสภณ. **หลักและทฤษฎีการสื่อสาร**. นนทบุรี (พิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529).

หน้า ๑๓๖-๑๓๙

ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิจัยประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อ
วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการ
การศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๖)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ทำการประเมินประสิทธิภาพการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง
ในช่วงระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๔๕ ถึง กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖

ยุทธนา สาริยา, **ผลการศึกษานักศึกษาระบบนอกโรงเรียนที่เรียนด้วยวิทยุไปรษณีย์**,
(๒๕๒๗), หน้า ๑๕

กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องคณะสงฆ์และการศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญ
ทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๙.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๙**, (กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๐.

สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนา : กระบวนทัศน์ใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๘๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙,

(นนทบุรี: บริษัท เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๒.

กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา,**

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

มหาวิทยาลัย, **ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑,** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,

วิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๗๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ ๙,

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

มหาวิทยาลัย, **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ หลักสูตรนิกกรรมและธรรมศึกษาชั้นโท,** ๙๖.

มหาวิทยาลัย, **อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑,** พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๘ - ๑๑.

แสง จันทร์งาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า,** (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖),

หน้า ๒๔-๓๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง,** พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๓๘), หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

กองการศึกษาสงเคราะห์, **ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียน ณ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์,**

(กรุงเทพมหานคร: กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๕-๖.

มานพ พลไพรินทร์, **คู่มือการบริหารกิจการคณะสงฆ์,** หน้า ๒๓๖-๒๓๘.

กองการศึกษาสงเคราะห์, **ระเบียบการรับเด็กเข้าเรียน ณ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์,**

(กรุงเทพมหานคร : กรมสามัญศึกษา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒ - ๑๓.

กมล ฉายาวัฒน์, **พระธรรมญาณมุนี ๘๓,** (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด

, ๒๕๓๐), หน้า ๒๗ - ๓๓.

กรมการศาสนา, **คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์,** (กรุงเทพมหานคร : หจก.ชุติมาการพิมพ์, ๒๕๓๑),

หน้า ๕ - ๖.

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), **การคณะสงฆ์และการพระศาสนา,** (กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒-๖๕.

กรมการศาสนา, **คู่มือการบริหารและการจัดการวัดฉบับย่อ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

วิศิษฐ์ พงศ์พัฒน์จิต, **คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑ - ๒๔.

ประเวศ วะสี, **สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอบ้าน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การเผยแผ่เชิงรุก**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑-๑๕.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (มหาศรีบรรดร), **พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.gotoknow.org/posts/๔๗๕๓๗๙> [๑๖ พ.ค.๕๗].

ประเวศ วะสี, **การทำงานของพระสงฆ์ในปัจจุบัน**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล:

www.๒๐๒.๒๘.๕๒.๔/article/article_file/buddhism_Strategy.๒๕๕๑.

[๖ พ.ค.๕๗].

พระครูโสภณปริยัติสุธี, (ศรีบรรดร ธีรธมฺโม), **ระบอบการปกครองสงฆ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (พะเยา : เจริญอักษร, ๒๕๕๓), หน้า ๖๐.

จิตรานภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์, **ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

จู่ไรรัตน์ พลเลิศ, **แนวทางการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม**, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐.

ชัยนันท์ นันทพันธ์, **การประชาสัมพันธ์อย่างไรจึงได้ผล**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ปากปิกร้าฟฟิค, ๒๕๓๒), หน้า ๘.

รศ.ชม ภูมิภาค, **หลักการประชาสัมพันธ์อย่างไร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : O.S. PRINTING HOUSE Co., LTD, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘๙.

ทรงวิทย์ แก้วศรี, **การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า**, (บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

ธรรมเกียรติ กัณโธริ, **พุทธวิบัติ ? ตอน ศรัทธาวิปริต : วิกฤติศาสนาและวิกฤติทางสังคม**,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด ๒๕๕๒), หน้า ๓๕.
บุญยวีร์ ลูมาตกลมพันธ์, **แนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมในระดับจังหวัด:ศึกษากรณี
จังหวัดสมุทรสงคราม**, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๕๙), หน้า ๑.

พระครูวิจิตรธรรมโกศล, **รวมปาฐกถายอดฮิต**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๒๗),
หน้า ๑๒๖-๑๓๐.

พระมหานัด อตถจาโร และพระปลัดอำพล สุธีโร, **พระธรรมทูตสายต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒**,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔.

พระวุฒิกิรณ วุฒิกิรณ (พรมพิมพ์), **ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระราชวรมุนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙,
(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๔.

พระครูปลัดสุวัฒนจริยคุณ, **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ, ๒๕๕๗), หน้า ๓.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๖๒.

พระราชปัญญาภรณ์ (ชวยวิโส/ไชยวงศ์), **รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานี
วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย:ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาใน
วันธัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๖ - ๒๖.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **พุทธวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕.

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, **พุทธวิบัติ ? ตอน อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของการเผยแผ่**

พระพุทธศาสนา : วิธีทางที่ไม่ควรมองข้าม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พ
ริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๕.

วศิน อินทสระ และไชย ณ พล, **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์และกลยุทธ์การประกาศธรรมสู่
โลกกว้าง**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันธรรมมาธิปไตย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

วีระ อรัญมงคล, **หลักการประชาสัมพันธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุดจิตออฟเซต,
๒๕๓๘), หน้า ๒๘.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), **สากลศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สภาการศึกษามหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๓, ๑๖๒.

สิทธิ บุตรอินทร์, **พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑.

แสง จันทร์งาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖),
หน้า ๒๔ - ๓๐.

แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๕),
หน้า ๑๒-๒๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: เพชรรุ่งการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

อาทร สองรักษ์, **แนวทางการสร้างเครือข่ายนักบริหารงานช่างองค์การบริหารส่วนตำบลในเขต
พื้นที่อำเภอสีเกาและอำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง**, (วิทยาลัยปกครองท้องถิ่น :
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

ดร.เกษม นครเขตต์, **แปลเรียบเรียง, เอกสารวิชาการแนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม
(Social Network Theory)**, โครงการสร้างพันธมิตรการสร้างสรรค์สุขภาพ
สำนักงานโครงการสร้างพันธมิตรการสร้างสรรค์สุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.

ฉัตรชัย สิงห์โต, **รูปแบบการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่
ตำบลร่องเคาะ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง**, (บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.
 ปิยฉัตร วงศาโรจน์, การศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการโดยชุมชน
 , (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

อรรณพ พงษ์วาท, เครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาครู : ภารกิจของคนในชาติ, (กรุงเทพมหานคร
 : สำนักงานโครงการพิเศษเพื่อการปฏิบัติการฝึกหัดครูพัฒนาครูและบุคลากรทางการ
 ศึกษา (สปค.), ๒๕๓๙), หน้า ๓.

เกษม สุขสวัสดิ์. ภูมิปัญญา ชาวบ้านวิถีชีวิตเกษตรชุมชนพึ่งตนเอง: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์รวมสวน
 หेतบ้านอรุณฤกษ์ ตำบลกระทุ่มล้ม อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม. ปริญญา
 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตสถาบันราชภัฏธนบุรี.

๒๕๔๗.

นันทสาร สีสลับและคณะ. ภูมิปัญญาไทย. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๒๓: ๑๗-๒๐.

๒๕๔๑.

จรรุวรรณ ธรรมวัตร. ภูมิปัญญา อยุธยา. โครงการตำราคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. อุบลราชธานี: หจก. ศรีธรรมออฟเซ็ท. ๒๕๔๓.

ภูมิปัญญา อยุธยาวิวัฒน์. อยุธยาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถาบันไทยศึกษา. ๒๕๓๔.

นิตี เอียวศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร ทิศทางไทย. กรุงเทพฯ:

(ม.ป.ท.). ๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ธรรมนูญปัญญาไทย รุ่น ที่ ๑ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. ๒๕๔๔.

ประเวศ วะสี. การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. เอกสารประกอบการสัมมนาทาง

วิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ. ๒๕๓๐.

๑.๒.๒ สี่อี่เล็กทรอนิกส์:

พระครูโสภณปริยัติสุธี (มหาศรีบรรพต) , พุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่, [ออนไลน์] , แหล่งข้อมูล:

<https://www.gotoknow.org/posts/475379> [๑๖ พ.ค.๕๗].

ประเวศ วะสี, การทำงานของพระสงฆ์ในปัจจุบัน, [ออนไลน์] , แหล่งข้อมูล:

www.202.28.52.4/article/article_file/buddhism_Strategy.2551. [๖ พ.ค.๕๗].

งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์ประกอบของเครือข่าย, การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน. กองส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์, [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล :

<http://oppn.opp.go.th/research01.php>, [28 พ.ค.55].

๒. ภาษาอังกฤษ

Lewis, P.S., Goodman, S.H., & Fandt, P.M.. **Management: Challenges for tomorrow's leader**. 4 th Edition, Ohio: South-Western, 2004.

Starky, P. **Networking for development**. London: The international forum for rural transport and development, 1997

ภาคผนวก ก บทความการวิจัย

- ๑.ชื่อเรื่อง : การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 ๒.ชื่อผู้วิจัย : นายบุญส่ง นาสรวง
 ๓.บทคัดย่อ

รายงานวิจัยเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน ๒) เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการบรรยายงานวิจัยเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลจากการศึกษาพบว่า ๑) กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนามีการจัดโครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายในการบริหารจัดการ การบริหารด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียง ๒) การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน พบว่าชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ๓) บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุ พบว่าเครือข่ายสถานีวิทยุ มีการประชุมกันเป็นประจำทุกครั้งที่ จัดกิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทุกครั้ง

Abstract

The purposes of strengthening the network of Buddhist radio stations and communities in the lower northeastern part were 1) to study the propagation process of Buddhism and local wisdom of Buddhist radio stations and community. 2) To promote the network of Buddhist radio stations and communities in the lower northeastern part. 3) To analyze the roles and networks of Buddhist radio stations and the creation of social wisdom in the lower northeastern part. It is a qualitative research by descriptive research.

The result showed that 1) the propagation process of Buddhism and local wisdom of the Buddhist radio stations. There are board, management policy, personnel administration, budget management, station management, broadcasting administration. 2) Promoting the network of Buddhist radio stations and communities found that the community was involved from informative perception, planning, targeting, decision, performance, evaluation, measurement, conclusion leads to public dissemination. 3) The role and network of radio stations found that they have

meeting regularly. Organize activities to promote Buddhism and people are participated in every activity.

๔. บทนำ

๔.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มาตรา ๔๐,ต่อเนื่อง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๔๗, พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการกิจการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์พ.ศ.๒๕๕๑ พระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว(วิทยุกระจายเสียงชุมชน) และประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์การประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) บทเรียนที่โดดเด่นและข้อจำกัด ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่างๆ จากประสบการณ์การบริหารจัดการของกิจการสถานวิทยุชุมชนต่างๆ รวมทั้งทิศทางในอนาคตของวิทยุชุมชนที่ควรเป็น ความท้าทายไม่มีหน้าปิดจากเทคโนโลยีตลอดจนการหลอมรวมสื่อ

วิทยุชุมชนภาคประชาชนที่ไม่แสวงหากำไรและไม่มีโฆษณา นั้น มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญ คือ การสนับสนุนทางความคดและการเงินจากกองทุนการลงทุนทางสังคม (SIF)๑ เป็นส่วนใหญ่ในจุดเริ่มต้น เพื่อต่อยอดแนวทางการพัฒนาที่ ทางกองทุนฯได้วางรากฐานและให้ การสนับสนุนชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ อันนำไปสู่กำเนิดของวิทยุชุมชนภาคประชาชนอย่างกว้างขวางในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเมือง (พอช.) มาขยายผลแนวคิด ไปยังชุมชนชนต่างๆ ที่องค์กรเคยให้การสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม วิทยุชุมชนที่ไม่แสวงหาผลกำไรนั้นมิได้มีเพียงสถานีวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นจากความพยายามและการผลักดันขององค์กรพัฒนาทั้งสองแห่งข้างต้นเท่านั้น มีสถานีวิทยุชุมชนจำนวนไม่น้อยที่เกิดจากองค์กรชุมชน หน่วยราชการท้องถิ่น รวมไปถึงตัวบุคคลที่มีวิสัยประสงค์ในการจัดตั้งวิทยุชุมชนที่แตกต่างกันไป อันมีลักษณะของการตามอย่างสถานีวิทยุชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งสอง โดยมรยละเอียดความหลากหลาย ในลักษณะการดำเนินการแตกต่างฐานที่มา และปัจจัยแวดล้อมของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ร่วมกันทำมาอย่างต่อเนื่อง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ในขณะที่ภาครัฐพึงตระหนักและให้ความสำคัญในการวางแนวทางเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิทยุชุมชนในด้านต่างๆ มากกว่าการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางเทคนิคในการส่งกระจายเสียงโดยละเลยนัยสำคัญแห่งความเป็นวิทยุชุมชน ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันสื่อวิทยุชุมชนมิได้เผชิญหน้ากับการครอบงำโดยธุรกิจเท่านั้น หากยังถูกบงการและแทรกแซงจากรัฐผ่านข้อจำกัดและมาตรการทางกฎหมายต่างๆ ซึ่งดูจะสวนทางกับนโยบายที่รัฐบาลประกาศส่งเสริมวิถีทางในการประกันสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่ภาครัฐต้องตระหนักถึงการหนุนเสริมพันธกิจของวิทยุชุมชนในลักษณะที่ต่างไปจากวิทยุกระแสหลัก

กล่าวคือ มุ่งเน้นส่งเสริมพันธกิจด้านการให้การศึกษา(to educate) และการให้ข่าวสาร(to inform) แทนการโน้มน้าวใจ(to persuade) หรือ การให้ความบันเทิง (to entertain) เพื่อนำพาประชาชนก้าวไปสู่การมีชุมชนที่เข้มแข็ง อันจะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการก้าวข้ามจากการเป็นเพียง”สื่อใหม่”ไปสู่การเปิด”พื้นที่สาธารณะ”(public sphere) อันเป็นบทพิสูจน์คุณภาพการของวิทยุชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

จุมพล รอดคำดี นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ได้ ระบุว่าวิทยุชุมชนต้องมีลักษณะดังนี้

๑. ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักคนส่วนใหญ่
๒. ต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
๓. ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน
๔. เสนอข่าวสาร วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นสำคัญ
๕. เปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผนจัดรายการและเข้ามาบริหารได้
๖. เป็น Narrowcasting ไม่ใช่ Broadcasting ครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น
๗. เป็นสื่อมวลชนของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

การจะปฏิบัติตามพันธกิจที่กล่าวมาได้นั้นวิทยุชุมชนจำเป็นต้องมุ่งทำหน้าที่(function) ทั้งในฐานะของสื่อ ความเป็นพื้นที่สาธารณะและความเป็นชุมชนโดยมุ่งพัฒนาการผลิตงานหรือทำงาน(work) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน(participation) ด้วยการสร้างและพัฒนาสมรรถนะในการแพร่กระจาย(diffusion competence) ในรูปแบบต่างๆ ขึ้นเสียก่อน เช่น การสร้างระบบการสื่อสารสองทาง หรือการสื่อสารกันโดยตรง ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองผ่านกิจกรรมต่างๆ ตามสภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีแห่งท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์และมีส่วนร่วมกับวิทยุชุมชน ทำให้คนในชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนเคลื่อนเข้ามาใกล้กันเสียก่อน ก่อนขยายเชื่อมโยงกับวิทยุชุมชนอื่นๆ เพิ่มขีดความสามารถในการสื่อสารกึ่งสังคมภายนอก และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกัน

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะบังเกิดขึ้นได้ เมื่อชุมชนรับรู้และตระหนักว่าวิทยุชุมชนมิใช่เรื่องของสื่อใหม่ หากเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย เมื่อพิจารณาในแง่ของประสิทธิภาพของพื้นที่สาธารณะวิทยุชุมชนยังคงทำได้เพียงแค่เป็นสื่อกลาง หรือเป็นเวทีเปิดประเด็นสาธารณะ(public forum) แต่ยังไม่สามารถพัฒนาไปถึงขั้นที่ก่อให้เกิดการถกเถียง การพัฒนาขีดความสามารถทำหน้าที่ ทั้งในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนพึงเป็นศูนย์กลางแห่งข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมแห่งการแพร่กระจายสู่ชุมชนได้อย่างครอบคลุม รวดด้าน ทั้งในเชิงกายภาพและเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน ตลอดจนการดำเนินการได้ตามกรอบของกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน อย่างไรก็ตามแม้วิทยุชุมชนยังไม่สามารถพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตามพันธกิจสำคัญต่างๆ ได้ยังไม่ครบถ้วนก็มิได้หมายความว่า เป็นวิทยุชุมชนที่อ่อนแอทั้งนี้เพราะวิทยุชุมชนนั้นเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่พึงร่วมกันเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิทยุชุมชนเป็นสำคัญ

จากก่อตั้งของสถานีวิทยุชุมชนของภาคประชาชน ทางศาสนาได้เห็นถึงความสำคัญของการมีสื่อทางด้านนี้ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์(เกี่ยว อุปเสโน) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร องค์ดำริในการกำเนิดสถานีวิทยุโทรทัศน์

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ (ดีดีทีวี) และสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงได้มีมติมหาเถรสมาคมที่ ๔๐๑/๒๕๕๒ ครั้งที่ ๑๗/๒๕๕๒ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๒ ให้จัดตั้งสถานีเผยแพร่ภาพและเสียงของ คณะสงฆ์ในกำกับของมหาเถรสมาคม โดยมี พระพรหมเมธี โฆษกเถรสมาคมเป็นประธาน คณะทำงานจัดตั้งสถานีโทรทัศน์และวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ(ธรรมาธิปไตย) ดีดีทีวีและซีเอฟเอ็ม ๘๘.๗๕ เมกะเฮิรตซ์

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา นั้น พระสงฆ์นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งในพุทธบริษัทซึ่งถือว่าเป็นแกนหลัก เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข และในบางโอกาสก็ให้การสนับสนุนช่วยเหลือสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย โดยอยู่ภายใต้กรอบอันดีงามของศาสนา

จากประเด็นดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ในการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ให้ยั่งยืนด้วยวิธีการอื่นๆ ที่นอกไปจากการถอดบทเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณที่สามารถสรุปกลับไปใช้ได้กับองค์กรต่อไป

๔.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน
๒. เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การเสริมสร้าง หมายถึง การเสริมสร้างเครือข่ายด้านสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่าย หมายถึง เครือข่ายด้านสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สถานีวิทยุ หมายถึง พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กระบวนการเผยแพร่ หมายถึง วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ด้านใดด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นจากชาวบ้าน โดยจะเกิดขึ้นจากการศึกษา ประสบการณ์ หรือ การถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ

๔.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้

เป้าหมายเชิงคุณภาพ

๑. มีการส่งเสริมให้สถานีพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้บูรณาการหลักการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน และการดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยผ่านสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชน จำนวน ๘ สถานี

๒. พัฒนารูปแบบการจัดการของสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชนให้มีขีดความสามารถในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. การพัฒนาการมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์ของสถานีพระพุทธศาสนาและชุมชนในการส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เป้าหมายเชิงปริมาณ

๑. ได้กระบวนกรเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชน

๒. สถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชน จำนวน ๘ สถานี ๖ จังหวัด มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. มีการพัฒนาขีดความสามารถของผู้จัดรายการสถานีวิฑู ใน ๖ จังหวัด จำนวน ๘ สถานี เพื่อเป็นแกนนำในการส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนหนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เกษม นครเขตต์ กล่าวไว้ในเอกสารวิชาการแนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) ว่า การสร้างเครือข่ายสามารถทำได้หลายวิธีภายใต้แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้อธิบายมาข้างต้น อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติการเพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่าย ควรมีความเข้าใจเป็นพื้นฐานว่า แท้จริง เครือข่าย คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร หรือขยายไปถึงระหว่างรัฐชาติ โดยมีการสื่อสารและสาระที่นำเข้าสู่กระบวนการสื่อสาร เป็นเครื่องมือในการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ (รวมทั้งอาจทำลายความสัมพันธ์ได้ด้วย) การเกิดของเครือข่ายไม่ใช่การเรียกผู้คนมารวมประชุมในเวทีที่เป็นทางการ แต่เกิดจากการที่บุคคลหรือกลุ่ม/องค์กร ได้มีโอกาสติดต่อสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเพื่อการสนับสนุนให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายที่บุคคล กลุ่ม และองค์กรกำหนดไว้ ข้อพิจารณาที่สำคัญประการหนึ่ง คือการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ไม่จำเป็นต้องเกาะเกี่ยวกัน อย่างเหนียวแน่นเสมอไป การมีความสัมพันธ์แบบหลวม ๆ แต่สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอก็สามารถช่วยให้การทำงานของเครือข่ายได้ดี^{๑๗๕}

^{๑๗๕}

ดร.เกษม นครเขตต์, แปลเรียบเรียง, เอกสารวิชาการแนวคิดและทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory), โครงการสร้างพันธมิตรการสร่างสุขภาพ สำนักงานโครงการสร้างพันธมิตรการสร่างสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.

จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนของการสร้างเครือข่ายตั้งแต่การก่อรูปร่างเป็นเครือข่ายในรูปแบบต่าง รวมทั้งขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายต่างๆ ล้วนอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกองค์ภายในเครือข่าวนั้นเข้ามามีส่วนร่วมด้วย จึงจะทำให้เครือข่าวนั้นมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

ปิยฉัตร วงศาโรจน์^{๑๗๖} ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการโดยชุมชน โดยเป็นการศึกษาความคิดเห็นต่อการรับรู้กิจกรรมการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย โดยมีประเด็นสำคัญประกอบด้วย การศึกษาปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดวัตถุประสงค์ การหาสมาชิก การสร้างแกนนำเพื่อเผยแผ่วัตถุประสงค์ของการตั้งเครือข่าย และการแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ผู้คนส่วนใหญ่ (ประชากร) รับรู้ถึงรูปแบบกิจกรรมการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายและมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย นอกจากนี้ประชากรส่วนใหญ่ที่ศึกษาายังเห็นด้วยว่าแนวทางการสร้างเครือข่ายควรประกอบไปด้วยประเด็นที่สำคัญ ๆ ดังนี้คือ การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (เห็นความสำคัญ) มีการสร้างพันธมิตรร่วมกัน มีการพัฒนาความสัมพันธ์ที่สัมพันธ์กับการศึกษาปัญหา มีการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ มีการหาสมาชิก การสร้างแกนนำ เพื่อเผยแผ่วัตถุประสงค์ของการตั้งเครือข่ายและที่สำคัญมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ จะพบว่า แนวทางและรูปแบบการสร้างเครือข่าย มีลักษณะที่ประกอบด้วย

๑. กระบวนการตกผลึกปัญหาร่วมกัน กล่าวคือมีการรับรู้ปัญหาร่วมกันที่มีความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย (Realization) ร่วมกันเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมหรือโครงการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้หรือสร้างเสริมกิจกรรมที่เครือข่ายมีการดำเนินการอยู่แล้วหรือกำลังดำเนินการอยู่

๒. มีกระบวนการในการสร้างความร่วมมือร่วมกันโดยการติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิกเพื่อตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาที่ร่วมกัน

๓. มีกระบวนการในการสร้างพันธมิตรร่วมกัน กล่าวคือมีข้อตกลงที่จะมีกระบวนการในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ

๔. มีกระบวนการในการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ต่อกันและกันสามารถใช้ทรัพยากรร่วมกันได้ และที่สำคัญ คือ

๕. มีกระบวนการในการทำกิจกรรมร่วมกัน รวมถึงรับการรับผลประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบของเครือข่าวนั้นโดยสรุปแล้วมี ๓ รูปแบบ กล่าวคือ รูปแบบเครือข่ายเชิงพื้นที่ รูปแบบเครือข่ายเชิงประเด็น และรูปแบบเครือข่ายตามโครงสร้างหน้าที่

^{๑๗๖}ปิยฉัตร วงศาโรจน์, การศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายการฟื้นฟูสมรรถภาพเด็กพิการโดยชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

ลูอิส และคณะ (Lewis) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *Management: Challenges for tomorrow's leader* ถึงชนิดของเครือข่ายกว้าง ๆ ดังนี้^{๑๗๗}

๑. เครือข่ายภายใน (Internal network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กรเพื่อป้องกันการใช้ทรัพยากรภายนอกหน่วยงาน ลักษณะโครงสร้างเครือข่ายภายใน คือ การให้แต่ละหน่วยงานมีความเป็นอิสระในการผลิตงานตามความสามารถเฉพาะของหน่วยงานนั้นๆ แต่ไม่มีความซ้ำซ้อนในการผลิต และมีหน่วยงานกลางขององค์กรเป็นผู้ประสานระหว่างหน่วยงาน

๒. เครือข่ายยั่งยืน (Stable network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายในองค์กร แต่บางส่วนมีการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของงาน โดยที่หน่วยงานกลางเป็นผู้ทำสัญญาในการใช้ทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานภายนอก

๓. เครือข่ายพลวัต (Dynamic network) เป็นเครือข่ายที่มีลักษณะแตกต่างจากเครือข่ายภายใน และเครือข่ายยั่งยืน โดยเครือข่ายชนิดนี้เน้นการประสานกับหน่วยงานภายนอก แต่องค์กรยังมีหน่วยงานแกนกลางที่เป็นหน่วยงานหลัก แต่ทรัพยากรอื่น ๆ ใช้ของหน่วยงานภายนอก

จากชนิดของเครือข่ายที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าเครือข่ายแต่ละชนิดมีหลักการพื้นฐานเดียวกัน คือ การใช้ทรัพยากรที่องค์กรมีอยู่อย่างคุ้มค่า และพยายามประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการผลิต การประสานเครือข่ายกับองค์กรภายนอกขึ้นกับความสามารถในการผลิตขององค์กร การสร้างเครือข่ายต้องคำนึงถึงเสมอว่า “เครือข่าย” เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การนำเครือข่ายต้องมี การเรียนรู้ (learn) การลงทุน (invest) การฟูมฟักบำรุง (nurture) และการรักษาสัมพันธ์ภาพ (keep relationship) ซึ่งรวมกันเป็นคำว่า LINK ซึ่งหมายถึงการเชื่อมโยงนั่นเอง

สตาร์เคย์ (Starkey) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ *Networking for development* โดยเสนอแนวทางในการสร้างเครือข่ายดังนี้^{๑๗๘}

๑. สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการสร้างเครือข่าย โดยเชิญองค์กรและผู้มีส่วนได้เสียมาร่วมประชุมโดยหารือเกี่ยวกับเป้าประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมที่จะเกิดจากการทำงานร่วมกัน

๒. กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งเครือข่าย ทิศทาง และกิจกรรมหลักให้ชัดเจนโดยให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดด้วย เพื่อป้องกันการผูกขาดของกลุ่มคนบางกลุ่ม และควรมีการทบทวนเป็นระยะๆ เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และความต้องการของสมาชิก

๓. จัดตั้งกลุ่มแกนของเครือข่ายเพื่อทำหน้าที่ประสานงานและจัดการ และกลุ่มแกนเครือข่ายต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งนี้ต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของสมาชิก และป้องกันการผูกขาดอำนาจ

^{๑๗๗} Lewis, P.S., Goodman, S.H., & Fandt, P.M.. *Management: Challenges for tomorrow's leader*, (4th Edition). Ohio: South-Western, 2004), P. 292.

^{๑๗๘} Starkey, P. *Networking for development*. (London: The international forum for rural transport and development, 1997), P. 18.

๔. สร้างความรู้สึกร่วมกันและเป็นเจ้าของให้แก่สมาชิก ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การเลือกกิจกรรมและวิธีการทำงานของเครือข่ายในลักษณะประชาธิปไตย

๕. ส่งเสริมในเรื่องการบริหารและจัดการทรัพยากรของเครือข่ายเพื่อประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนและความสามารถในการพึ่งตนเอง

๖. สนับสนุนให้มีการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย เพื่อเสริมให้เครือข่าย มีความเข้มแข็งมากขึ้น ซึ่งมีได้ทั้งทางแนวนอน คือในระดับองค์กรเดียวกัน และแนวตั้งหรือในต่างระดับกัน การเชื่อมเครือข่ายทำได้ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการด้วยการมีกิจกรรมร่วมกัน หรือเป็นตัวแทนร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการที่เกี่ยวข้อง

๗. มีการติดตามและประเมินผลกิจกรรมสม่ำเสมอ โดยดูความสอดคล้องของแผนการทำงานกับวัตถุประสงค์ความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครือข่ายในแต่ละระยะ ทั้งนี้ควรให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดวิธีและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครือข่ายและร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการติดตามและประเมินผล

๘. มีการจัดอบรมเพื่อฟื้นฟูความรู้ด้านการจัดการเครือข่ายให้กับองค์กรแกน และผู้นำเครือข่ายสม่ำเสมอ

อรรณพ พงษ์วาท ได้กล่าวไว้ในหนังสือเครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาครู : ภารกิจของคนในชาติว่า เครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม เพื่อการปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการหลักของตนอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นการรวมตัวแบบหลวม ๆ สรุปลงได้ว่าการสร้างเครือข่ายหมายถึงการสร้าง ความเชื่อมโยง การประสานงานของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลายองค์กรที่ต่างก็มีเป้าหมาย วิธีการทำงานและมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง ทรัพยากรของตนเองเพื่อปฏิบัติการกิจใดภารกิจหนึ่งร่วมกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็ยังปฏิบัติการกิจของตน^{๑๗๙}

โดยสรุปจากงานวิจัยดังกล่าว จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไปแล้ว หากมีการสร้างเครือข่าย ไม่ว่าจะด้านใด ๆ และระดับใด ๆ ก็ตามผู้นำองค์กรต่าง ๆ ล้วนมีความเข้าใจในการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันในระดับหนึ่งอยู่แล้ว ขาดแต่เพียงประเด็นรายละเอียดเท่านั้นเองซึ่งเมื่อมีการจัดตั้งเครือข่ายแล้วจะต้องพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ เป็นประเด็น ๆ ไป ซึ่งจะทำการทำงานเครือข่ายมีจุดร่วมแห่งการเริ่มต้นและมีแนวโน้มที่จะยั่งยืนต่อไป

๔.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ผู้วิจัยได้กำหนด วิธีการศึกษาค้นคว้าตามลำดับดังนี้

^{๑๗๙} อรรณพ พงษ์วาท, เครือข่ายความร่วมมือการพัฒนาครู : ภารกิจของคนในชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานโครงการพิเศษเพื่อการปฏิรูปการฝึกหัดครูพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา (สปก.), ๒๕๓๙), หน้า ๓.

๔.๖.๑ แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

๔.๖.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔.๖.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๔.๖.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๖.๕ การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

๔.๖.๑ แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นผู้บริหารสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาและ
สถานีวิทยุชุมชน จำนวน ๘ สถานี ๖ จังหวัด ดังนี้

สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

ที่	รายการ	ความถี่	ที่ตั้ง	เบอร์โทร
๑	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต ขอนแก่น	FM ๑๐๑.๗๕ MHz	๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ.เมือง จ. ขอนแก่น ๔๐๐๐๐	
๒	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต นครราชสีมา	FM ๙๙.๗๕ MHz	ถ.ชาติพัฒนา หมู่ ๗ ต.หัวทะเล อ.เมือง จ. นครราชสีมา ๓๐๐๐๐	
๓	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต สุรินทร์	FM ๘๘.๐๐ MHz	บ้านโคกกระเพอ หมู่ ๘ (ห้วย เสนง) ต.นอกเมือง อ.เมือง จ. สุรินทร์	
๔	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาจังหวัดศรี สะเกษ	FM ๑๐๕ Mhz	๖๗ ม.๒ ถ.โยธาธิการ ต.น้ำคำ อ.เมือง จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐	
๕	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์	FM ๑๐๕.๙๐ Mhz	วัดท่าสว่าง ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์	
๖	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนาวัดท่าสว่าง จังหวัดบุรีรัมย์	๑๐๔.๒๕ Mhz	วัดท่าสว่าง ตำบลกระสัง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์	

๗	สถานีวิทยุเพื่อ พระพุทธศาสนา วัดแสง สว่างราษฎร์บำรุง จังหวัด สุรินทร์	FM ๑๐๕.๒๕ MHz	หมู่ ๗ ตำบลบัวเขต อำเภอ บัวเขต จังหวัดสุรินทร์	
๘	สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต อุบลราชธานี	FM ๑๐๓.๒๕ MHz	ตงบังไฟ บ้านหมากมี ต. กระโสบ อ.เมือง จ. อุบลราชธานี ๓๔๑๗๐	

๔.๖.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑) แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา และชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเด็นความหมายของเครือข่าย ความสำคัญของเครือข่าย แนวคิดการสร้างเครือข่าย รูปแบบและประเภทของเครือข่าย การสร้างเครือข่าย การจัดการเครือข่าย

๒) เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินสถานการณ์ (SWOT Analysis) เป็นเครื่องมือในการประเมินสถานการณ์ ซึ่งช่วยให้ผู้บริหารกำหนดจุดแข็งและจุดอ่อนจากสภาพแวดล้อมภายใน โอกาสและอุปสรรคจากสภาพแวดล้อมภายนอก ตลอดจนผลกระทบต่อการทำงานขององค์กร ได้มาด้วยการระดมสมองและจัดลำดับความสำคัญ เพื่อนำข้อมูลมาทำ SWOT MATRIX เพื่อกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ต่อไป

๔.๖.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ทำการสำรวจสภาพการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างโดยการส่งแบบสอบถามตามบัญชีรายชื่อกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นในกลุ่มผู้บริหาร

๒) จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้บริหารสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง

๓) ทำการสำรวจความคิดเห็นของภาคีเครือข่ายและผู้ให้บริการเครือข่ายโดยส่งทางไปรษณีย์ และกำหนดเลขที่แบบสอบถามเพื่อตรวจสอบการกลับคืนของแบบสอบถาม

๔.๖.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

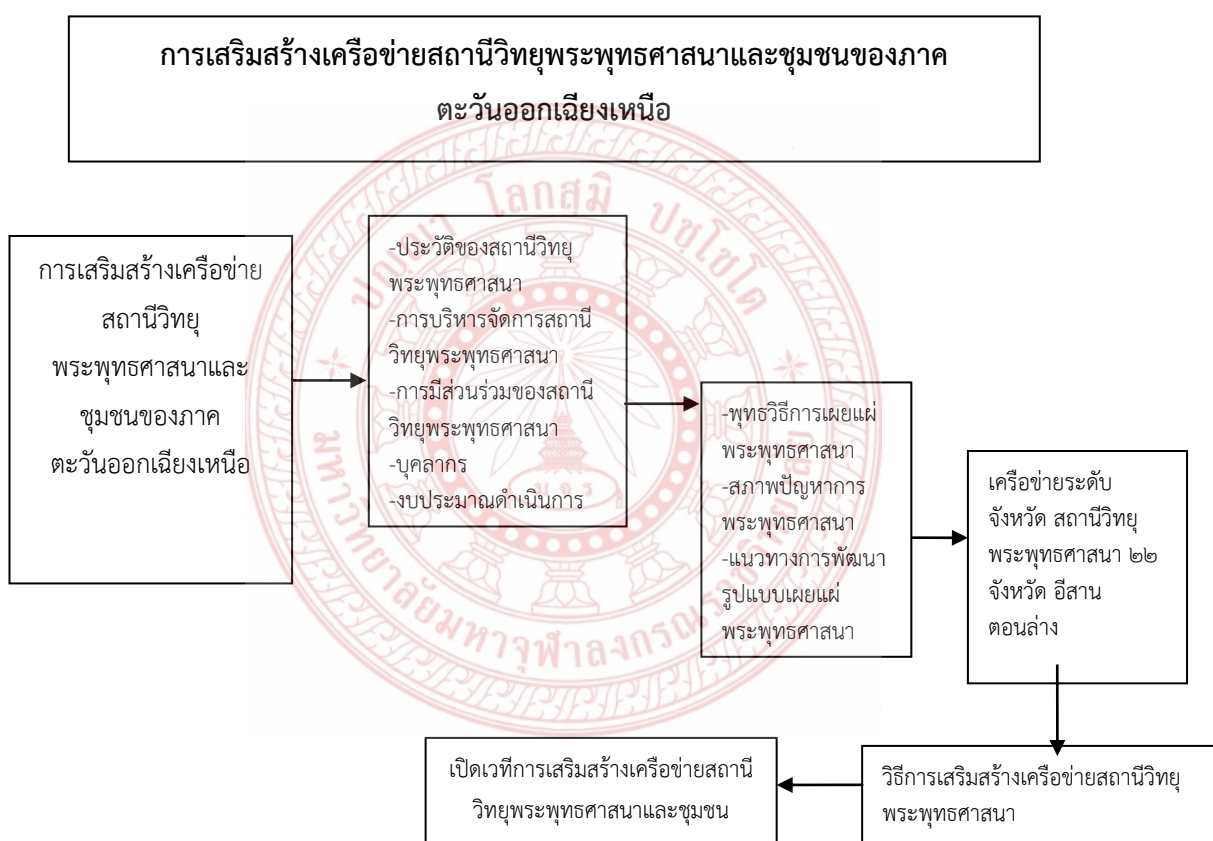
๑) การวิเคราะห์เชิงพรรณนาในส่วนของข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ การตีความ แจกแจง และข้อมูลเชิงคุณภาพ

๒) SWOT Analysis

๓) การถอดบทเรียน

๔.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๔.๘.๑. ทำให้ได้กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชน

๔.๘.๒. ทำให้ได้การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๘.๓. ทำให้ได้วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๙ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน เพื่อศึกษาการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ นโยบายในการบริหารจัดการ การบริหารด้านบุคลากร การบริหารจัดการด้านงบประมาณ การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยพระพุทธศาสนาของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานี สถานีวิทยพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูลข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้สอดคล้องกับ **พระราชบัญญัติ (ชยวโส)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันธัมมัสสวนะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีการสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมะที่เหมือนกัน คือรูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความแก้วกล้าอาจหาญร่าเริง เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีล

สมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภาวนา คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัญญา ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบันสมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ชี้แจงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์ เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะและภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางสำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึง พระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึง สำนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสารหมายถึงประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ **รศ.ชม ภูมิภาค** ได้กล่าวในด้านสื่อที่ใช้ในการศึกษาไว้ในหนังสือเรื่อง “หลักการประชาสัมพันธ์อย่างไร” ว่า วิทยุ นับเป็นแหล่งข่าวสารการศึกษาออกโรงเรียนอันสำคัญยิ่ง ชาวชนบทของประเทศไทยได้อาศัยวิทยุเป็นแหล่งข่าวสารความรู้ที่สำคัญมาก เพราะการอ่านออกเขียนได้ยังไม่ดีพอ สิ่งพิมพ์มีน้อย การคมนาคมขนส่งไม่ค่อยสะดวก นอกจากนี้วิทยุยังเป็นแหล่งข่าวสารที่บุคคลทั่วไปเชื่อถือด้วย จึงมีผลในด้านความรู้และด้านชักจูงใจสูง ดังนั้นวิทยุจึงมีประโยชน์มาก ทั้งที่ฟังเวลาว่าง และฟังในเวลาทำงาน การฟังวิทยุมีผลเพื่อนำไปปฏิบัติและมีผลต่อวัฒนธรรมเป็นอันมาก และ **จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์** ได้กล่าวถึงสื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง “ยุทธวิธีการประชาสัมพันธ์” ว่า สื่อที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ได้แก่สื่อที่เป็นสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และสื่อบุคคลซึ่งนับว่าเป็นสื่อที่มีความสำคัญมากต่อการโน้มน้าวทัศนคติของบุคคลไปจนถึงขั้นการยอมรับความคิดใหม่ โดยเฉพาะผู้นำความคิด เขามีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นและสังคมภายนอกมากกว่าผู้อื่น นอกจากนี้แหล่งสื่อที่เป็นสถานศึกษา หน่วยงานราชการและสถาบันที่มีผู้คนมีการเข้ามาติดต่ออย่างสม่ำเสมอ จะช่วยเป็นผู้นำแนะนำแก่ผู้ที่เข้ามาติดต่อที่ดี การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียง ดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ชื่นชอบและน่าสนใจของเยาวชนคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จ ในการเผยแพร่ธรรมะแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุขภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน การมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทยคือเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ และความรู้และร่วมมือบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟังรายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาครัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาราช มาร่วมจัดรายการวิทยุ สอดคล้องกับ **จุไรรัตน์ พลเลิศ** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายอาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคม พบว่าการจะสร้างเครือข่ายได้จะต้องทำให้อาสาสมัครสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ การสร้างแกนนำ การมีส่วนร่วมของสมาชิก การกำหนดวัตถุประสงค์ และการกำหนดกิจกรรม ซึ่งทุกกระบวนการต้องมีความชัดเจนในการปฏิบัติ ซึ่งในงานวิจัยดังกล่าวได้มีข้อเสนอในระดับนโยบายของหน่วยงานที่จะสร้างเครือข่ายว่า การทำงานในลักษณะเครือข่าย ผู้นำหรือแกนนำเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อน ดังนั้นการสร้างเครือข่ายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องมีการจัดการหรือส่งเสริมแกนนำให้ปฏิบัติงานให้เต็มที่ เช่น มีการเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้นำ ให้ความรู้ในการบริหารจัดการ การบริหารงานแบบเครือข่าย การทำงานแบบมีส่วนร่วมให้สามารถทำงานกับสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสร้างเครือข่ายจะต้องมีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความเข้าใจ ประสพการณ์และทิศทางในการทำงานร่วมกันอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทและการทำงานร่วมกัน **บุญยวีร์ ลุมาดกมลพันธ์** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเป็นการศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้นำองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์การภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภายในชุมชน รวมถึงองค์กรสื่อมวลชน พบว่า ผู้นำระดับองค์กรต่างมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการทำงานเป็นเครือข่ายในระดับสูง โดยมีความรู้ความสัมพันธที่ดีต่อกันมาก่อนจะทำให้การสร้างเครือข่ายทำได้

ง่ายขึ้น รู้ว่าเครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกันและมีการแบ่งงานกันทำ และการประสานงานเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการมองเห็นปัญหาาร่วมกันและผู้นำเครือข่ายไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพียงลำพังในเครือข่าย รวมทั้งรู้ว่าการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมี “องค์กรประสานงาน” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรในเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแม้จะพบว่าระดับผู้นำองค์กรต่างๆ จะเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับสูงก็ตามแต่ยังมีบางประเด็นที่ยังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องและมีผลการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเป็นอย่างมาก คือ ด้านลักษณะของเครือข่าย ได้แก่ การรู้ตัวองค์กรที่จะเข้าร่วมเครือข่ายไม่ต้องปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายขององค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วม การรู้ว่าการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายมิได้ทำให้ได้รับประโยชน์จากองค์กรอื่นแต่เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการแบ่งส่นปันส่วนอย่างเท่าเทียมกันในทุกๆ ด้าน และพระราชบัญญัติ (ชยวโธ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิฑูกรรมกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมัสสวนะระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิฑูกรรมกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีการสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษา พบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิฑูกรรมกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแพร่ธรรมะที่เหมือนกัน คือ รูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โนมน่น้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจน แจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความแก้แ้วกล้าอาจหาญร่าเริง เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้บอก มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และอุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีลสมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภาวนา คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัญญา ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบันสมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ใช้นำแสดงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาคชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและ

เรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะและภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางสำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึง พระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึง สำนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสาร หมายถึง ประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เครือข่ายสถานีวิทยุเนื่องจากสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาดูว่า แต่ละสถานีมีพัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหนแล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายในกลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม การระดมความคิดเห็นและเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีฯ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีฯ คือ ชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มีการฟังเทศน์ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น และสวดมนต์ร่วมกัน ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปีในคืนวันที่ ๓๑ ธันวาคม กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น มีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้ เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง สอดคล้องกับ**พระราชธรรมนิเทศ** (ระแบบ จิตฺตญาณ) ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ว่า “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กระจายตัวเองออกไปมากเป็นพิเศษ เพราะยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิตของประชาชน เพิ่มขึ้น ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระไทยได้กระจายออกไปในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งมีการเทศน์ประจำภายในวัด นอกสถานที่ ทางวิทยุ ทางโทรทัศน์ แม้การเที่ยวจาริก ไปสั่งสอนประชาชน เรียกว่าธรรมทูตบ้าง ธรรมจาริกบ้าง **บุญยวีร์ ลุมาดกมลพันธ์** ได้ศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายด้านสวัสดิการสังคมระดับจังหวัดศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเป็นการศึกษาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของผู้น้ององค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรภายในชุมชน รวมถึงองค์กรสื่อมวลชน พบว่า ผู้นาระดับองค์กรต่างมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของการทำงานเป็นเครือข่ายในระดับสูง โดยมีความรู้ความสัมพันธที่ต่อกันมาก่อนจะทำให้การสร้างเครือข่ายทำได้ง่ายขึ้น รู้ว่าเครือข่ายต้องมีกิจกรรมร่วมกัน มีการแบ่งงานกันทำ และการประสานงานเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานแบบเครือข่าย นอกจากนี้ยังมองว่าการเกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการมองเห็นปัญหาาร่วมกันและผู้นำเครือข่ายไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเพียงลำพังในเครือข่าย รวมทั้งรู้ว่าการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมี “องค์กรประสานงาน” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม องค์กรในเครือข่าย อย่างไรก็ตามจากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นแม้จะพบว่า ระดับผู้น้ององค์กรต่างๆ จะเข้าใจเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับสูงก็ตามแต่ยังมีบางประเด็นที่ยังไม่เข้าใจอย่างถูกต้องและมีผลการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเป็นอย่างมาก คือ ด้านลักษณะของเครือข่าย ได้แก่ การรู้ว่องค์กรที่จะเข้าร่วมเครือข่ายไม่ต้องปรับเปลี่ยนจุดมุ่งหมายขององค์กรเพื่อให้สอดคล้องกับเครือข่ายที่จะเข้าร่วม การรู้ว่าการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายมิได้ทำให้ได้รับประโยชน์จากองค์กรอื่นเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ซึ่งเป็นไปในลักษณะของการแบ่งปันส่วนกันอย่างเท่าเทียมกันในทุกๆ ด้าน และ**พระราชบัญญัติญาณ (ชยวิโส)** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย : ศึกษากรณีการแสดงพระธรรมเทศนาในวันอัมมีสวณะ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๙-๒๕๔๒ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน ๒) ศึกษาเนื้อหาสาระหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์นำเสนอ ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ๓) เปรียบเทียบความสอดคล้องของบทบาทพระธรรมเทศนาที่พระสงฆ์นำมาแสดงกับพุทธวิธีการสอนและการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ผลการศึกษา พบว่า

๑. รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมกถึกทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ธรรมะที่เหมือนกัน คือ รูปแบบเทศนาโวหารพูดเพื่อให้ความรู้ โน้มน้าวใจ และความบันเทิง เป็นการสื่อสารเพื่อให้ผู้ฟังได้เรียนรู้ธรรมะได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง จูงใจให้เกิดศรัทธา ความแก้แ้วกล้าหาญร่าเริง เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวโดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคล มีแนวทางการนำเสนอเนื้อหาที่เป็นประโยชน์

น่าสนใจ โดยใช้สำนวนภาษา คือ พุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำคม คำพังเพย กลอน นิทาน และ อุปมาอุปมัย เพื่อเปรียบเทียบให้เนื้อหาของธรรมะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. เนื้อหาสาระของหลักคำสอนส่วนมากตรงตามพระไตรปิฎก มีเนื้อหาบางส่วนเท่านั้นที่ยังขาดความสมบูรณ์ ความพอดี และคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกเล็กน้อย เนื้อหาที่กล่าวถึงเรื่องทาน มีความเหมาะสมตามสภาพเศรษฐกิจ และความประหยัด ของประชาชน เรื่องศีลสมควรเพิ่มเนื้อหาเล็กน้อย เป็นการสอนให้ประชาชนมีระเบียบวินัยมากยิ่งขึ้น ส่วนเรื่องภavana คือ การปฏิบัติธรรมโดยตรงตามแนวแห่งสติปัฏฐาน ๔ มีเพียงเล็กน้อย สมควรเพิ่มเนื้อหาให้มากยิ่งขึ้น ส่วนบทธรรมะทั่วไปที่กล่าวถึงความสุขความเจริญ มีการนำมาแสดงมากทั้งในอดีตและปัจจุบันสมควรลดเนื้อหาลง เพราะเป็นคำสอนที่ใช้แสดงได้ทุกโอกาส ไม่ต้องคำนึงถึงวันสำคัญ สถานการณ์ หรือผู้รับฟังแต่ประการใด เนื้อหาธรรมะส่วนใหญ่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ ไม่มีการประยุกต์ เนื้อหาธรรมะ ให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้ประสิทธิภาพในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันได้ไม่เต็มที่ ในแต่ละสำนวนยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงมากเกินไป ขาดการตรวจสอบและเรียบเรียงเนื้อหาให้ต่อเนื่องถูกต้องและชัดเจน สำนวนภาษาสูงเกินความสามารถที่ผู้ฟังระดับชาวบ้านจะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง ยกหัวข้อธรรมะ และภาษาบาลีขึ้นแสดงมากเกินไป ใช้อุปมาที่ไกลตัว และนำเนื้อหาธรรมะไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้จักและคุ้นเคย

๓. เนื้อหาธรรมะที่พระสงฆ์นำมาแสดง ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ส่วนมากมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกตามหลักพุทธวิธีการสอน แต่มีบท พระธรรมเทศนาบางสำนวนเท่านั้นที่ไม่สอดคล้อง เพราะผู้แสดงไม่ได้เตรียมและตรวจสอบเนื้อหาของธรรมะ ให้ถูกต้อง ทำให้เนื้อหาไม่ต่อเนื่อง มีความผิดพลาดทั้งความหมาย ตัวอักษร และอธิบายธรรมะตามความคิดเห็นของตนเอง มีความสอดคล้องกับขบวนการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ คือ ผู้ส่งสาร หมายถึงพระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างดี สาร หมายถึงสำนวนบทพระธรรมเทศนาทั้ง ๒๘๙ สำนวน ช่องทาง หมายถึงสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และผู้รับสารหมายถึงประชาชนผู้รับฟังโดยทั่วไป เป็นการสื่อสารแบบทางเดียวมีพระสงฆ์เป็นผู้ส่งสาร หัวข้อธรรมะบางข้อพระสงฆ์นำมาแสดงซ้ำ ผู้ฟังได้ฟังบ่อยๆ ก็สามารถจำได้ นับว่า เป็นการสอดคล้องที่สมบูรณ์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

๔.๑๐ สรุปการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลจากการศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๖ จังหวัด ๘ สถานีวิทยุ สรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๑. กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ พบว่า มีคณะกรรมการ

หลักๆ ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการเพียง ๒ ชุด ซึ่งคณะกรรมการบริหารงานจะทำหน้าที่ในการออกนโยบาย ดูแลงบประมาณใช้จ่ายต่างๆเกี่ยวกับการบริหารการดำเนินงานของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จัดโครงการฝึกอบรมผู้ผลิตรายการและผู้บริหารรายการ และกำหนดผังรายการออกอากาศของสถานี ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะทำหน้าที่ในการผลิตรายการ จัดรายการ ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล ประสานงานกับทางหน่วยงานราชการ สถานศึกษา เกษตรกร และประสานงานกับชุมชนหรือบุคคลในชุมชน หน่วยงานราชการ สถานศึกษา เกษตรกร พ่อค้า แม่ค้า และประชาสัมพันธ์ของชุมชน จังหวัดที่จะมาจัดรายการ โดยการฝึกอบรม แนะนำ คอยควบคุม ให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดรายการ นโยบายในการบริหารจัดการ คือการผลิตรายการส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวม โดยมีนโยบายหลักหรือวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการ การบริหารด้านบุคลากรคือการดำเนินการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติงาน และผลิตรายการให้ถูกต้องมีประสิทธิภาพของรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และเพื่อขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร) การบริหารจัดการด้านงบประมาณคือ เรื่องของการบริหารจัดการด้านงบประมาณของการทำรายการ เช่น ค่าแอร์ ค่ากระดาษ การดำเนินงานให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมข้างนอกร่วมกับชุมชน การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูล ข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้

๒. การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจากการสัมภาษณ์ทำให้ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ ปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียงดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจของเยาวชนคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากรูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดี

ให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาามุ่งหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่หวังผลตอบแทน มีอายุ ๑๖-๒๕ ปี มีความรู้ในเรื่องของธรรมะเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นิ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสม ลักษณะของเนื้อหาของรายการที่ดี และเหมาะสมแก่เยาวชนที่สุด คือ รายการที่มีเนื้อหาเป็นลักษณะการตอบปัญหาธรรมะ รายการเพลง ที่สอดแทรกธรรมะ หรือรายการอื่นๆ ที่ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ โดยมีรางวัลเป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจของเยาวชน ระยะเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม ระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมะที่ดีและเหมาะสมแก่เยาวชน คือ ๓๐ นาทีและควรจัดรายการให้มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓-๔ วัน จัดได้ทุกวันยิ่งดี ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม คือวันหยุดและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ เวลาตั้งแต่ ๑๕.๐๐-๒๐.๐๐ น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลาตั้งแต่ ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิทย์เปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ และความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งสมควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟัง รายการธรรมะในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาคีรัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาราชมาร่วมจัดรายการวิทยุ

๓. วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่ายสถานีวิทย์เนื่องจากสถานีวิทย์พระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาดูว่า แต่ละสถานีวิทย์พัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปไหนแล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องกับประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิทย์พระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม จะเป็นไปได้ ในรูปแบบของการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ การนัดสังสรรค์พบปะพูดคุยกันภายในกลุ่มด้วย รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การประชุมซึ่งจะมีการจัดทุก

เดือนๆ ละ ๑ ครั้ง โดยจัดภายในสถานียะ มีการจัด สัมมนานอกพื้นที่ เพื่อระดมความคิดเห็นและ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เป็นต้น กลยุทธ์ที่นำมาใช้เพื่อให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาด้วยแนวคิดที่ว่า สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนานั้นเป็นของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญบางครั้งชุมชนอาจจะเข้าร่วมโดยการเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งจะนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจในชุมชน หลักการสำคัญก็คือ สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาจะต้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทนจากหลายๆ กลุ่มในสังคม ในหลายๆ กรณี คณะกรรมการสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาจะมีบทบาทในการจัดการ การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ จะเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และโปร่งใส ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชน แต่ละสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันในส่วนของการสร้างเครือข่ายนั้น ทางสถานียะ มีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มองค์กรที่ดำเนิน กระบวนการเรียนรู้เรื่องสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาและมีการติดต่อสื่อสารกัน อยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านทางโทรศัพท์ การประชุม การจัดสัมมนา จึงเน้นการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมจากเยาวชนภายในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้ เพราะต้องการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้การทำงาน การบริหารจัดการ เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานียะ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานียะ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานียะ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานียะ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมของทางสถานียะ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานียะ คือ ชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธรศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำและ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาศีลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยการพึ่งเทศน์ ท้าวตรสวตมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมวันสิ้นปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้ เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

๔.๑๑ ข้อเสนอแนะและการนำไปใช้

การศึกษาวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างนั้น จะเห็นว่าสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธรศาสนายังไม่เป็นระบบเท่าที่ควรเนื่องจากบางสถานียะ ยังอยู่ในช่วงทดลองออกอากาศ ควรมีภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนในการจัดการบริหารเพื่อให้สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

๔.๑๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาการบริหารจัดการสถานีวิทยพระพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน
๒. ศึกษาการสร้างเครือข่ายสถานีวิทยพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
๓. ศึกษาแนวทางปฏิบัติของเครือข่ายสถานีวิทยพระพุทธศาสนาเพื่อต่อยอดความรู้แบบบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๑๓.กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยต้องขอขอบคุณท่านรองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น และผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือ ห่วงใย ติดตาม แนะนำ ตรวจสอบแก้ไข ข้อบกพร่องด้านความเอาใจใส่ และด้วยความเมตตาอย่างดีตลอดมา ผู้วิจัยทราบซาบซึ้งในความกรุณาและความเสียสละที่มีต่อผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงยิ่ง มา ณ โอกาสนี้ ท้ายที่สุดนี้ขออุทิศคุณความดีที่ได้จากผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยขออุทิศแด่บิดา มารดา บุพการี และบูรพาจารย์ผู้มีพระคุณทุกท่าน

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมการเผยแพร่ผลการวิจัย

๑.๑ เผยแพร่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และระบบ Internet ของมหาวิทยาลัย

๑.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะผลจากการวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. กิจกรรมการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย ดำเนินการดังนี้ คือ

๒.๑ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประสานสื่อมวลชนแถลงผลการวิจัยให้สื่อมวลชนรับทราบผลการวิจัยและนำไปเผยแพร่ต่อสังคมทั่วประเทศ

๒.๒ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยประสานมหาเถรสมาคม และคณะสงฆ์ในทุกภาคส่วน ขอความร่วมมือในการปฏิบัติบทบาทสำคัญ ดังนี้

๑. ควรมีการขยายเครือข่ายการดำเนินงานในการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้าไปสนับสนุนกิจกรรมการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรเข้าไปทำวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔. ภาครัฐควรส่งเสริมผู้มีความรู้ความสามารถจนเป็นที่ประจักษ์ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการปฏิบัติงาน การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้

และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสร้างเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับสถานีวิทยุกระบวนเผยแพร่วิช พระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ทำให้กระบวนกรเผยแพร่วิช พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญา ท้องถิ่นของสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนาและชุมชน	ข้อที่ ๑-๒	ได้ชื่อเรื่องการวิจัยและ กำหนดประเด็นปัญหาหรือ วัตถุประสงค์ที่จะวิจัย เชื่อมโยงกับประโยชน์ที่คาด ว่าจะได้รับ
๒. เขียนโครงการวิจัยนำเสนอต่อสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ เพื่อขออนุมัติ	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย	ข้อที่ ๑-๒	ได้ทราบระบวนกรเผยแพร่วิช พระพุทธศาสนาและภูมิ ปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิ ทยุพระพุทธศาสนาและ ชุมชน
๓. ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กับการวิจัย แล้วดำเนินการศึกษา กระบวนกร เผยแพร่วิชพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน	ผลการวิจัยภาคเอกสาร	ข้อที่ ๑	ได้รับข้อเสนอแนะการ ปรับปรุงงานวิจัยจาก ผู้ทรงคุณวุฒิและปรับปรุง งานวิจัย
๔. สร้างเครื่องมือวิจัย (แบบสัมภาษณ์) พฤษภาคม ๒๕๕๘	ได้ เครื่องมือวิจัย ทั้ง แบบสอบถาม และ แบบ สัมภาษณ์ และ รายงาน ความก้าวหน้างานวิจัยบทที่ ๑- ๓ ที่สถาบันวิจัยพุทธศาตร์ฯ	ข้อที่ ๑-๒	มีเครื่องมือในการวิจัย ภาคสนาม
๕. ส่งรายงานการวิจัยฉบับรายงาน ความก้าวหน้า (ฉบับแก้ไข)ให้สถาบันวิจัยพุทธ ศาตร์	แก้ไขตามข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑-๒	ปรับปรุงร่างงานรายงาน ความก้าวหน้างานวิจัยให้ ถูกต้องตามคำแนะนำของ ผู้ทรงคุณวุฒิ
๖. ดำเนินการลงพื้นที่จริง เพื่อสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น	ได้รับความร่วมมือจากหัวหน้า สถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและ ชุมชนให้สัมภาษณ์ข้อมูลเป็น ประโยชน์ในการวิจัยครบถ้วน	ข้อที่ ๑-๒	ได้คำตอบการวิจัยจาก หัวหน้าสถานีวิทยุ พระพุทธศาสนาและชุมชน เป็นอย่างดี

๗. รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยภาคสนาม สรุปผลการวิจัยภาคสนาม	ทราบผลการวิจัยภาคสนาม	ข้อที่ ๑-๒	ได้ผลการวิจัยขั้นปฐมภูมิภาคสนาม เป็นหลักฐานยืนยัน
๘. สืบค้นข้อมูลเรียบเรียงงานวิจัยภาคเอกสารและภาคสนามสรุปผลการวิจัย	ผลการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนาม แล้วเข้าพบผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อเข้ารับการตรวจ สอบร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	ข้อที่ ๑-๒	ได้รับข้อเสนอแนะการปรับปรุงงานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิและปรับปรุงงานวิจัย
๙. ส่งรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์แล้วให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	ได้รับข้อเสนอแนะการปรับปรุงรูปแบบงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๓	ปรับปรุงงานวิจัยสมบูรณ์รูปแบบถูกต้อง
๑๐. ปรับแก้ไขงาน สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะการวิจัยฉบับปรับปรุงแล้วให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	งานวิจัยมีความสมบูรณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑-๓	ปรับปรุงงานวิจัยให้มีรูปแบบถูกต้อง
๑๑. จัดเวทีนำเสนอผลการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องรับทราบผล การวิจัยนำไปสู่การทบทวนปรับเปลี่ยน	ข้อที่ ๑-๓	
๑๒. ส่งฉบับสมบูรณ์ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์อนุมัติจบ	จัดพิมพ์ทำรูปเล่มเผยแพร่ผลงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๓	

ภาคผนวก ง แบบสัมภาษณ์
แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview Guides)
เรื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นจริงโดยตรงจากผู้บริหารของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน แบบสอบถามฉบับนี้มี ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามที่เกี่ยวกับข้อมูลสถานีวิทยุ

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

โปรดตอบคำถามตามความเป็นจริง หรือตรงกับความคิดเห็นของท่านจริง ๆ คำตอบของท่านจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษานี้

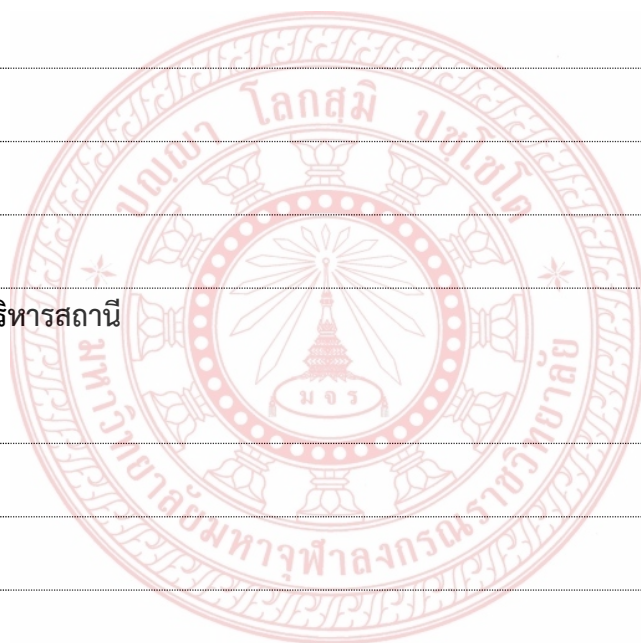
ตอนที่ ๑ แบบสอบถามที่เกี่ยวกับข้อมูลสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๑.ประวัติของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๒.การบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

๓.การมีส่วนร่วมของสถานีวิทยพระพุทธศาสนาและชุมชน

๔.คณะกรรมการบริหารสถานี

๕.งบประมาณดำเนินการ

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑ กระบวนการและแนวทางการสร้างเครือข่ายสถานีพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑.๑ กระบวนการและแนวทางการ สร้างเครือข่ายผ่านสถาบันการศึกษาและภาค
ประชาชนทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑.๒ กระบวนการและแนวทางการสร้างเครือข่ายผ่านหน่วยงานของรัฐและ
ภาคเอกชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๑.๓ กระบวนการและแนวทางการสร้างเครือข่ายผ่านคณะสงฆ์ ของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๒ แนวทางการพัฒนากระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๔ แนวทางในการพัฒนาการเสริมสร้างศรัทธาทางพุทธศาสนา

๒.๕ จุดอ่อนในการสร้างเครือข่ายงานประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๖ จุดแข็งในการสร้างเครือข่ายงานประชาสัมพันธ์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒.๗ ปัญหาอุปสรรคการสร้างเครือข่ายสถานีวิฑูพระพุทธศาสนาของของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคผนวก จ ประวัติผู้วิจัย
ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายบุญส่ง นาแสง (หัวหน้าโครงการ)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Bunsong Nasaweang

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑ บ้านโคกสี ต.โคกสี อ.เมือง จ.ขอนแก่น โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ โทรสาร ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙

มือถือ ๐๘-๙๗๐๙-๐๑๗๖ และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) boon.so@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

กศ.บ.(เทคโนโลยีทางการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

ศษ.ม. (สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุ

สาขาวิชาการด้านสังคมศาสตร์

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย การประเมินผลหลักสูตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว : ชื่อผลงานวิจัย

๑. การประเมินผลหลักสูตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์(ป.บส.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๒. ปัญหาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระภิกษุสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙
๓. การบริหารความเสี่ยงในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามทัศนะของบุคลากรมหาวิทยาลัย
๔. ชีตสมรรถนะหลักของบุคลากรมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๕. การศึกษาวิจัยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น แห่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

งานวิจัยที่กำลังทำ : ชื่อผลงานวิจัย

การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และสถานภาพในการทำวิจัยว่าได้ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณร้อยละ ๙๕

การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่นตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและสถานภาพในการทำวิจัยว่าได้ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณร้อยละ ๘๕

การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นพลเมืองดีของเยาวชนตามหลักพุทธธรรมของพระสอนศีลธรรมและสถานภาพในการทำวิจัยว่าได้ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณร้อยละ ๘๕

แบบสรุปโครงการวิจัย(เพื่อขออนุมัติจบโครงการวิจัย)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	ว.๐๗๗/๒๕๕๘
ชื่อโครงการ	การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
รหัสโครงการ	๖๑๐๗๕๘๑๐๔
หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย	นายบุญส่ง นาสแสง
หน่วยงานสังกัด	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๘๙ ๗๐๙ ๐๑๗๖

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ มาตรา ๔๐, ต่อเนื่อง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๔๗, พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการวิทยุกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. ๒๕๕๓, พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ.๒๕๕๑ พระราชบัญญัติวิทยุคมนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการอนุญาตประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว(วิทยุกระจายเสียงชุมชน) และประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติเรื่องหลักเกณฑ์การประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) บทเรียนที่โดดเด่นและข้อจำกัด ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่างๆ จากประสบการณ์การบริหารจัดการของกิจการสถานวิทยุชุมชนต่างๆ รวมทั้งทิศทางในอนาคตของวิทยุชุมชนที่ควรเป็น ความท้าทายไม่มีหน้าปิดจากเทคโนโลยีตลอดจนการหลอมรวมสื่อ

วิทยุชุมชนภาคประชาชนที่ไม่แสวงหากำไรและไม่มีโฆษณา นั้น มีลักษณะร่วมกันที่สำคัญ คือ การสนับสนุนทางความคิดและการเงินจากกองทุนการลงทุนทางสังคม (SIF)๑ เป็นส่วนใหญ่ในจุดเริ่มต้น เพื่อต่อยอดแนวทางการพัฒนาที่ ทางกองทุนฯ ได้วางรากฐานและให้ การสนับสนุนชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ อันนำไปสู่กำเนิดของวิทยุชุมชนภาคประชาชนอย่างกว้างขวางในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเมือง (พอช.) มาขยายผลแนวคิด ไปยังชุมชนชนต่างๆ ที่องค์กรเคยให้การสนับสนุนในการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม วิทยุชุมชนที่ไม่แสวงหากำไรนั้นมิได้มีเพียงสถานีวิจัยชุมชนที่เกิดขึ้นจากความพยายามและการผลักดันขององค์กรพัฒนาทั้งสองแห่งข้างต้นเท่านั้น มีสถานีวิจัยชุมชนจำนวนไม่น้อยที่เกิดจากองค์กรชุมชน หน่วยงานราชการท้องถิ่น รวมไปถึงตัวบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งวิทยุชุมชนที่แตกต่างกันไป อันมีลักษณะของการตามอย่างสถานีวิจัยชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งสอง โดยรายละเอียดความหลากหลาย ในลักษณะการดำเนินการแตกต่างกันมา และปัจจัยแวดล้อมของชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมต่างๆ ที่คนในชุมชนได้ร่วมกันทำมาอย่างต่อเนื่อง ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ในขณะที่ภาครัฐพึงตระหนักและให้ความสำคัญในการวางแนวทางเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิทยุชุมชนในด้านต่างๆ มากกว่าการให้ความสำคัญกับเงื่อนไขทางเทคนิคในการส่ง

กระจายเสียงโดยละเลยนัยสำคัญแห่งความเป็นวิทยุชุมชน ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันสื่อวิทยุชุมชนมิได้เผชิญหน้ากับการครอบงำโดยธุรกิจเท่านั้น หากยังถูกบงการและแทรกแซงจากรัฐผ่านข้อจำกัดและมาตรการทางกฎหมายต่างๆ ซึ่งดูจะสวนทางกับนโยบายที่รัฐบาลประกาศส่งเสริมวิถีทางในการประกันสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ด้วยการที่ภาครัฐต้องตระหนักถึงการหนุนเสริมพันธกิจของวิทยุชุมชนในลักษณะที่ต่างไปจากวิทยุกระแสหลัก กล่าวคือ มุ่งเน้นส่งเสริมพันธกิจด้านการให้การศึกษา(to educate) และการให้ข่าวสาร(to inform) แทนการโน้มน้าวใจ (to persuade) หรือ การให้ความบันเทิง (to entertain) เพื่อนำพาประชาชนก้าวไปสู่การมีชุมชนที่เข้มแข็ง อันจะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการก้าวข้ามจากการเป็นเพียง”สื่อใหม่” ไปสู่การเปิด”พื้นที่สาธารณะ”(public sphere) อันเป็นบทพิสูจน์คุณภาพของวิทยุชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

จุมพล รอดคำดี นักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ ได้ ระบุว่าวิทยุชุมชนต้องมีลักษณะดังนี้

๑. ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักคนส่วนใหญ่
๒. ต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน
๓. ไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน
๔. เสนอข่าวสาร วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นสำคัญ
๕. เปิดโอกาสให้คนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผนจัดรายการและเข้ามาบริหารได้
๖. เป็น Narrowcasting ไม่ใช่ Broadcasting ครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น
๗. เป็นสื่อมวลชนของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน

การจะปฏิบัติตามพันธกิจที่กล่าวมาได้นั้นวิทยุชุมชนจำเป็นต้องมุ่งทำหน้าที่(function) ทั้งในฐานะของสื่อ ความเป็นพื้นที่สาธารณะและความเป็นชุมชนโดยมุ่งพัฒนาการผลิตงานหรือทำงาน(work) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน(participation) ด้วยการสร้างและพัฒนาสมรรถนะในการแพร่กระจาย(diffusion competence) ในรูปแบบต่างๆ ขึ้นเสียก่อน เช่น การสร้างระบบการสื่อสารสองทาง หรือการสื่อสารกันโดยตรง ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเองผ่านกิจกรรมต่างๆ ตามสภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีแห่งท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อให้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์และมีส่วนร่วมกับวิทยุชุมชน ทำให้คนในชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนเคลื่อนเข้ามาใกล้กันเสียก่อน ก่อนขยายเชื่อมโยงกับวิทยุชุมชนอื่นๆ เพิ่มขีดความสามารถในการสื่อสารกึ่งสังคมภายนอก และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างกัน

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะบังเกิดขึ้นได้ เมื่อชุมชนรับรู้และตระหนักว่าวิทยุชุมชนมิใช่เรื่องของสื่อใหม่ หากเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตย เมื่อพิจารณาในแง่ของประสิทธิภาพของพื้นที่สาธารณะวิทยุชุมชนยังคงทำได้เพียงแค่เป็นสื่อกลาง หรือเป็นเวทีเปิดประเด็นสาธารณะ(public forum) แต่ยังไม่สามารถพัฒนาไปถึงขั้นที่ก่อให้เกิดการถกเถียง การพัฒนาขีดความสามารถการทำหน้าที่ ทั้งในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนพึงเป็นศูนย์กลางแห่งข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมแห่งการแพร่กระจายสู่ชุมชนได้อย่างครอบคลุม รองด้าน ทั้งในเชิงกายภาพและเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน ตลอดจนการดำเนินการได้ตามกรอบของกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติของชุมชน อย่างไรก็ตามแม้วิทยุชุมชนยังไม่สามารถพัฒนาตนเองในการปฏิบัติตามพันธกิจสำคัญต่างๆ ได้ยังไม่ครบถ้วน

ก็มีได้หมายความว่า เป็นวิทยุชุมชนที่อ่อนแอทั้งนี้เพราะวิทยุชุมชนนั้นเป็นสถาบันแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่พึงร่วมกันเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับวิทยุชุมชนเป็นสำคัญ

จากก่อตั้งของสถานีวิทยุชุมชนของภาคประชาชน ทางศาสนาได้เห็นถึงความสำคัญของการมีสื่อทางด้านนี้ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์(เกี่ยว อุปเสโน) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร องค์ดำริในการกำเนิดสถานีวิทยุโทรทัศน์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ (ดีดีทีวี) และสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงได้มีมติมหาเถรสมาคมที่ ๔๐๑/๒๕๕๒ ครั้งที่ ๑๗/๒๕๕๒ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๒ ให้จัดตั้งสถานีเผยแพร่ภาพและเสียงของคณะสงฆ์ในกำกับของมหาเถรสมาคม โดยมี พระพรหมเมธี โฆษกเถรสมาคมเป็นประธานคณะทำงานจัดตั้งสถานีโทรทัศน์และวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ(ธรรมาธิปไตย) ดีดีทีวีและซีเอฟเอ็ม ๘๘.๗๕ เมกะเฮิรตซ์

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา นั้น พระสงฆ์นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะท่านเป็นส่วนหนึ่งในพุทธบริษัทซึ่งถือว่าเป็นแกนหลัก เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และเป็นผู้อบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข และในบางโอกาสก็ให้การสนับสนุนช่วยเหลือสงเคราะห์ชุมชนในด้านต่างๆ ด้วย โดยอยู่ภายใต้กรอบอันดีงามของศาสนา

จากประเด็นดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ” ในการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ให้ยั่งยืนด้วยวิธีการอื่นๆ ที่นอกไปจากการถอดบทเรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณที่สามารถสรุปกลับไปใช้ได้กับองค์กรต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษากระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน
๒. เพื่อส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. เพื่อวิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๖ จังหวัด ๘ สถานีวิทยุ สรุปผลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

๑. กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน

กระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้น ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารจัดการ พบว่า มีคณะกรรมการหลักๆ ที่ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการเพียง ๒ ชุด ซึ่ง

คณะกรรมการบริหารงานจะทำหน้าที่ในการออกนโยบาย ดูแลงบประมาณใช้จ่ายต่างๆเกี่ยวกับการบริหารการดำเนินงานของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา จัดโครงการฝึกอบรมผู้ผลิตรายการและผู้บริหารรายการ และกำหนดผังรายการออกอากาศของสถานี ส่วนคณะกรรมการผลิตรายการจะทำหน้าที่ในการผลิตรายการ จัดรายการ ศึกษา ค้นคว้าหาข้อมูล ประสานงานกับทางหน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร และประสานงานกับชุมชนหรือบุคคลในชุมชน หน่วยราชการ สถานศึกษา เกษตรกร พ่อค้า แม่ค้า และประชาสัมพันธ์ของชุมชน จังหวัดที่จะมาจัดรายการ โดยการฝึกอบรม แนะนำ คอยควบคุม ให้ความรู้ความเข้าใจในการจัดรายการ นโยบายในการบริหารจัดการ คือการผลิตรายการส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยส่วนรวม โดยมีนโยบายหลักหรือวัตถุประสงค์ในการผลิตรายการ การบริหารด้านบุคลากรคือการดำเนินการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติงาน และผลิตรายการให้ถูกต้องมีประสิทธิภาพของรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชน และเพื่อขยายเครือข่าย (อาสาสมัคร) การบริหารจัดการด้านงบประมาณคือ เรื่องของการบริหารจัดการด้านงบประมาณของการทำรายการ เช่น ค่าแอร์ ค่ากระดาษ การดำเนินงานให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในค่าใช้จ่ายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมข้างนอกร่วมกับชุมชน การบริหารการจัดการสถานี การบริหารด้านการกระจายเสียงคือการดำเนินงานในส่วนของการผลิตรายการสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนนั้นจะมีเพียง ๒ ชุด คือ คณะกรรมการบริหารงานและคณะกรรมการผลิตรายการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ประธานกรรมการบริหารงานจะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการผลิตรายการทั้งหมด ผังรายการของสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาการจัดผังรายการนั้นยังไม่แน่นอนเป็นรูปแบบตายตัว หรือกำหนดระยะเวลาของรายการ เนื้อเรื่องยังไม่ลงตัว ซึ่งที่ผ่านมาจะมีการปรับเปลี่ยนอยู่เป็นประจำ เพราะบางครั้งผู้จัดรายการติดธุระไม่สามารถมาจัดหรือดำเนินรายการได้ หรือเนื้อหาของรายการที่จัดนั้น ไม่สามารถหาข้อมูล ข่าวสารได้ ดังนั้นทางสถานีจึงไม่สามารถที่จะจัดผังรายการที่สมบูรณ์ออกมาได้

๒. การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้นจากการสัมภาษณ์ทำให้ พบว่า มีปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างการบริหารจัดการ ปัญหาการบริหารจัดการด้านบุคลากร ปัญหาการบริหารจัดการด้านงบประมาณ ปัญหาการบริหารจัดการด้านการกระจายเสียงดังนั้นการส่งเสริมเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างคือรูปแบบรายการที่ดีและเหมาะสม ที่เป็นที่ยอมรับและน่าสนใจของเยาวชนคือ รายการเพลง รายการสนทนาปัญหาของเยาวชน และรายการละครที่สอดแทรกธรรมะ ศีลธรรม คุณธรรมและคติเตือนใจในรายการด้วย นอกจากนี้รูปแบบรายการดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การจัดรายการประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรมะแก่เยาวชนได้ ลักษณะผู้จัดรายการเผยแผ่ธรรมะที่ดีและเหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติดี สุภาพเรียบร้อย สุขุมเยือกเย็น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีเมตตาเมตตาหวังที่จะให้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง โดยไม่

หวังผลตอบแทน มีอายุ ๑๖-๒๕ ปี มีความรู้ในเรื่องของธรรมชาติเป็นอย่างดี ละเอียด และสามารถพูดให้เข้าใจง่าย ใช้ภาษาหรือคำพูดที่สุภาพ นุ่มนวล ไพเราะ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของภาษา ทั้งพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ น้ำเสียงต้องนุ่มนวล เป็นธรรมชาติ แจ่มใส ไม่กระแทกเสียงหรือสั้นเครือ ต้องมีมุขตลก หรือเรื่องราวที่สนุกสนาน มาสอดแทรกให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เข้าใจง่าย มองเห็นภาพได้ชัดเจน ลักษณะเนื้อหารายการที่ดีและเหมาะสม ลักษณะของเนื้อหาของรายการที่ดีและเหมาะสมแก่เยาวชนที่สุด คือ รายการที่มีเนื้อหาเป็นลักษณะการตอบปัญหาธรรมชาติ รายการเพลงที่สอดแทรกธรรมชาติ หรือรายการอื่นๆ ที่ให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการจัดรายการ โดยมีรางวัลเป็นเครื่องกระตุ้นความสนใจของเยาวชน ระยะเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม ระยะเวลาในการจัดรายการเผยแพร่ธรรมชาติที่ดีและเหมาะสมแก่เยาวชน คือ ๓๐ นาทีและควรจัดรายการให้มีความต่อเนื่อง อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๓-๔ วัน จัดได้ทุกวันยิ่งดี ช่วงเวลาในการออกอากาศที่ดีและเหมาะสม คือวันหยุดและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ เวลาตั้งแต่ ๑๕.๐๐-๒๐.๐๐ น. วันจันทร์-ศุกร์ คือ เวลาตั้งแต่ ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายสถานีวิจัยเปิดพื้นที่ทางสังคมอย่างเท่าเทียมในการให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกทางความคิด ศักยภาพ และความรู้และร่วมมีบทบาทดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การวางแผน การกำหนดเป้าหมาย การตัดสินใจ การปฏิบัติ การตรวจสอบ การติดตามประเมินผล การสรุปนำไปสู่การเผยแพร่สู่สาธารณะ ในด้านสื่อให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ควรเผยแพร่ออกอากาศ คือ ๑) ผลจากการสร้างสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ในแง่ปริมาณต้องเพิ่มเวลาให้มากขึ้น ในแง่คุณภาพต้องเพิ่มจำนวนผู้จัดรายการมืออาชีพ เพื่อเป็นทางเลือกของผู้ฟัง รายการธรรมชาติในแต่ละวัน นอกจากนี้ควรมีภาคีรัฐคือสำนักงานพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และโรงพยาบาลมหาราชนครร่วมจัดรายการวิทยุ

๓. วิเคราะห์บทบาทและเครือข่ายของสถานีวิจัยพระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิปัญญาทางสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่ายสถานีวิจัยเนื่องจากสถานีวิจัยพระพุทธศาสนา จะมีการประชุมกันเป็นประจำทุกปีปีละหลายครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความเหมาะสม ในการจัดประชุมแต่ละครั้ง เครือข่ายจะส่งตัวแทนเข้าประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนและศึกษาดูว่า แต่ละสถานีวิจัยมีพัฒนาการความคืบหน้าในการดำเนินงานอย่างไรบ้าง รูปแบบการนำเสนอรายการขณะนี้ไปถึงไหนแล้ว มีปัญหาอะไรบ้างที่ควรจะต้องหาทางปรับปรุงแก้ไขจึงจำเป็นต้องใช้การสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกันเพราะการสื่อสารภายในกลุ่มนั้นนับเป็นปัจจัยด้านพื้นฐานสากลของปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในกลุ่มที่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก เป็นพาหนะที่ทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่อกัน การสื่อสารภายในกลุ่มเป็นรูปแบบการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานภายในกลุ่มโดยสมาชิกภายใน กลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ เครือข่ายการสื่อสารของสถานีวิจัยพระพุทธศาสนาที่มีการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อทำการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ภายในกลุ่ม จะเป็นไป ในรูปแบบของการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ การนัดสังสรรค์พบปะพูดคุยกันภายในกลุ่มด้วย รูปแบบต่าง ๆ อาทิ การประชุมซึ่งจะมีการจัดทุกเดือนๆ ละ ๑ ครั้ง โดยจัดภายในสถานีวิจัย มีการจัด สัมมนานอกพื้นที่ เพื่อระดมความคิดเห็นและ

เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันมากขึ้น เป็นต้น กลยุทธ์ที่นำมาใช้เพื่อให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาด้วยแนวคิดที่ว่า สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนานั้นเป็นของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งสำคัญบางครั้งชุมชนอาจจะเข้าร่วมโดยการเป็นตัวแทนของประชาชน ซึ่งจะนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจในชุมชน หลักการสำคัญก็คือ สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาจะต้องมีการบริหารจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทนจากหลายๆ กลุ่มในสังคม ในหลายๆ กรณี คณะกรรมการสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาจะมีบทบาทในการจัดการ การตัดสินใจในการดำเนินการต่างๆ จะเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และโปร่งใส ดังนั้น การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชน แต่ละสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชนได้อย่างเท่าเทียมกันในส่วนของการสร้างเครือข่ายนั้น ทางสถานีฯ มีเครือข่ายที่เป็นกลุ่มองค์กรที่ดำเนิน กระบวนการเรียนรู้เรื่องสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาและมีการติดต่อสื่อสารกัน อยู่ตลอดเวลา ทั้งผ่านทางโทรศัพท์ การประชุม การจัดสัมมนา จึงเน้นการสร้างเครือข่ายเพิ่มเติมจากเยาวชนภายในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้เพราะต้องการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้การทำงาน การบริหารจัดการ เพื่อจะได้สานต่อการดำเนินงานของสถานีฯ ต่อไปในอนาคตสำหรับวิธีที่ทางสถานีฯ นำมาใช้เพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในสถานีฯ คือ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของสถานีฯ แล้วดำเนินการประชาสัมพันธ์ผ่านทางรายการต่าง ๆ แล้วเชิญชวน ให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมของทางสถานีฯ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของสถานีฯ คือ ชมรมรวมพลคนพุทธของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่เกิดจากการเผยแพร่พระพุทธรศาสนาของสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้เชิญชวนพุทธศาสนิกชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในวันพระ ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ จะมารักษาสิลอุโบสถ ณ สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยการพึ่งเทศน์ ทำวัตรสวดมนต์ ในทุกปีมีกิจกรรมคือกิจกรรมวันสิ้นปี กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่นมีการประกวดสรภัญญะ บุญกุ่มข้าวใหญ่ กฐินสามัคคี เทศน์มหาชาติ นอกจากนี้ เมื่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จัดกิจกรรม โครงการ หรือคณะสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงมีการประชุม ชมรมคนพุทธก็จะร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

ข้อเสนอแนะและการนำไปใช้

การศึกษาวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาและชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น จะเห็นว่าสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธรศาสนา ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร เนื่องจากบางสถานีฯ ยังอยู่ในช่วงทดลองออกอากาศ ควรมีโอกาสรัฐและเอกชนให้การสนับสนุนในการจัดการบริหารเพื่อให้สถานีวิทยุพระพุทธรศาสนา มีระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาการบริหารจัดการสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน
๒. ศึกษาการสร้างเครือข่ายสถานีวิทยุพระพุทธรศาสนาแบบบูรณาการเพื่อเป็นศูนย์กลาง

<p>การเรียนรู้พระพุทธศาสนา</p> <p>๓. ศึกษาแนวทางปฏิบัติของเครือข่ายสถานีวิฑุพระพุทธศาสนาเพื่อต่อยอดความรู้แบบบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น</p>
<p>การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>๑. การใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย เช่น การนำข้อมูลไปประกอบการตัดสินใจในการบริหาร/กำหนดนโยบายของหน่วยงาน/อปท. /คณะสงฆ์ (โปรดระบุ)</p> <p>๒. การใช้ประโยชน์มิติเศรษฐกิจ/พาณิชย์ เช่น การเจรจากับกลุ่มธุรกิจ จดลิขสิทธิ์เป็นต้น</p> <p>๓. การใช้ประโยชน์มิติการพัฒนาสังคม/ชุมชน/ท้องถิ่น เช่น ถ่ายทอดเทคโนโลยี/กระบวนการ ความรู้ให้กับชุมชน</p> <p>๔. การใช้ประโยชน์มิติวิชาการ เช่น มีการอ้างอิงผลงานที่ตีพิมพ์วารสารวิชาการระดับประเทศ/ระดับนานาชาติ การนำไปสอนในรายวิชาต่าง ๆ</p>
<p>การเผยแพร่/การประชาสัมพันธ์</p> <p>การเผยแพร่ในวารสาร/การนำเสนอในที่ประชุมวิชาการในระดับชาติและนานาชาติ/เว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย</p>